

**Tukiperhepalvelua tarvitseva lapsi lastensuojelun asiakirjojen
kuvaamana**

Kirsi Günther

Pro gradu- tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Sosiaalityö

Elokuu 2006

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

KIRSI GÜNTHER: Tukiperhepalvelua tarvitseva lapsi lastensuojelun asiakirjojen kuvaamana

Pro Gradu – tutkielma, 110s.

Sosiaalityö

Elokuu 2006

Tutkimukseni aineistona ovat lastensuojelun avohuollon tukiperhepalvelua käyttävien lasten asiakirjat. Niistä etsin vastausta tutkimuskysymykseen: **Miten sosiaalityöntekijät kirjoittaessaan tukiperhepalvelua käyttävän lapsen asiakirjoja tekevät sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä?**

Tutkimuskysymykseni jakautuu kolmeen alakysymykseen myötäillen tutkimukseni viitekehystä. Tähtään asiakirjojen tekstien vakuuttavuuden ja merkityksellisyyden sekä niihin sisältyvien taustaolettamusten esiin nostamiseen.

1. Millainen kuva asiakirjojen kautta piirretty tukiperhepalvelua käyttävästä lapsesta?
2. Miten lasta ja hänen ongelmiaan asiakirjoissa kategorisoidaan?
3. Miten lapsen tukiperheasiakkuutta asiakirjoissa perustellaan eli mitkä syyt ovat asiakkuuden taustalla?

Tutkimukseni paikantuu lastensuojeluun ja kiinnittyy lapsilähtöisyys keskusteluun. Lähestyn tutkimusaineistoa sosiaalisten ongelmien tulkintatyönäkökulman kautta. Tutkimusaineistona olevia lastensuojelun tukilasten asiakirjoja luen retorisesti etsien vastauksia tutkimuskysymyksiini. Erityisesti katseeni kohdistuu siihen, miten dokumentteja kirjoittaessa sosiaalityöntekijät kategorisoivat ja rakentavat vakuuttavaa kuvausta tukiperhepalvelunasiakkaasta ja hänen ongelmallisuudestaan.

Tutkimukseni koostuu kolmesta erillisestä pienoistutkimuksesta; tekstityyppi-, lapsityyppi- ja lapsiasiakkuusanalyyseista. Ensimmäisessä tutkimuksessa analysoin tukilapsen asiakirjojen kahta ensimmäistä sivua tekstityyppinä. Näillä asiakirjojen sivuilla lapsen asiakkuus tulee paikannettua hallinnollisesti lastensuojelun asiakkuudeksi ja sosiaalityöntekijä hänen asioitaan instituutiossa käsitteleväksi ja toimeenpaneavaksi työntekijäksi.

Toisessa pienoistutkimuksessa tavoitteena on selvittää 78 tukilapsen asiakirjojen tuottamaa kuvaa lapsesta. Dokumenteista nousi esiin kolme narratiivista tukilapsityyppiä; Ennalta ehkäistävä Eemeli, Kasvavien huolien Kalle ja Avohuollon rajoilla oleva Artturi. Nämä tukilapsityypit eroavat toisistaan siinä, miten sosiaalityöntekijät lasta, hänen äitiään ja heidän ongelmiaan asiakirjoissa kuvaavat.

Narratiivisten tukilapsityyppien voidaan katsoa olevan lastensuojeluinstituution työntekijöiden yhteinen käsitys lastensuojelun tukiperheasiakkaista, jonka avulla he rakentavat kuvaa asiakkaistaan. Ne luovat odotuksia yksittäisen lapsen tilanteesta ja ohjaavat ammattilaisen toimintatapaa.

Tutkimukseni pääpaino on kolmannessa pienoistutkimuksessa, jossa erittelen yhdeksän tukilapsen asiakirjoja syvällisemmin. Niistä etsin vastausta kysymykseen, miten sosiaalityöntekijät asiakirjoja kirjoittaessaan kategorisoivat lasta ja hänen ongelmiaan sekä perustelevat hänen tukiperheasiakkuuttaan. Tutkimissani asiakirjoissa lasta kuvataan pääsääntöisesti normaalin kulttuurisen lapsen piirtein ja hänen asiakkuuttaan perustellaan hänen äitinsä ongelmallisuudella, ei lapsen. Potentiaalinen tukilapsi on lapsi, jonka äiti on yksinhuoltaja, jolla on päihde- ja/tai mielenterveysongelma. Tukilapsen asiakirjoissa ei lapsi noussut esiin toimijana ja osallistujana. Hän jäi äitinsä varjoon näkymättömiin ja kuulumattomiin.

Näiden kolmen pienoistutkimuksien tulokset ovat yhtenäiset. Asiakirjoissa lapsi jää varjoon. Niissä puhuvat aikuiset, jotka pääasiassa ovat lääketieteenedustajia; lääkäreitä ja psykiatrisia sairaanhoitajia. Heidän lisäksi asiakirjoissa puhuu lapsen äiti. Asiakirjoissa kirjoittajat kuvaavat pääsääntöisesti tukilapsen äitiä ja hänen ongelmallisuuttaan sekä perustelevat tukiperheen tarvetta äidin tarpeella, ei tukiperheessä käyvän lapsen. Luki- jalle lapsen asiakirjat näyttäytyvät äidin elämäntarinaa kertovina asiakirjoina.

Avainsanat: lastensuojelu, lastensuojelun tukimuodot, asiakirjat, lapsen asema, sosiaaliset ongelmat

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 TUTKIMUKSEN PAIKANTAMINEN LASTENSUOJELUN KENTÄLLE	11
2.1 Tukiperhetoiminta - yksi lastensuojelun avohuollon tukitoimista ..	11
2.2 Tutkimuskohteena lastensuojelun asiakirjat	14
2.3 Näkökulmana lapsilähtöisyys	18
2.4 Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö	22
2.5 Tutkimuskysymykset	27
3 AINEISTONA LASTENSUOJELUN ASIAKIRJAT	29
3.1 Aineistosta ja sen keruusta.....	29
3.2 Retorinen lähestymistapa aineistoon	31
Teemoittelu ja tyypittely.....	33
Kategorioiden erittely	34
3.3 Tutkijan rooli ja tutkimuksen eettisyys.....	36
4 LASTENSUOJELUN ASIAKIRJAT TEKSTITYYPINÄ	38
4.1 Asiakirjan ensimmäinen sivu: Päätösluettelo	39
4.2 Asiakirjan toinen sivu: Asiakaskertomukset	43
4.3 Yhteenveto: Asiakirjat tekstityyppinä	46
5 ANALYYSI TUKILAPSESTA	49
5.1 Miten hyödynsin teemoittelua ja tyypittelyä?.....	49
5.2 Asiakirjoihin kirjatut tukilapsityypit.....	51
Ennalta ehkäistävä – Eemeli.....	52
Kasvavien huolien Kalle.....	54

Avohuollon rajoilla oleva Artturi	56
5.3 Yhteenveto: Asiakirjoihin kirjatut tukilapset	58
6 LAPSEN ASIAKKUUS ASIAKIRJOISSA.....	63
6.1 Asiakirjoihin kirjattujen kategorioiden erittely	63
6.2 Tukilapsen kategorisointi ja ongelmat.....	64
Asiakirjojen kuva normaalista tukilapsesta	66
Asiakirjojen kuva poikkeavasta tukilapsesta.....	68
6.3 Tukilapsi toimijana	70
6.4 Tukilapsen äidin kategorisoinnit ja ongelmamäärittelyt	73
Yksinhuoltajakategoria.....	74
Päihdeongelmaisen kategoria	75
Mielenterveysongelmaisen kategoria	79
6.5 Tukilapsen äiti toimijana	82
Kyky vanhemmuuteen.....	82
Kyky yhteistyöhön.....	86
Kyky hoitaa yhteiskunnalliset velvoitteet.....	88
6.6 Yhteenveto: Tukilapsen ja äidin asiakkuus asiakirjoissa	89
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	94

LÄHTEET

TAULUKKO – JA KUVIOLUETTELO

1 JOHDANTO

Kiinnostukseni lastensuojelun asiakasdokumentaatioon heräsi Tampereen Yliopiston sosiaalityön opintoihin kuuluvalla käytännön opiskelujaksolla. Tällöin tutustuin useisiin erilaisiin sosiaalityöntekijöiden kirjoittamiin lastensuojelun asiakirjoihin ja haluni tutkia niitä dokumentteja tarkemmin sai ensi sysäyksensä.

Vuotta myöhemmin sosiaalityön syventävien opintojen harjoittelujaksolla luin näitä lastensuojelun sosiaalityöntekijän kirjaamia asiakirjoja tarkemmin. Tuolloin kiinnitin huomion siihen, että niiden sisältö koostuu niin lastensuojelun instituution kuin sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kannalta merkityksellisistä tiedoista (ks. esim. May 2001, 176; Kääriäinen 2003, 14 - 21). Asiakirjoihin kirjattujen tietojen pohjalta sosiaalityöntekijät tekevät tulkintoja asiakkaan tilanteesta ja päätöksiä heidän auttamisestaan ja tukemisestaan (Kääriäinen, Leinonen, Metsäranta 2006, 7 - 8). Lastensuojelun dokumentit ovat merkityksellisiä ja vaikuttavia, tämä lisäsi kiinnostustani tutkia asiakirjoja syvällisemmin.

Tutkimukseni aineistona ovat lastensuojelun avohuollon tukiperhepalvelua käyttävien lasten asiakirjojen sisältämät asiakaskertomukset. Ne on kirjoitettu kunnallisessa sosiaalityössä, jolla on lainsäädännön¹ suoma oikeus ja velvoite lasten suojeluun. Sen tehtävänä on ensisijassa tukea asiakkaita; lasta ja hänen vanhempiaan avohuollon tukitoimenpitein, kuten järjestämällä lapselle tukiperhe. Tukiperhetoiminta on yksityiskodissa annettavaa ympärivuorokautista lyhytaikaista hoitoa, kasvatusta ja huolenpitoa, jonka avulla pyritään ehkäisemään lastensuojelullisten ongelmien syntymistä, kasaantumista ja syvenemistä. (Lastensuojelulaki 638/1983, 12, 13§.) Tutkimukseni paikantuu lastensuojelun sosiaalityön arkeen ja asiakirjojen kirjoittamiseen. Valitsin tutkimuksen kohteeksi tukilasten asiakirjat, koska minua kiinnostavat lapset ja heidän asemansa lastensuojelussa.

Aineistoni nostaa väistämättä tutkimuksen keskiöön lapsen ja kiinnittää tutkimuksen lapsinäkökulmaan. Yhteiskunnassamme lapsilähtöisyydestä on puhuttu paljon. Tätä keskustelua ovat herättäneet sosiologinen lapsitutkimus ja monitieteellinen lapsuustut-

¹ Lastensuojelulain (683/1983) 12§:n mukaan lapsi tarvitsee suojelua, jos hänen kasvuympäristössään tai hänen olosuhteissaan havaitaan puutteita taikka tekijöitä, jotka uhkaavat hänen terveyttään ja kehitystään tai hän itse vaarantaa niitä.

kimus. Sosiologisessa lapsitutkimuksessa tarkastellaan lasta yksilönä, kun taas moniteellisessä lapsuustutkimuksessa korostuu lapsuus kollektiivisena prosessina (Törrönen 2000, 150 - 151). Nämä tutkimukset ovat tehneet näkyväksi lasta ja hänen toimijuuttaan sekä laajentaneet ja monipuolistaneet käsitystä lapsuudesta (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 8). Näiden keskustelujen seurauksena myös lastensuojelussa on herännyt kiinnostus lapseen, hänen kuulemiseensa ja osallistumiseensa häntä itseään koskevien asioiden käsittelyssä (ks. Sinko 2001, 140).

Lastensuojelun sosiaalityössä on ollut pitkään vallalla perhekeskeinen työote ja siihen sosiaalityöntekijöiden sitoutuminen on ollut vahvaa (Hurtig 2003, 18). Sosiaalityöntekijöiden työskentelyn keskipisteenä ovat olleet lapsen vanhemmat ja heidän ongelmansa (Forsberg 1995, 59 - 61; Forsberg, 1998, 280 - 281) sekä lähtökohtana heidän tarpeensa (Keränen 2004, 6). Lapset ovat jääneet taustalle, kuulumattomiin ja näkymättömiin (ks. Kähkönen 1994; Mäenpää & Törrönen 1996; Salokanta 2003). Viime vuosina lastensuojelussa on kehitetty erilaisia työmenetelmiä lapsen aseman ja osallisuuden parantamiseksi sekä turvaamiseksi. Mielenkiintoista on nähdä, heijastuvatko lapsinäkökulmaa korostavat työkäytännöt ja menetelmät sosiaalityöntekijöiden asiakirjojen kirjaamiskäytäntöihin. Tuleeko lapsi niiden kehittämisen seurauksena paremmin esiin lastensuojelun asiakirjoissa?

Tutkimusaineistonani olevia lastensuojelun asiakirjoja lähestyn James A. Holsteinin ja Gale Millerin (1997) sosiaalisten ongelmien tulkintatyön näkökulman kautta. Sillä tarkoitetaan instituution jakamaa ymmärrystä asiakkaasta, hänen ongelmistaan ja muutostavoitteista sekä toiminnasta, jolla asiakasta pyritään auttamaan. Tämä käsitys on omanlaisensa jokaisella instituutiolla. Lastensuojelun arjessa kirjoitettuja asiakirjoja tutkivalta on mahdollista tehdä näkyväksi sitä, miten sosiaalityöntekijät tekevät sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä. Niitä tutkimalla on mahdollista nostaa esiin myös kulttuurillisia ja työyhteisön paikallisia arvoja ja käsityksiä, jotka määrittävät sosiaalityöntekijöiden tapaa toimia (ks. Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 9). Tukiperhepalvelua käyttävien lasten asiakirjojen tutkiminen on tärkeää, koska tutkimus tekee näkyväksi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden arjen työtapoja ja siten mahdollistaa niiden muuttamisen. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työ on asiakkaiden ja heidän erilaisten lastensuojelullisten sosiaalisten ongelmien kanssa työskentelyä ja tulkintaa. Tähän lastensuojelun

asiakkuusprosessiin kuuluu olennaisesti se, että sosiaalityöntekijät tulkitsevat osan asiakkaan piirteistä tai toimintatavoista ei toivotuksi ja muutosta vaativiksi ongelmiksi (Jokinen ym. 1995, 19; Holstein & Miller 1997, xvi; Juhila & Pösö 2000, 38). Niiden ehkäisemiseksi ja korjaamiseksi heidän on tuettava ja autettava asiakasta erilaisin lastensuojelullisin tukitoimin. Lastensuojelun arjessa sosiaalityöntekijöiden kirjoittamat erilaiset asiakasdokumentit ovat yksi tapa tehdä tätä asiakastulkintaa (Vanhala 2005, 134). Niitä kirjoittaessaan sosiaalityöntekijällä on valta kuvata asiakasta tietyistä näkökulmasta käsin (Morén 1999, 335, Raitakari 2005, 6).

Sosiaalityöntekijät kirjoittavat asiakirjoihin kuvauksia asiakkaasta ja hänen ongelmistaan. Kuvatessaan asiakasta sosiaalityöntekijät kategorisoivat asiakkaan tiettyyn ongelmaryhmään kuuluvaksi. He tekevät sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä, joka on valankäyttöä ja seuraamuksellista. Sosiaalityöntekijöiden lapselle määrittämät kategoriat voivat hänen lastensuojeluasiakkuutensa aikana muuttua, mutta kyseisistä kategorioista voi tulla pysyvämpiä ja vaikeasti muutettavia. Kategoriat voivat seurata lapsen mukana auttamisinstituutiosta toiseen ja voivat alkaa määrittää hänen asioissaan työskentelevien työntekijöiden toimintaa. (Jokinen ym. 1995, 20 - 22; Hall & Slembrouck & Sarangi 2006, 171 - 172.)

Tutkimukseni koostuu kolmesta toisiaan tukevasta pienoistutkimuksesta. Tarkastelen lastensuojelun tehtävää varten, tietyille lukijoille kirjoitettuja lasten asiakirjojen asiakaskertomuksia retorisesti. Tutkimuksessa käytän käsitettä lapsen asiakirjat suppeammassa merkityksessä tarkoittaen vain lapsien dokumenttien asiakaskertomuksia. Käytän asiakirja käsitteen synonyymina dokumenttia (ks. Kääriäinen 2003). Toisessa pienoistutkimuksessa aineistossani ovat myös sosiaalityöntekijöiden tekemät tukiperhepäätökset.

Tutkimuksessa etsin vastausta seuraaviin kysymyksiin: Miten sosiaalityöntekijät tekevät sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä kirjoittaessaan lapsen asiakirjoja? Millaisen kuvan nämä sosiaalityöntekijöiden kirjaamat asiakastiedot tuottavat tukiperhepalvelua käyttävästä lapsesta ja hänen sosiaalisista ongelmistaan sekä miten lapsen tukiperheasiakkuutta asiakirjoissa perustellaan? Löytääkseni vastauksen tutkimuskysymyksiin laadin itseleni analyysin apuvälineeksi kysymyksiä ohjaamaan toisen ja kolmannen pienoistutki-

muksien tekoa (ks. Analyysi tukilapsesta (luku 5) s. 49 - 62 ja Lapsen asiakkuus asiakirjoissa (luku 6) s. 63 - 93). Apukysymykset auttoivat minua keskittymään tutkimukseni kannalta olennaiseen.

Käytän tutkimuksessa lastensuojelun avohuollon tukiperhepalvelua käyttävästä perheestä nimitystä tukiperheasiakas. Tukiperhepalvelua konkreettisesti käyttävästä lapsesta käytän nimitystä tukilapsi. Perheestä, joka tuottaa kyseistä tukiperhepalvelua sosiaalilautakunnalle tai vastaavalle monitoimielimelle, käytän nimitystä tukiperhe.

Toivon tutkimuksen tuottavan tietoa siitä, miten sosiaalityöntekijät kirjoittaessaan asiakirjoja rakentavat lapsen asiakkuutta ja tulkitsevat sosiaalisia ongelmia. Samalla tutkimus tuo esiin lastensuojelun asiakirjojen merkityksellisyyden ja vaikuttavuuden (Morén 1999, 329). Tutkimuksessa nostan esiin myös teksteihin liittyvät taustaoletukset. Toivon niiden näkyväksi tekemisen auttavan sosiaalityöntekijöitä kiinnittämään huomionsa kirjaamiskäytäntöihin. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole arvostella eikä arvioida sosiaalityöntekijöiden toimintaa ja tapaa kirjata asiakastietoja. Hyvä asiakasdokumentointi ei kerro, että asiakastyö olisi hyvin hoidettua. Vastaavasti puutteellinen asiakasdokumentointi ei kerro, että asiakastyö olisi huonosti hoidettua. Tämä asiakirjatutkimus kertoo vain tutkimusaineistona olevien sosiaalityöntekijöiden kirjoittamien dokumenttien varassa syntyneen tarinan.

Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni koostuu kuudesta luvusta. Ensimmäiset kolme lukua rakentavat kuvaa tutkimuksen viitekehystä. Luvussa yksi herättelen lukijoiden kiinnostusta tutkimukseen ja johdattelen heidät sen teemoihin. Luvussa kaksi paikannan tutkimuksen lastensuojelun kontekstiin. Siinä kerron, miksi valitsin tutkimuksen kohteeksi juuri lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kirjoittamat tukiperhepalvelua käyttävien lasten asiakirjat ja missä kontekstissa he niitä kirjoittavat. Lisäksi esittelen näkökulmat, joista lähestyn asiakirjoja ja tutkimuskysymykset, joihin haen vastausta. Luvussa kolme rakennan kuvaa tutkimuksen toteuttamisesta ja perustelen valintojani. Kerron myös tutkimusaineiston hankinnasta ja käyttämistäni tutkimusmenetelmistä. Lopuksi kerron vielä asiakirjatutkijan roolistani.

Tutkimuksen empiirinen osuus rakentuu kolmesta pienoistutkimuksesta; tekstityyppi-, lapsityyppi- ja lapsiasiakkuusanalyseista. Kahdessa ensimmäisessä rakennan yleistä käsitystä (tuki)lasten asiakirjoista. Tutkimukseni pääpaino on kolmannessa pienoistutkimuksessa. Ensimmäisessä tutkimuksessa (luvussa 4) jäsenän yleistä kuvaa lasten asiakirjoista tekstityyppinä. Tällöin tutkimuskatseeni kohdistuu pääosin lasten asiakirjojen kahteen ensimmäiseen sivuun. Luen tekstejä retorisesti keskittyen merkityksellisyyteen. Toisessa tutkimuksessa (luvussa 5) tarkastelen 78 lapsen asiakirjoja. Käytän tutkimusmenetelmänä tyypittelyä ja teemoittelua. Keskityn kuvaamaan asiakirjoihin kirjattua yleistä lasta sekä kerron, millaisia erilaisia lapsityyppejä sosiaalityöntekijät ovat asiakirjoihin kirjanneet. Tutkimusaineistostani nousee esiin kolme narratiivista tukilapsityyppiä: Ennalta ehkäistävä Eemeli, Kasvavien huolien Kalle ja Avohuollon rajoilla oleva Artturi, joilla on toisistaan poikkeavat asiakas- ja ongelmamäärytykset. Nämä tukilapsityypit voivat toimia institutionaalisenä narratiivisina tarinoina ja sosiaalityöntekijän voimavarana lastensuojelun arjessa. Luvun lopuksi kokoan tutkimukseni annin yhteenvedoon.

Kolmannessa tutkimuksessa (luvussa 6) erittelen kategoria-analyysin keinoin yhdeksän lapsen asiakirjoja tarkemmin. Etsin vastausta kysymykseen, miten sosiaalityöntekijät asiakirjoja kirjoittaessaan määrittelevät lapsen asiakkuutta, miten he lasta kategorisoivat ja millaisia ongelmia he kuvaavat lapsella olevan. Erittelemissäni asiakirjoissa tukilasta kuvataan normaalin ja poikkeavan lapsen käsittein. Niissä hänen asiakkuuttaan perustellaan hänen äitinsä ongelmakuvauksella. Luvun päätteeksi esitän tutkimustulokset yhteenvedossa.

Seitsemäs luku päättää tutkimuksen. Se on johtopäätösosuus, jossa pohdin tutkimukseni antia yleisemmällä tasolla tutkimuksesta esiin tulleiden teemojen kautta, jotka kytkeytyvät lapsilähtöisyyteen ja valtanäkökulmaan. Luvussa pohdin myös tutkimuksen tekoa, erityisesti sitä, mitä retoriikan analyysillä saatiin aikaiseksi.

2 TUTKIMUKSEN PAIKANTAMINEN LASTENSUOJELUN KENTÄLLE

Tukiperhepalvelua käyttävän lapsen asiakirjat on tuotettu lastensuojeluinstituutiossa. Voidaksemme ymmärtää näiden asiakirjojen sisältöä ja merkityksiä, on tärkeä ymmärtää sitä kontekstia, joissa sosiaalityöntekijät asiakirjoja kirjoittavat. Luvun alussa kerron kontekstista, johon tutkimani asiakirjat paikantuvat ja miksi valitsin tutkimuskohteeksi tukilasten asiakirjat. Tutkimuksessa en keskity tutkimaan yksin sosiaalityön dokumentointia, eikä kiinnostukseni kohteena ole pelkästään lapset tai lastensuojelun tukiperheytyö. Tutkimukseni kiinnittyy teoreettisesti lapsilähtöisyyteen ja käsitän sosiaalityön asiakkuuden rakentumisen ammattilaisten tulkintatyön seurauksena.

2.1 Tukiperhetoiminta - yksi lastensuojelun avohuollon tukitoimista

Yhteiskunnassamme vanhemmilla on ensisijainen vastuu huolehtia lapsistaan. Kuitenkin erilaiset elämäntapahtumat, kuten avioero, päihteet, väkivalta tai toisen vanhemman vakava sairastuminen voivat vaikuttaa perheeseen ja lapsen vanhempien kykyyn huolehtia lapsista. (Hurtig 2003, 20.)

Lastensuojelun yhteiskunnallisena tehtävänä on lapsen erityinen suojeleminen, tukeminen ja auttaminen. Lastensuojelulla (Lastensuojelulaki 683/1983, 8§) tarkoitetaan lapsen elinympäristön kehittämiseen, perhe- ja yksilökohtaiseen lastensuojeluun liittyviä tehtäviä, palveluita sekä toimenpiteitä². Lapsen ja hänen perheensä tukemisessa ensisijaisessa asemassa ovat lastensuojelun avohuollolliset keinot³, joilla tarkoitetaan sosiaali-

² Lastensuojelulain (683/1983) 4§:n mukaan kuntien on järjestettävä lastensuojelu ja sen palvelut kunnassa esiintyvän tarpeen mukaisesti.

³ Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä kunnassa voi olla siellä esiintyvän tarpeen mukaisesti järjestetty muun muassa erilaisia sosiaalipalveluita, kuten kotipalvelua ja sosiaalityötä (Sosiaalihuoltolain (710/1982) 13§ ja 17§) sekä lapselle tukea koulunkäynnissä, loma- ja virkistystoimintaa (Lastensuojelulaki 683/1983, 13§).

työtä sekä perheen tukemiseen tarvittavia palveluita (Bardy & Salmi & Heino 2001, 90).

Lastensuojelulain (683/1983) mukaan lastensuojelunviranomaisen on ryhdyttävä toimenpiteisiin lapsen suojelemiseksi sekä hänen ja hänen perheensä tilanteen auttamiseksi, kun lapsen terveys uhkaa vaarantua. Lastensuojelun asiakkaiden ongelmat liittyvät usein vanhempien erilaisten päihteiden käyttöön, mielenterveysongelmiin sekä kyvyttömyyteen toimia turvallisina ja lapsen kehitystä tukevin vanhempina. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on sekä vähentää, että poistaa lapsen terveyttä ja kehitystä vaarantavat tekijät (Heino 1997, 38).

Lastensuojelun sosiaalityö on työskentelyä erilaisten sosiaalisten ongelmien parissa. Siinä keskeisiä toimijoita ovat huolta herättävät yksilöt ja sosiaalityöntekijä, joiden välisen neuvottelun tuloksena syntyy asiakkuus. (Juhila & Pösö 2000, 57 - 62.) Lastensuojelun asiakkaaksi yksilö joko hakeutuu itse tai viranomaiset ohjaavat hänet ottamaan yhteyttä lastensuojeluun. Usein sosiaalityöntekijä myös kutsuu asiakkaan sosiaalitoimistoon selvittämään tilannettaan hänestä tulleen lastensuojeluilmoituksen vuoksi (mt., 35).

Sosiaalityöntekijän tehtävänä lastensuojelussa on selvittää asiakkaan tilanne sekä tarjota apua asiakkaalle hänen ongelmiinsa (Juhila & Pösö 2000, 62). Hänen tehtävänä on ensisijassa tukea lasta ja hänen vanhempiaan avohuollon tukitoimenpitein, esimerkiksi ohjaamalla ja neuvomalla, tukemalla perheitä taloudellisesti, antamalla lapselle päivähoidtoa, järjestämällä perhetyötä ja/tai tukihenkilö tai -perhe niin, että lapsi voi asua kotona näillä palveluilla tuettuna. Näiden vapaaehtoisuuteen perustuvien, väliaikaisten tukitoimenpiteiden tarkoituksena on ennaltaehkäistä sosiaalisten ongelmien syvenemisen ja kasaantuminen sekä kovat lastensuojelulliset toimenpiteet, kuten huostaanotot. (Lastensuojelulaki 638/1983, 12, 13§.) Lisäksi niillä tuetaan perheiden sekä lasten selviytymistä (Bardy ym. 2001, 90).

Tukiperhetoiminta on lastensuojelun sosiaalityöhön liittyvää toimintaa, joka perustuu asiakkaan vapaaehtoisuuteen. Se on yksi lastensuojelun avohuollon työmuoto, jonka pyrkimyksenä on tukea lasten vanhempia kasvatustehtävässään, tarjota lapselle suunni-

telmallista tukea ja huolenpitoa tukiperheessä. Tukiperhetoimintaa järjestävät sekä kunnat että järjestöt. (Sarjakivi 2000, 20; Keränen 2004, 4.)

Lukiessani erilaisia tutkimuksia tukiperhetoiminnasta huomioni kiinnittyi siihen, miten eri tavoin tutkijat määrittelevät toimintaa. On olemassa eri näkökulmia siihen, miten tukiperhetoimintaa tulisi tarkastella lastensuojelun arjessa. Tähän moninaiseen määrittelyyn on kiinnittänyt huomionsa myös Hannele Sarjakivi (2000) Pro gradu - tutkimuksessaan. Hän näki, että tukiperhetoiminnasta on olemassa useita eri variaatiota, joille yhteistä on hoidon lyhytaikaisuus, huoltajan suostumus ja halu yhteistyöhön (mt., 20 - 21).

Lastensuojelulaisissa (683/1983) tukiperhetoiminta on määritelty sekä sen 14§ mukaan lyhytaikaiseksi perhehoidoksi, että sen 13§ mukaan osaksi erityisiä lastensuojelun avohuollon tukitoimia. Sosiaalityöntekijät tekevät tukiperhepäätökset avohuollon tukitoimenpiteenä lastensuojelulain (683/1983) 13§ mukaisesti, jolloin he katsovat, että tukiperhetyö on osa lastensuojelun avohuoltoa. Lastensuojelun sijaishuollon neuvottelukunta puolestaan määrittelee tukiperhetoiminnan lyhytaikaiseksi perhehoidoksi, mikä tarkoittaa avohuollon tukitoimena toteutettavaa lastensuojelulain 14§ mukaista lapsen sijoitusta perhehoitoon (Ahto & Mikkola 1999, 7 - 9). Tutkimuskunnassani tukiperhetoiminnasta vastaavat työntekijät määrittelevät tukiperhetoiminnan osaksi perhehoitoa ja lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekevät päätöksen tukiperhepalvelusta lastensuojelulain 13§ mukaisesti avohuollon tukitoimenpiteenä. Saara Keränen (2004, 4 - 9) mukaan tukiperhetoiminnan voi määrittellä kahdella tavalla, joko vapaaehtoistoiminnaksi tai lyhytaikaiseksi perhehoidoksi.

Katson, että tukiperhetoiminta on yksi lastensuojelun avohuollon tukitoimista joka perustuu asiakkaan vapaaehtoiseen osallistumiseen. Tukiperhetoiminnan avulla pyritään antamaan lapselle henkilökohtainen luottamuksellinen aikuissuhde tukiperhevanhempien kautta ja tukemaan lapsen vanhempia heidän kasvatustehtävässään. Käytännön arjen näkökulmasta tukiperhetoiminta on yksityiskodissa annettavaa ympärivuorokautista lyhytaikaista hoitoa, kasvatusta ja huolenpitoa. Sen tavoitteena on ehkäistä lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen sekä hänen perheensä lastensuojelullisten ongelmien syvenemistä ja tukea huoltajien jaksamista arjessa. Konkreettisesti tukiperhepalvelua käyt-

tää lapsi. Hänen vierailujensa määrä tukiperheessä vaihtelee lapsen ja perheen tarpeiden mukaisesti. Pääsääntöisesti lapsi vierailee tukiperheessä kerran tai kaksi kuukaudessa muutaman, päivän kerrallaan. Tukiperhesuhteen kaikkinaisen kesto tukiperheen ja lapsen välillä vaihtelee muutamasta kuukaudesta vuosiin. Tukisuhde päättyy lastensuojeluasiakkuuden myötä tai silloin, kun tukiperhetoiminnan ei katsota enää auttavan ja tukevan asiakasta.

2.2 Tutkimuskohteena lastensuojelun asiakirjat

Tutkimukseni kohteena ja aineistona ovat lastensuojelun tukiperhepalvelua käyttävien lasten asiakirjat ja niiden sisältämät asiakaskertomukset. Näihin sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet kuvauksia lapsista ja heidän asiakkuuksiensa rakentumisesta. Niiden sisältämät tekstit kertovat ajasta, paikasta ja kulttuurista, jossa ne on tuotettu, eikä niitä voi lukea ja ymmärtää kontekstistaan irrallisina (Lehtonen 1996, 158; Tiililä 2000, 215; May 2001, 183).

Asiakirjat tutkimuksessa

Erilaisilla dokumenteilla on ollut tärkeä merkitys yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa (Kääriäinen 2003, 14). Niitä on yhteiskuntatieteissä ja sosiaalityössä tutkittu eri näkökulmista ja lähtökohdista käsin. Muun muassa Aino Kääriäinen (2003) on tarkastellut asiakirjojen kautta sosiaalityön dokumentointia sekä tiedon muodostusta ja Sini Salokanta (2003) lapsen näkymistä. Erja Saurama (2002) on tutkinut dokumenttien avulla lastensuojelun lähihistoriaa. Yhteistä näille tutkimuksille on se, että niissä kaikissa on ollut tutkimusaineistona huostaanotettujen lasten lastensuojelun asiakirjat.

Useissa sosiaalityön tutkimuksissa asiakirjoja on käytetty monipuolisesti, ei keskittyen yhteen asiakirjalajiin. Näin muun muassa Manu Kitinojan (2005) tutkimuksessa, jossa hän on tarkastellut koulukoteja. Kitinoja (2005) on käyttänyt tutkimusaineistona kouluotiin sijoitettujen lasten erilaisia lastensuojelun asiakirjoja, joita on kirjoitettu niin kou-

lukodissa kuin kunnallisessa sosiaalityössä. Tutkimuksissa asiakirjoja on käytetty myös täydentävinä tutkimusaineistoina haastattelujen ja havainnoinnin ohella. Niitä ovat käyttäneet myös muun muassa Tarja Pösö (1993), joka on etnografisessa tutkimuksessaan Kolme koulukotia tutkinut tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytäntöjä koulukodissa ja Anni Vanhala (2005), joka on tutkinut naisten asuntolan käytäntöjä ja asiakkuuden rakentumista.

Tutkimusaineistona olevia lastensuojelun asiakirjoja voi lähestyä eri tavoin. Niitä voi tarkastella todellisuuden heijastumina tai sosiaalityön käytännön arjen kuvaajina (May 2001, 176 - 78). Asiakirjoja voi lukea ammatillisesti orientoituen, tarkastella niitä siitä kontekstista ja puitteista käsin, jossa ne on kirjoitettu. Tai niitä voi lukea kriittisesti taustaolettamuksia kyseenalaistaen. Minulle tutkimuskohteena olevat tukilasten lastensuojelun asiakirjat ovat aitoja sosiaalityön arjessa tuotettuja asiakirjoja, jotka sisältävät merkityksellistä ja vakuuttavaa tietoa sosiaalityön käytännöistä.

Tutkimusaineistonani olevia asiakirjoja ei ole tuotettu ja kirjoitettu tutkimuskäyttöön. Katson, että niitä tutkimalla ei ole mahdollista saada konkreettista kuvaa lastensuojelun kasvokkain tapahtuvasta asiakastyöstä (Kääriäinen 2006, 48), mutta niitä erittelemällä on mahdollista saada tietoa lastensuojelun arjen käytännöistä, kuten työtä ohjaavista arvoista ja käsityksistä. Lisäksi asiakirjoja tutkimalla on mahdollista saada tietoa siitä, miten niissä määritellään ja ylläpidetään asiakkuutta (Jokinen ym. 1995, 9; Mäenpää & Törrönen 1996, 15 - 16; May 2001, 198; Saurama 2002, 51 - 52).

Näkökulmani kiinnittyy lapsilähtöisyyteen ja lähestyn aineistoa sosiaalisten ongelmien tulkintatyön näkökulmasta. Anni Vanhalan (2005, 125) mukaan asiakirjat kertovat siitä, mikä näkemys organisaatioilla on asiakkaista ja heidän sosiaalisista ongelmistaan sekä siitä, mitä työntekijät pitävät tärkeinä ja merkityksellisinä työssään (Kääriäinen 2006, 48). Mielestäni asiakirjojen tuottamaa tietoa ei ole mahdollista tavoittaa sosiaalityöntekijöitä haastatteleamalla, koska asiakirjoihin kirjattu tieto on valikoituneempaa, strukturoidumpaa ja yksilöllisempää tietoa (Raitakari 2005, 1). Dokumentteja kirjoittaessaan sosiaalityöntekijät tekevät valintoja siitä, miten he kirjoittavat asiakastietoja. Asiakirjoihin kirjatut tiedot ovat hyvin yksityiskohtaisia jäsenneltyjä. Sosiaalityöntekijä kirjaa lyhyeen tekstiin tietoa asiakkaasta instituutiokontekstin ohjaamina. Asiakirjakirjaukset

kertovat niin työntekijän tavasta kirjata asiakastietoa, kuin työyhteisön arvoista ja asenteista. En kuitenkaan katso, että niiden tuottama tieto olisi erityisempää, kuin muilla tiedonhankintamenetelmillä tuotettu tieto.

Asiakirjat lastensuojelussa

Erilaisten asiakirjojen kirjoittaminen on kuntien sosiaalitoimistoissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden arkea. Työssään he kirjoittavat monenlaisia juridisesti säädeltyjä päätöksiä, asiakaskertomuksia, huoltosuunnitelmia, lausuntoja ja muistioita, joiden avulla he dokumentoivat omaa työtään sekä tekevät sitä näkyväksi (Kähkönen 1994, 24; Holma, Outinen, Idänpää-Heikkilä & Sainio 2001, 12, 54). Aino Kääriäisen (2003, 171) mukaan dokumentointi on sosiaalityön tiedonmuodostuksessa keskeistä. Se on sosiaalityöntekijöille työn tekemisen apuväline, joka vastaa instituutiossa sen asiakasvalikointi-, seuranta- ja raportointitarpeisiin (Raitakari 2005, 2).

Erilaiset dokumentit, joilla lasta lastensuojelussa dokumentoidaan, ovat kiinteä osa sen omaa toimintakulttuuria. Niistä nousee esiin lastensuojeluinstituution tehtävä ja tavoitteet (Raitakari 2005, 2), joita on mahdollista arvioida, kun asiakkaan auttamiseksi tehty työ kirjataan näkyviin (Kääriäinen ym. 2006, 9).

Asiakirjoihin sosiaalityöntekijät keräävät, kirjaavat ja tallentavat tietoa asiakkaistaan institutionaalisen kehyksen ohjaamina (Juhila & Pösö 2000, 44; Vanhala 2005, 106; Hall ym. 2006, 25). Kirjoittamiensa asiakirjojen avulla sosiaalityöntekijät muodostavat ymmärrystä tukilapsesta, kontrolloivat hänen toimintaansa ja perustelevat sekä oikeuttavat oman toimintansa. Asiakirjat auttavat heitä suunnittelemaan lastensuojelullisia toimenpiteitä asiakkaan auttamiseksi ja tukemiseksi sekä ohjaavat heitä lastensuojelullisten päätöksien tekemisessä. (Morén 1999, 331; Saurama 2002, 52; Kääriäinen 2003, 171 - 179; Hall ym. 2006, 16 - 17.)

Sosiaalityöntekijöiden kirjoittamilla asiakirjoilla on hallinnollinen ja laillinen funktio. Niillä myös osoitetaan niin työntekijöiden kuin asiakkaidenkin oikeudet ja velvollisuudet. Ne ovat asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden oikeusturvadokumentteja. (Morén

1999, 329 - 332; Saurama 2002, 52 - 53; Kääriäinen 2003, 171 - 179; 2006,45; Hall ym. 2006, 16 - 17.)

Asiakirjoilla vakuuttavuutta

Sosiaalityöntekijöille vakiintuvat instituution käytännön arjessa tietynlaiset kielenkäytön, tekstintuottamisen ja merkityksellistämisen tavat (Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000, 9). Kirjoittaminen on retoriikkaa, käsitevalintoja ja pyrkimystä vaikuttavaan kieleen (Kääriäinen 2006, 45). Asiakirjoja kirjoittaessaan sosiaalityöntekijät tuottavat sosiaalista todellisuutta kielen avulla. Heillä on valta kuvata niissä asiakasta lastensuojelulisesta näkökulmasta käsin. (Raitakari 2005, 6.)

Lastensuojelun asiakirjoissa retorisuus on hallitseva piirre tai ominaisuus. Sosiaalityöntekijöiden (viranomaisten) tuotoksina ne sisältävät retorisesti, vakuuttavia kuvauksia lastensuojeluasiakkaista ja heidän ongelmistaan. Niiden sisältöä pidetään tietona, joka on totta. (Jokinen & Juhila 1999, 77 - 79.) Asiakirjojen kirjoittamisessa on paljolti kyse ”sopivan” asiakkaan sekä organisaation tehtävien ja toimenpiteiden määrittämisestä.

Kirjoittaessaan asiakirjoja sosiaalityöntekijät ovat aktiivisia toimijoita. He ottavat asiakirjoja kirjoittaessaan kantaa asioihin ja kommentoivat niin asiakkaan kuin työtovereidensa toimia. Sosiaalityöntekijät valitsevat tekstejä kirjoittaessaan, mitä he kirjoittavat ja kuka pääsee puhujaksi asiakirjoihin; asiakas vai hänen läheisenä, muut asiantuntijat tai viranomaiset vai jokin muu taho. (Kääriäinen 2003, 57 - 66.) Tämä valikointi on osa valtaa ja vastuuta. Asiakirjoihin ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaista kirjata kaikkea (Kääriäinen ym. 2006, 10). Lastensuojeluorganisaatiossa sosiaalityöntekijät kirjoittavat asiakirjoja lastensuojelutyön yhteisöille ja asiakkaille sekä päättäjille. Niiden avulla he pyrkivät vakuuttamaan erilaiset asiakirjojen lukijat lastensuojelun työn tarpeellisuudesta, työnsä pätevyydestä ja tehokkuudesta - omasta asiantuntijuudestaan. (Heino 1997, 94 - 95; Raitakari 2005, 1 - 2; Hall ym. 2006, 19 - 20.)

Sosiaalityöntekijät kuvaavat lastensuojelun asiakirjoissa asiakkaan tilannetta lastensuojelulle ominaisten ammatillisten ilmausten avulla. Käytetyt ilmaukset kertovat siitä, mitä sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä työn tekemisen kannalta ja millaisia retorisia

kuvauksia sekä kirjaamisen tapoja he käyttävät (Kääriäinen 2006, 48). Lastensuojelun asiakirjatekstit eivät synny tyhjiössä vaan heijastelevat aikakautta, jossa ne on kirjattu. Teksteissä läsnä ovat sosiaalityöntekijöiden käyttämä kieli ja kulttuuri sekä myös muualta yhteiskunnasta tulleet merkitykset (Hiidenmaa 2000, 35; Kääriäinen ym. 2006, 10). Asiakirjoissa argumentointi rakentuu kulttuuristen itsestäänselvyyksien ja arvojen varaan (Raitakari 2005, 6). Asiakirjoilta osapuolet odottavat viranomaisen työn jälkinä ja hallintokulttuurin tuotteina virallista uskottavuutta (Saurama 2002, 53). Tässä tutkimuksessa keskityn vain yhteen dokumentoinnin alueeseen, asiakasdokumentointiin, eli siihen kuinka sosiaalityöntekijät kirjaavat tietoja tukilapsien henkilökohtaisiin dokumenttien asiakaskertomuksiin (Holma ym. 2001, 54).

2.3 Näkökulmana lapsilähtöisyys

Tarkastelen asiakirjoista sitä, miten sosiaalityöntekijät kirjaavat tukilapsen asiakkuutta ja tulkitsevat hänen ongelmiaan. Katseeni kiinnittyy tekstien lapsikuvaan ja lastensuojelun lapsilähtöisyyteen. Pyrin tuomaan esiin sitä, miten lapsi kirjataan toimijana lastensuojelun asiakirjoihin. En pysty kuitenkaan arvioimaan dokumentteja tutkimalla lastensuojelun kasvokkaisen asiakastyön lapsilähtöisyyttä. Mutta voidaan olettaa, että kirjaukset välittyneellä tavalla suuntaavat sosiaalityön kasvokkain tehtävää työtä. Tutkimus herättää kysymyksen, miten sosiaalityöntekijöiden lapsilähtöinen työote heijastuu asiakirjoihin.

Lapsilähtöisen ajattelun kehittyminen

Lapsilähtöisen ajattelun juuret ovat yleisessä lapsuuden yksilöitymiskehityksessä. Keskiäijällä aikuiset alkoivat ymmärtää lapsuutta erityisenä kasvun ja oppimisen vaiheena ja vähitellen käsitys lapsesta pienenä aikuisena muuttui kulttuuriseksi käsitykseksi lapsuudesta. Lapsen erityisyys aikuisiin nähden alkoi tulla esiin. Tärkeää lapsilähtöisen ajattelun kehityksessä on ollut 1800 - luvulla alkanut lapsitieteiden kehittyminen ja lapsiam-

mattilaisuuden yleistymisen sekä kasvu. Tärkeitä etappeja sen kehittämisessä ovat olleet myös lapsen oikeuksien yleissopimus⁴, yhteiskunnan institutionalisoituminen ja yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen kehittyminen (Forsberg ym. 2006, 6).

Monitieteellinen lapsuustutkimus pohjautuu sosiologiseen lapsitutkimukseen ja sosiaalikuulttuuriseen antropologiseen lapsuuden tutkimiseen (Alanen 1998, 131; James & James 2001, 26). Sosiologisessa lapsitutkimuksessa lasta on tarkasteltu yksilönä, kun taas monitieteellisessä lapsuustutkimuksessa on lapsuus korostunut kollektiivisena prosessina (Törrönen 2000, 150 - 151). Monitieteellinen lapsuustutkimus on kritisoinut lapsuuden perheellistämistä, sosialisatioajattelua ja kehityspsykologisen lapsinäkökulman yksipuolisuutta. Näiden erilaisten tutkimuksien myötä on rakentunut käsitys lapsilähtöisyydestä, joka on aikaan ja paikkaan sidottua.

Lapsuustutkimuksen⁵ yksi keskeinen tavoite on lapsen näkyväksi tekeminen sekä hänen toimijuutensa ja tietonsa arvostuksen kasvu. Lapsuustutkimus on laajentanut ja monipuolistanut käsitystä lapsuudesta tuodessaan esiin sen sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia. (Ritala-Koskinen 2001, 65 - 66; Forsberg ym. 2006, 8.) Lapsilähtöisyyden kehittymisen myötä ei kuitenkaan ole syntynyt yhtä oikeaa universaalista käsitystä lapsuudesta (James & James 2001, 26, 35), vaan yhden lapsuuskäsityksen sijasta on syntynyt kuva monista lapsuuksista, joita konstruoidaan koko ajan (Alanen 1998, 130).

Lapsen kehitys aikuiseksi kulkee tiettyjä biologisia lainalaisuuksia noudattaen. Lapset syntyvät ja elävät perheissä, joissa vanhemmat huolehtivat ja hoivaavat heitä, kunnes he itse kykenevät kantamaan vastuun itsestään. Tästä huolimatta lapsuutta ei voida nähdä pelkästään kehitysvaiheena kohti aikuisuutta, vaan lapset ovat osa yhteiskuntaa ja elämää. (Forsberg ym. 2006, 9 - 13.) Lapsuus tulee ymmärtää sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä, joka muuttuu ajasta ja paikasta toiseen.

⁴ Tärkeitä vaiheita lapsilähtöisyyssajattelun kehityksessä on ollut Lapsen oikeuksien yleissopimus. Vaikka maassamme tämä yleissopimus tunnustettiin vasta vuonna 1991, niin kuitenkin sen hengessä meillä jo 1980 - luvulla uusittiin lapsilainsäädäntöä (Forsberg ym. 2006, 6).

⁵ Lapsuustutkimusta ovat tehneet useat eri tutkijat. Lapsen asemaa ja osallisuutta ovat tutkineet muun muassa Hannele Forsberg (1998), joka on tutkinut kahta eri lastensuojelun asiantuntijakulttuuria ja Johanna Hurtig (2003), joka on tutkinut lastensuojelun perhetyötä sekä Saara Keränen (2004), joka on tutkinut lastensuojelun tukiperhetyötä. Lisäksi lapsitutkimusta ovat tehneet mm. Tarja Pösö (1993), Tarja Kivinen (1994) ja Suvi Raitakari (2003).

Lapsilähtöisen ajattelun keskeisin viesti on, että lapset ovat aktiivisia sosiaalisia toimijoita, jotka konstruoivat omaa elämäänsä (Alanen 1998, 130; James & James 1999, 189 - 191; 2001, 35; Forsberg ym. 2006, 9 - 11). Heidän tietonsa, näkemyksensä sekä kokemuksensa elämästä ovat tärkeitä ja arvokkaita (Alanen 1998, 130). Omassa tutkimuksessa tämä periaate merkitsee sitä, että näen lapsen aktiiviseksi toimijaksi, jonka osallisuus omien asioidensa käsittelyyn ja päätöstentekoon on tärkeää. Katson, lapsen tietoa on tärkeää ja merkityksellistä.

Lapsilähtöisyyttä lastensuojelussa määrittää juridiikka

Lastensuojelussa lapsen asema on keskeinen. Usein ammattilaiset korostavat sitä, että lapsi on lastensuojelun asiakas, jolla on oikeus suojeluun. (Lastensuojelulaki 683/1983, 1§.) Lapsilähtöisyys on aina kontekstisidonnaista. Lastensuojelussa se kietoutuu pitkälti lastensuojelua määrittelevän juridiikan⁶ ympärille. Erilaiset lait säätelevät ja ohjaavat lastensuojelun arjen käytäntöjä ja sosiaalityöntekijöiden toimintaa (Sinko 2001, 129).

Lastensuojelun yksilö- ja perhetyö käynnistyy lapsen oikeuksien turvaamiseksi, kun sosiaalityöntekijälle tulee tietoa, jonka myötä hänelle nousee huoli lapsen hyvinvoinnista ja turvallisuudesta. Lastensuojelulain (683/1983) 9§ mukaan lastensuojelussa ensisijaisena periaatteena on lapsi ja hänen etunsa toteutuminen sekä lapsen vanhempien kasvatusmahdollisuuksien tukeminen. Lastensuojelulaki nostaa siis lapsen ohella keskiöön lapsen vanhemmat ja kiinnittää sosiaalityön voimakkaasti lapsen perheen ja hänen vanhempiensa kanssa työskentelyyn (ks. mt., 9§).

Vaikka lastensuojelulaki määrittää asiakkaaksi lapsen, niin silti useissa eri lastensuojelun tutkimuksissa⁷ on todettu, että lastensuojelussa työskennellään pääsääntöisesti lasten

⁶ Lastensuojelun toimintaa keskeisesti määrittäviä sopimuksia ovat muun muassa Lapsen oikeuksien yleissopimus (59 - 60/1991) ja keskeisiä lakeja ovat Suomen perustuslaki 731/1999, Lastensuojelulaki 683/1983, Laki asiakkaan asemasta ja oikeudesta 812/2000, Hallintolaki 434/2003, Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta 621/1999, Henkilötietolaki 523/1999 sekä Lastensuojeluasetus 1010/1983.

⁷ Lapsen näkymistä huostaanotettujen lasten dokumenttien valossa ovat tutkineet useat eri tutkijat. Päivi Kähkösen (1994) tutkimuksessa nousee esiin se, että lapsi ei näy asiakirjoissa. Lastensuojelun ensisijaiseksi asiakkaaksi asiakirjoista nousi äiti ja hänen tarpeensa, ei lapsi. (mt., 113). Myös Johanna Mäenpään ja Maritta Törrösen (1996) tutkimuksessa nousi esille se, että lastensuojelun asiakirjat eivät tavoita lapsen näkemyksiä. Lapsi näyttäytyy niissä lähinnä toiminnan kohteena, ei subjektina toimijana. (mt., 15, 57.) Sini Salokannan (2003) Pro gradu - tutkielman tulos oli, että lapsi jää melko näkymättömäksi lastensuojelun asiakirjoissa (mt., 81). Yhteistä näille edellä mainitsemilleni lastensuojelun tutkimuksille on se, että niistä kaikista nousee esiin ettei lapset näy lastensuojelun arjessa. Poikkeuksena näistä asiakirjatutkimuksista on Aino Kääriäisen (2003) tutkimus, jossa hän on tarkastellut myös huos-

vanhempien kanssa. Päivi Sinko (2001, 128) toteaa, että 1990 - luvulla on lapsen biologisten vanhempien ääni yhteiskunnassamme voimistunut, mikä on heijastunut myös lastensuojelun arjen käytäntöihin. Niissä lapsilähtöisyys kietoutuu lapsen kuulemisen ja osallisuuden juridisiin käytäntöihin (Forsberg 1995, 59 - 61; Forsberg, 1998, 280 - 281; Hurtig 2003, 18). Näistä kuitenkin puuttuu idea lapsen aidosta osallistumisesta häntä itseään koskevien asioiden käsittelyyn (Sinko 2001, 140).

Lastensuojelulain (683/1983) 10§ mukaan sosiaalityöntekijät ovat lapsen edunvalvojia. Heillä on lastensuojelutyön käynnistyttyä velvollisuus selvittää lapsen toiveet ja mielipiteet, perehtyä lapsen kasvuoloihin ja arvioida lastensuojelullisten toimien vaikutusta lapseen (Lastensuojelulaki 683/1983, 10§). Lisäksi sosiaalityöntekijöiden on kuultava yli 12-vuotiasta lasta hänen asiassaan (mt., 683/1983, 17§). Tämä ei aina kuitenkaan toteudu niin aidosti ja hyvin kun pitäisi. Lasten asioissa tietoja ja myös lasten mielipiteitä on kysytty lasten vanhemmilta, ei lapsilta itseltään. On katsottu, että lapsen vanhemmat tietävät parhaiten. Lapsen tietoa ei ole arvostettu eikä pidetty totena, oikeana tietona. (Ritala-Koskinen 2001, 66 - 67; ks. myös Forsberg 1998; Hurtig 2003.)

Lapsilähtöiset työmenetelmät lastensuojelussa

Viime vuosina monissa lastensuojelun työyhteisöissä on ollut halua kehittää lapsilähtöisiä työmenetelmiä⁸ lapsen aseman ja osallisuuden parantamiseksi sekä turvaamiseksi. Näiden lapsilähtöisempien työmenetelmien lähtökohdaksi on asetettu lapsi ja hänen tietonsa ja kokemuksensa. Lapsen kokemus on nähty tärkeiksi ja arvokkaiksi työskentelyn lähtökohdaksi. Lapsilähtöisten menetelmien kehittämisen keskiössä ovat olleet ammattilaisten asenteet ja taidolliset valmiudet kohdata lapsia (Forsberg ym. 2006, 16).

taanotettujen lasten asiakirjoja, jotka on kirjoitettu 1990 - luvun lopussa. Hänen tutkimuksensa tulos oli, että lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa. Tämän aikaisemmin tekemänsä tutkimuksen (2003) tulosta hän on tarkentanut uudessa tutkimuksessaan (2006), jossa hän on käyttänyt aiemman tutkimuksensa aineistoa. Aino Kääriäisen (2006) tutkimuksessa lapset tulivat esiin aktiivisina subjekteina ja tiedon tuottajina, joille annettiin lakiperusteinen oikeus kertoa kokemuksistaan ja ongelmistaan. Lapset nousivat asiakirjoissa esiin havainnoituina toimijoina ja toiminnan kohteina (Kääriäinen 2006, 51 - 65).

⁸Muun muassa Helsingissä Kohtaava lastensuojelu hanke (http://www.hel2.fi/waris/kohka_hanna/index.htm) ja Pesäpuun Norsuprojekti 2000 - 2003 (<http://www.pesapuu.fi/norsuprojekti.shtml>) Näiden projektien kautta on kehitetty lapsen kuulemiseen liittyviä työmenetelmiä sellaiseksi, että lapsi nousisi esiin subjektina ja hänellä olisi mahdollisuus niiden kautta tuoda esiin omia mielipiteitään ja näkemyksiään.

Näistä menetelmistä yksi on Helsingin kaupungin Kohtaava lastensuojelu-hanke. Sen keskeisenä tavoitteena on kehittää sosiaalityöntekijän ja lapsen välisen kohtaamista, lastensuojelun työprosesseja sekä lapsikeskeisen sosiaalityön määrittely. Tämän hankkeen lähtökohdaksi on asetettu lapsi ja hänen aito kohtaamisensa. Lapsilähtöisessä lastensuojelutyössä nähdään tärkeäksi työskennellä lapsen ja hänen vanhempiansa kanssa, siten, että ensisijaisena lastensuojeluasiakkaana ja avuntarvitsijana on lapsi. Vasta toissijaisiksi asiakkaiksi tulevat vanhemmat ja koko perhe. Vanhempia tukemalla ja auttamalla pyritään auttamaan lasta. (Tulensalo & Muukkonen 2005, 304 - 307.)

Tutkimusten perusteella näyttää siltä, että vähitellen lastensuojelussa on alkanut levitä lapsilähtöinen ajattelu ja työskentelyote (ks. esim. Kääriäinen 2006). Tämän kehityksen myötä on lastensuojelussa alettu kiinnittää huomiota lapsen kuulemiseen ja osallisuuden sekä arvostaa hänen tietoja ja kokemuksia. Mielenkiintoista on nähdä, heijastuvatko lapsinäkökulmaa korostavat työkäytännöt ja menetelmät sosiaalityöntekijöiden tapaan kirjoittaa asiakirjoja. Tuleeko lapsi esiin tutkimusaineistonani olevista dokumenteista toimijana ja osallistujana? Ovatko asiakirjat lapsilähtöisiä?

2.4 Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö

Tukeudun sosiaalityöntekijöiden kirjoittamien asiakirjojen tulkinnassa James A. Holsteinin ja Gale Millerin (1997, xi) näkemykseen siitä, että sosiaalityö on sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä⁹. Sosiaalityöntekijällä on valtaa oman asiantuntijuutensa kautta tulkita asiakkaan todellisuutta. Tämä näkökulma tekee mahdolliseksi tarkastella ja jäsentää lastensuojelun sosiaalityötä ammattilaisten lähtökohdista käsin. Tulkintatyö tekee näkyväksi ”käytäntöjä, joilla arkielämän moraalinen järjestys paikallisesti tuotetaan ja joissa sitä ylläpidetään” (Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 9).

⁹ Tämän lähestymisnäkökulman rakentamisessa itselleni ymmärrettäväksi hyödynsin James A. Holsteinin ja Gale Millerin (1997) artikkelin ohella myös Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Tarja Pösön (1995) kirjoittamaa artikkelia; Tulkitseva sosiaalityö, jossa he avaavat sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä. Holstein ja Miller (1997) käyttävät käsitettä sosiaalisten ongelmien tulkintatyö kun taas Jokinen, Juhila ja Pösö (1995) käyttävät samasta asiasta käsitettä ongelmatyö. Tutkimuksessani puhun sosiaalisten ongelmien tulkintatyöstä.

Sosiaalisten ongelmien tulkinta lastensuojelussa

Yhteiskunnassamme sosiaalihuolto ja sosiaalipalveluiden asiakasta auttavat organisaatiot eriytyvät asiakkaan ongelman mukaan. Lastensuojelussa hoidetaan lastensuojelullisia ongelmia, toimeentulotukeen liittyviä ongelmia toimeentulotukiorganisaatioissa ja mielenterveystoimistoissa mielenterveyteen liittyviä ongelmia. Näissä eri sosiaalityön organisaatioissa työskentelevät työntekijät tulkitsevat asiakkaan ongelmia, jotta he osaisivat ohjata asiakkaan oikeaan palveluorganisaatioon. (Jokinen 1999, 143.) Sosiaaliset ongelmat ovat muuttuvia ja tulevat sosiaalisiksi ongelmiksi vasta sitten, kun joku taho määrittelee ja tulkitsee asian yhteiskunnalliseksi ongelmaksi¹⁰. Sosiaaliset ongelmat valikoituvat osaksi instituutiokäytäntöä, kun jokin instituutio ottaa ne hoidettavakseen ja omaksi osaamisalueekseen. (Jokinen ym. 1995, 12 - 15; Holstein & Miller 1997; xvi; Loseke 2003, 14, 145.)

Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö on ei-kielellistä ja kielellistä toimintaa, jota meistä jokainen tekee, kun puhuu yhteiskunnallisista ongelmista. Erityisesti ongelma tulkitaan auttamistyön instituutioissa, kuten lastensuojelussa, jossa keskeisinä toimijoina ovat sosiaalityöntekijät ja asiakkaat (Jokinen ym. 1995, 15). Lastensuojelussa sosiaalityöntekijät määrittelevät ja tyypittelevät lastensuojelun kenttään kuuluvia sosiaalisia ongelmia, miettivät niiden syitä ja pohtivat ratkaisuvaihtoehtoja tilanteen muuttamiseksi (Holstein & Miller 1997, xi - xvi; Juhila & Pösö 2000, 57 - 62).

Sosiaalisten ongelmien tulkinta rakentaa kuvaa asiakkuudesta¹¹. Lastensuojelussa yksilön asiakkuuden edellytykset täyttyvät, kun sosiaalityöntekijät määrittelevät hänen ongelmansa lastensuojelullisten ongelmien kenttään kuuluvaksi ja sosiaalityön keinoin puuttumista ja auttamista vaativaksi (Jokinen ym. 1995, 13 - 19; Holstein & Miller 1997; xvi). Tarja Heinon (1997, 366 - 371) mukaan lastensuojelun asiakkuusmäärittäminen on monikerroksista ja kokonaisvaltaista tunnustelutyötä, jossa sosiaalityöntekijä valmistelee, päättää ja toimeenpanee lastensuojelun asiakkuuden. Kun ammattilainen tulkitsee lapsen ongelman siten, että hänen asiakkuuskriteerinsä täyttyvät, hänestä tulee tietyn lastensuojelun asiakkuuskategorian jäsen. Asiakkuuskategoria pitää sisällään hyvin erilai-

¹⁰ Sosiaalisten ongelmien määrittämisestä on tutkinut muun muassa Tarja Pösö (1993).

¹¹ Sosiaalityössä asiakkuuden rakentumista on tutkinut muun muassa Tarja Kivinen (1994) ja Tarja Heino (1997).

sia asiakkaita niin iältään, sukupuoleltaan ja kansalaisuudeltaan. Keskeistä on, että ongelma on lastensuojelun kenttään kuuluva. Niin kuin sosiaalityössä myös lastensuojelussa asiakasta ja hänen ongelmiaan tulkitaan ja kategorisoidaan koko ajan. Asiakkuus on siis muuttuva tila (Jokinen ym. 1995, 12).

Sosiaalityöntekijät tulkitsevat sosiaalisia ongelmia yhteisten jaettujen kulttuuristen tietojen sekä omien ammatillisten ja organisaatiokulttuurin sisäisten käsitysten ja merkitysten pohjalta. He tekevät tulkintatyötä asiakastapaamisissa, palaverissa, erilaisissa viromaiskeskusteluissa sekä kirjoittaessaan kirjallisia dokumentteja. Kun sosiaalityöntekijät tulkitsevat asiakkaita he luokittelevat, suostuttelevat ja vakuuttavat muut siitä, että on olemassa sosiaalisia ongelmia, joille tarvitsee tehdä jotain. Sosiaalityöntekijät pyrkivät tulkintatyön avulla tuottamaan järjestystä työhönsä ja asiakkaan elämään. (Jokinen ym. 1995, 26; Holstein & Miller 1997, ix - xvi; Holstein & Miller 1997, 42; Loseke 2003, 145 - 148.)

Asiakirjojen avulla sosiaalityöntekijät viestittävät tietoja asiakkaan kanssa työskenteleville yhteistyötahoille luoden ja rakentaen samalla hänen asiakkuuttaan (Vanhala 2000, 263; Vanhala 2005, 115). Asiakirjoja kirjoittaessaan sosiaalityöntekijät muodostavat samalla ymmärrystä tukilapsesta, keräävät ja tallentavat tietoa hänestä. He kontrolloivat hänen toimintaansa sekä perustelevat ja oikeuttavat omaa toimintaansa. Sosiaalityöntekijöiden kirjaamat asiakasdokumentit ovat yksi tapa tehdä ja ylläpitää organisaation asiakaskategorioita. (Vanhala 2005, 134.) Kirjoittajat käyttävät valtaa kirjoittaessaan asiakirjoihin instituution asiakkuuteen sopivaa kuvaa asiakkaasta (Jokinen ym. 1995, 20 - 22). Tutkimuksessani tuon esiin kategorioita, joita sosiaalityöntekijät tukilapseen ja hänen asiakkuutensa liittävät.

Potentiaalisen asiakkaan määrittely

Asiakastulkinnassa on kyse lastensuojeluinstituutioon sopivan ja ei sopivan asiakkaan määrittelystä. Lastensuojeluun sopiva asiakas on sellainen, joka tarvitsee apua ja jota lastensuojelun organisaatio voi auttaa. Lastensuojelun kentällä asiakkuuskriteerit ovat yhteisiä ja jaettuja. Niiden avulla instituutiossa rakennetaan yhteinen ymmärrys asiak-

kaan sosiaalisista ongelmista. (Holstein & Miller 1997, xiii; Holstein & Miller 1997, 31.) Näiden kriteerien avulla sosiaalityöntekijät perustelevat omaa toimintaansa, muokkaavat asiakasta ja hänen ongelmiaan organisaation tehtävään sopivaksi (Jokinen ym. 1995, 15; Loseke 1997, 132- 134; Mäkitalo 2002, 5). Näin myös omalta osaltaan lastensuojeluorganisaation yleiset tavoitteet ja (lainsäädännölliset) tehtävät tulevat osaksi ongelmatyötä (Jokinen ym. 1995, 13- 16; Holstein & Miller 1997, xvi- xvii; Loseke 1997, 133 - 134; Loseke 2003, 148).

Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö pitää sisällään sosiaalityöntekijöiden tekemän tulkinnan asiakkaasta ja hänen ongelmistaan. Sosiaalityöntekijöiden täytyy kategorisoida asiakkaan ongelma siten, että lastensuojelun puuttuminen asiakkaan tilanteeseen tulee moraalisesti ja juridisesti oikeutetuksi ja perustelluksi. (Jokinen ym. 1995, 17 - 18; Holstein & Miller 1997, xvi; Hall ym. 2006, 20 - 22, 40 - 70.) Tukiperhetoiminnassa sosiaalityöntekijöiden tulee määritellä asiakkaan ongelma lastensuojelun kenttään kuuluvaksi, jotta puuttuminen ja avun tarjoaminen olisi oikeutettua. Vasta kun he ovat määritelleet ongelman kyseisen organisaation tehtäväkenttään kuuluvaksi, johtaa se sen käsittelyyn ja yksilöstä tulee lastensuojeluun potentiaalinen asiakas (Loseke 2003, 14; Vanhala 2005, 30). Asiakasmäärittelyn lisäksi sosiaalityöntekijöiden on kirjattava itsensä lastensuojelun asiakkaiden auttajina, joilla on kykyä ja taitoa auttaa asiakkaita heidän ongelmissaan (Jokinen ym. 1995, 17 - 18; Holstein & Miller 1997, xvi; Loseke 2003, 149 - 150).

Sosiaalityöntekijät kirjoittavat asiakirjoja yhteistyökumppaneille, asiakkaille ja päättäjille sekä toisille viranomaisille. Asiakirjojen avulla ammattilaiset pyrkivät vakuuttamaan lukijat lastensuojelun työn tarpeellisuudesta, oman työnsä pätevyydestä ja tehokkuudesta toisin sanoen omasta asiantuntijuudestaan, kyvystään hoitaa asiakkaan asiat hyvin ja asianmukaisesti yhteiskunnassa yhteisesti sovittujen sääntöjen sekä ehtojen mukaisesti. (Heino 1997, 94 - 95; Raitakari 2005, 1- 2; Hall ym. 2006, 19 - 20.)

Sosiaalityöntekijät asiakkaan asiakirjoja kirjoittaessaan tekevät asiakasprosessointia näkyväksi (Holstein & Miller 1997, xvi; Loseke 2003, 139 - 140). Asiakirjojen avulla instituutiossa vakiinnutetaan keskeisiä asiakas- ja ongelmakategorisointeja, jotka ovat olennaisia instituution tehtävän kannalta (Loseke 2003, 148). Nämä erilaiset kategoriat

ovat sidottuja oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä ovat tärkeitä institutionaalisen sosiaalisen järjestyksen tuottajia ja ylläpitäjiä (Jokinen ym. 1995, 9; Mäkitalo 2002, 3, 46).

Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö vallankäyttönä

Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö asiakirjoissa on seuraamuksellista ja siihen liittyy vallan käyttöä (Holstein & Miller 1997, xi; Saurama 2002, 230). Lastensuojelun asiakirjat eivät siten kerro lastensuojeluasiakkaista tietoja neutraalisti, vaan niiden kantamat tiedot ovat viranomaistietoja. Viranomaiset keräävät ja tulkitsevat asiakastietoja aina omasta tehtävästään käsin (vrt. Morén 1999, 335).

Sosiaalityöntekijöiden käyttämä valta¹², ei ole kenenkään hallussa vaan se on läsnä vuorovaikutuksessa. Kyse on sosiaalisesta biovallasta eli elämänhallinnoinnista. Tällöin ammattilaiset pyrkivät muovaamaan, hyödyntämään, voimistamaan ja ohjaamaan ihmisten ominaisuuksia sekä käyttäytymistä tiedon ja totuuden avulla niin, että ihmiselämän edellytykset ja hyvinvointi paranisivat. (Hänninen & Karjalainen 1997, 10 - 12; Helén 2004, 207 - 208.)

Biovallan perusta on yhteiskunnallisissa normeissa ja siinä on keskeistä normaalin ja epänormaalin poikkeavuuden erottelu. Yhteiskunnassamme ammattilaiset selvittävät sosiaalisia ongelmia normaalin ja poikkeavan kehyksessä. Normaali merkitsee yleisesti hyväksyttyä tavallista ja tyypillistä. Poikkeava on sen vastakohta. Normaali tunnustetaan ja määritellään poikkeavan, epänormaalin kautta. (Hacking 1997, 240 - 245.)

Sosiaalityöntekijät erottelevat sosiaalisia ongelmia ja normittavat yksilön elämää (Keskinen 2005, 94). He arvioivat lastensuojelullisia ongelmia ja ohjaavat vanhempien elämäntapaa ja kasvatuskäytäntöä kulttuurisen ja institutionaalisen kehyksen ohjaamina. Ammattilaiset määrittelevät toisaalta sitä, mikä on lapsen kannalta normaalia, oikeaa ideaalista lapsuutta ja vanhemmuutta. Vastakohtana syntyy määrityksiä epänormaalista, väärästä lapsuudesta ja vanhemmuudesta. (Pösö 1993, 25 - 25; Saurama 2002, 26 - 27.)

¹² Käsitteeni vallasta pohjautuu Michel Foucaultin valtamääritelmään. Se on hänen mukaansa nimetöntä ja hajautettua mikrovaltaa, joka koostuu erilaisista suhteista, toimijoista ja vallan subjekteista. (Husa 1999, 68; Helén 2004, 208). Valta on peliä, joka kamppailujen ja ristiriitojen kautta vahvistaa sekä kääntää voimasuhteita, valtamekanismeja. Valta on suhde, jossa A:n toiminta ja pyrkimykset vaikuttavat B:n toimintaan ja päämääriin. Valta toimii sekä mikro- että makrotasolla. Mikrotaso on vuorovaikutussuhteissa ja makrotasossa yhteiskunnallisessa vallassa. (Helén 1994, 275 - 277.) Valta ei siis ole kenenkään hallussa (Keskinen 2005, 45).

Kyse on myös valvonnasta ja tarkkailusta eli kontrollista (Husa 1999, 68; Hall ym. 2006, 20 - 21).

Vallan ja tiedon välillä on kiinteä sidos. Ne edellyttävät toinen toisiaan. Sosiaalityön instituutiot ovat kenttiä, jossa valtakamppailua käydään ja valtasuhteita syntyy toimijoiden välille (Keskinen 2005, 51). Sosiaalityöntekijöiden tekemä asiakkuuden tulkinta pohjautuu asiantuntija- ja lakidiskurssiin, joka perustuu yhteiskunnan lainsäädännölle ja jonka käyttöä se myös valvoo. Sosiaalityöntekijä on itse myös kontrollin alainen. Yhteiskunnassa valvotaan myös hänen tapaansa toimia. (Heino 1997, 359.)

Lastensuojelussa sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden suhde ei ole tasavertainen, vaan sosiaalityöntekijöillä on enemmän valtaa kuin asiakkaalla oman asiantuntijuutensa ja asemansa kautta (Jokinen ym. 1995, 21 - 22; Husa 1999, 63 - 66; Saurama 2002, 230; Loseke 2003, 145). Sosiaalityöntekijöillä on valtaa päättää (pääösvaltaa) asiakkaiden asiakkuuksista ja heidän saamistaan etuuksista, tuista ja palveluista sekä myös lastensuojelun kovista interventioista¹³. Heillä on siis asiantuntijana valtaa ohjata, normittaa ja suostutella ihmisiä elämään tietyllä tavalla ja myös sitä kautta mahdollisuus rangaista heitä (Helen 1994, 290 - 291). Asiakkailla taas on valtaa jättää kertomatta asioita ja tietoja itsestään. Asiakkaat voivat myös kieltäytyä asemasta, johon heidät pyritään asettamaan (Saurama 2002, 238). Valta-asetelmat ovat aina läsnä lastensuojelun sosiaalityössä (vrt. Loseke 2003, 145) ja sen näkyväksi tekeminen on tärkeää muun muassa asiakkaan oikeusturvan varmistamiseksi.

2.5 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen muodostavat lapsilähtöisyyden näkökulma (2.3 Näkökulmana lapsilähtöisyys, s. 18 - 22) ja sosiaaliset ongelmien tulkintatyö (2.4 Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö, s. 22 - 27). Edellä mainittuihin näkökulmiin nojaten ra-

¹³ Lastensuojelulain (1983/683, 16§) mukaan sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, taikka hän itse tekee niin ja jos sosiaalipalvelut ja muut lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia. Lastensuojeluasetuksen (1983/1010, 3§) mukaan lastensuojelutehtävissä toimiva sosiaalityöntekijä valmistelee lapsen huostaanoton ja sijaishuollon sekä toimii lapsen edunvalvojana (Lastensuojelulaki 1983/683, 10§).

jasin tutkimuskysymyksi. Tutkimusprosessin edetessä tutkimuskysymyksi tarkentui ja jäsenyi.

Haen tutkimusaineistosta vastausta tutkimuskysymykseeni:

Miten sosiaalityöntekijät kirjoittaessaan tukiperheessä käyvän lapsen asiakirjoja tekevät sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä?

Tutkimuskysymystäni selventääkseni jaoin sen kolmeen alakysymykseen, jotka tähtäävät asiakirjojen vakuuttavuuden ja merkityksellisyyden esiin nostamiseen:

1. Millainen kuva asiakirjoista piirtyy tukiperhepalvelua käyttävästä lapsesta? (luvut 4 ja 5)
2. Miten lasta ja hänen ongelmiaan asiakirjoissa kategorisoidaan? (luku 6)
3. Miten lapsen tukiperheasiakkuutta asiakirjoissa perustellaan eli mitkä syyt ovat asiakkuuden taustalla? (luku 6)

3 AINEISTONA LASTENSUOJELUN ASIAKIRJAT

Tutkimukseni koostuu kolmesta pienoistutkimuksesta; tekstityyppi- (luku 4), lapsityyppi- (luku 5) ja lapsiasiakkuusanalyysistä (luku 6). Näissä jokaisessa pienoistutkimuksessa on oma retorinen otteensa. Ensimmäisessä pienoistutkimuksessa luen asiakirjoja retorisesti, toisessa teemoittelen ja tyypittelen niitä. Tutkimukseni pääpaino on kolmannessa pienoistutkimuksessa, jossa erittelen asiakirjoihin kirjattuja kategorioita. Pysin tällä tutkimusvalinnallani tuomaan esille eri tekstityyppisiä, joilla sosiaalityöntekijät kirjaavat asiakirjoja ja tekevät niitä vakuuttaviksi. Tämän valinnan kautta haluan tuoda esiin myös sitä, kuinka monipuolista tietoa asiakirjat pitävät sisällään ja kuinka erilaisin tutkimuksen keinoin niitä voi lähestyä. Tutkimukseni jakautuminen kolmeen pienoistutkimukseen tuo tutkimukseeni toistoa samoin kuin se, että havainnollistan tutkimustuloksia kaavioin ja taulukoin sekä aineisto-ottein.

3.1 Aineistosta ja sen keruusta

Tutkimukseni aineistona ovat kunnallisessa sosiaalitoimistossa¹⁴ tuotetut tukilapsen lastensuojelun asiakirjat, joihin sosiaalityöntekijät kirjaavat tietoja lastensuojelun asiakkaasta. Asiakirjat toimivat lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työn jäsentäjinä ja kertovat omaa tarinaansa lapsen elämästä. Ne koostuvat asiakaskertomuksista, jotka ovat työntekijöiden kirjaamia erilaisia muistiinpanoja asiakkaan tapaamisista ja asiakaspalaverista sekä asiakkaaseen liittyvistä yhteydenotoista. Aineistonani ovat myös lastensuojelun avohuollosta tukiperhepalvelusta tehdyt päätökset. Tutkimuksen aineiston

¹⁴ Tutkimuskuntani perusturvassa on lastensuojelun organisaatioissa dokumentaatio- ja tietojärjestelmänä ATJ (nimi ei todellinen), joka on uusittu vuonna 2004. Ennen sitä heillä oli käytössä HJ - tietokoneohjelma (nimi ei todellinen). Tähän vanhaan ohjelmaan kirjatuista asiakastiedoista on tehty uuteen järjestelmään, jokaisen asiakkaan omaan asiakirjaan lyhyt asiakkuushistoria kooste. Uuteen asiakastietojärjestelmään on mahdollisuus päästä lukemaan ja dokumentoimaan asiakastietoja vain niillä lastensuojelun työntekijöillä, joilla on järjestelmän käyttöoikeudet. Yleensä tämä oikeus on kaikilla lastensuojelussa työskentelevillä sosiaalityöntekijöillä. Lastensuojelussa sosiaalityöntekijän tekemä asiakaskohtainen dokumentointi tapahtuu ATJ - tietojärjestelmässä olevaan, työntekijän määrittämään asiakkaan omaan päiväkirjaan. Sieltä myös työntekijät löytävät ja lukevat asiakasta koskevat muistiinpanot, ja sieltä he voivat myös tulostaa asiakirjat paperiversioiksi. Tietojärjestelmässä asiakastietoja kirjataan ja luetaan alhaalta ylöspäin eli toisin sanoen lopusta alkuun, koska asiakirjoista tulee esiin ensimmäiseksi niihin viimeisenä kirjatut asiakastiedot.

muodostavat salassa pidettävät lastensuojelun asiakirjat¹⁵ joiden kirjoittamista ohjaavat useat lait, asetukset ja säädökset.

Valitsin tutkimusaineistoksi lastensuojelun tukilasten asiakirjat, koska olen kiinnostunut lapsen toimijuudesta ja osallisuudesta. Valintaani vaikutti myös se, että olin jo Tampereen yliopiston sosiaalityön syventävien opintojen harjoittelun aikana tehnyt tutkimusta tukiperhepalvelua käyttävistä lapsista. Täten heitä koskevat asiakirjat olivat minulla ennestään valmiina ja myös tuttua. Yleisesti voidaan todeta, että huostaanotettujen lasten asiakirjoista on tehty paljon tutkimusta verrattuna avohuollon lastensuojelun asiakkaiden asiakirjatutkimukseen¹⁶. Katson, että lastensuojelun avohuollon tutkiminen on tärkeää, koska asiakkaiden määrä lastensuojelun avohuollossa on kasvava¹⁷ ja koska avohuollon käytännön arjen tutkiminen on ollut vähäistä (ks. 2.2 Tutkimuskohteena lastensuojelun asiakirjat s. 14 - 18). Asiakirjoja tutkimalla on mahdollista tehdä näkyväksi lastensuojelun sosiaalityön arkea, sitä kuinka sosiaalityöntekijät kirjaavat asiakastietoja, koska ne pitävät sisällään merkityksellisiä kuvauksia ja seuraamuksellisia tulkin-toja asiakkaasta. (ks. Morén 1999, May 2001, 182 - 183.)

Aloitin tukilapsia koskevien asiakirjojen hankkimisen hakemalla tutkimusluvat kunnan perusturvavirastosta. Luvan saatua aloin koota tutkimusaineistoa. Aluksi kävin läpi asiakirjan, jonne oli koottu tukiperhepalveluja tarjoavat tukiperheet ja heidän hoidos-saan olevat tukilapset. Tämän jälkeen kävin dokumentissa mainitut tukilapset yksitellen läpi yhdessä tukiperhetyöstä vastaavan työntekijän kanssa varmistaakseni, että kyseiset asiakassuhteet olivat edelleenkin voimassa. Näin tutkimusaineistokseni muodostui 7.6 2005 tukiperhepalvelua käyttäneiden 78 tukilapsen lastensuojelun asiakirjat.

Aineiston kokoamisen aloitin tulostamalla tukilasten asiakirjat lastensuojelussa käytössä olevasta tietojärjestelmästä käyttäen apuna tukilasten henkilötietoja. Tämä aineiston keruuvaihe kesti kaksi päivää. Lastensuojelun asiakirjoja lukiessani huomasin, että suurimmasta osasta tukilapsia (47) löytyy tietoja tukiperhesuhteen alkamisesta myös do-kumenteista, jotka ovat säilöttyinä asiakirja-arkistossa. Tämä johtuu siitä, että heidän

¹⁵ Lastensuojelun asiakirjat ovat salassa pidettäviä (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeudesta 812/2000). Niihin on oikeus vain asianosaisilla kuten asiakkaalla itsellään ja hänen asioissaan työskentelevillä. Hallintolain (434/2003, 11§) mukaan asianosainen on se, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee.

¹⁶ Tehdessäni aineistohakua lastensuojelun asiakirjatutkimuksista, en löytänyt yhtään tutkimusta, jossa aineistona olisi käytetty pelkästään lastensuojelun avohuollon asiakkaana olevien lasten dokumentteja. Näitä avohuollon erilaisia asiakirjoja on käytetty useissa tutkimuksissa täydentävinä tutkimusaineistoina.

¹⁷ Stakesin lastensuojelua koskevien tilastojen mukaan vuonna 2004 lastensuojelun avohuollon piirissä oli 59 912 lasta ja nuorta. Tilaston mukaan avohuollon piirissä olevien lasten määrä on viime vuosina ollut kasvava (Stakes tilastotiedote 14/2005).

tukiperhesuhteensa oli alkanut ennen vuotta 2004, jolloin nykyinen atk-järjestelmä otettiin käyttöön. Niin tieni suuntautui kunnan asiakirja- arkistoon, jonne on säilötty kaikki ennen vuotta 2004 kirjatut lastensuojelun asiakirjat.

Aiemmin toiminnassa olleen tietokoneohjelman aineistoa löytyi arkistosta 28 mappia vuodesta 1990 lähtien. Kyseiset asiakirjat oli arkistoitu neljännesvuosittaisina tulosteina, koska asiakirjoja ei ollut arkistoitu asiakkaan nimen mukaan, jouduin käymään läpi kaikki mapit etsien, lukien sekä kopioiden tukilasten asiakaskirjat. Kunnanarkistossa vietin aikaa neljä päivää. Tutkimusmateriaalin kokoamisen jälkeen järjestin asiakirjat asiakkaan nimen mukaisiksi kokonaisuuksiksi, mapittaen ja numeroiden ne. Tutkimusaineistoa minulle kertyi 78 tukilapsen asiakirjoista kaksi mapillista, jotka ovat säilötyinä tutkimuskunnan perusturvaviraston tiloissa.

3.2 Retorinen lähestymistapa aineistoon

Tutkimukseni on laadullinen. Sitä ohjaa konstruktionistinen ajatus siitä, että kieli niin puhuttuna kuin kirjoitettuna on osa sosiaalista todellisuuttamme ja rakentaa sitä. (Alasuutari 1995, 157, 164.) Valitsemani retorinen lukutapa ja varsinaiset analyysimenetelmät nojaavat lapsilähtöisyyteen ja sosiaalisten ongelmientulkintatyö teoriaan. Retorinen lukutapa tuo esille tapoja, joilla sosiaalityöntekijät kirjaavat asiakastietoja ja erityisesti kategorisoivat lasta. Retorisen lähestymistavan valitsin, koska se myötäilee taustaolettamuksiani ja mahdollistaa vastauksien löytymisen esittämiini tutkimuskysymyksiin.

Ensimmäisessä pienoistutkimuksessa (luvussa 4) luen aineistoa retorisen tutkimuskatseen ohjaamana. Tavoitteenani on luoda lukijalle yleiskuvaa asiakirjoista tekstityyppinä. Luen asiakirjojen kahta ensimmäistä sivua syvällisemmin. Tarkastelen niiden tekstejä kahden eri lukijan näkökulmasta. Lukijan, jolle lastensuojelun asiakirjat eivät ole tuttuja ja lukijan, joka on lastensuojelun ammattilainen ja siten tuntee lastensuojelun kirjaamiskäytäntöjä. Tutkimukseeni sisältyy myös kriittisiä elementtejä, sillä pidän mielessäni, että asiakirjoja voisi kirjoittaa myös toisin.

Retoriikan analyysi on kuvailevaa tekstianalyysia. Analyysi perustuu ajatukseen, että teksti ja puhe syntyvät aina sosiaalisessa kontekstissa, jossa on puhuja ja kuulija. Olen-
naista siinä on retorisen tilanteen käsite, joka pitää sisällään yhteiskunnallisesti määrit-
tyneen puhujan, yleisön ja itse puheen. Keskeistä on kysymys siitä, kuka puhuu tai kir-
joittaa, kenelle, missä ja millaisissa olosuhteissa sekä se, kenet puheilla tai teksteillä
pyritään vakuuttamaan. Retoriikka¹⁸ on siis vakuuttavuuteen pyrkivää kielenkäyttöä.
(Alasuutari 1995, 157; Jokinen 1999, 46.) Sen päätavoitteena on tekstin tai puheen us-
kottavuuden lisääminen niin, että tekstien lukija ja puheen yleisö seisovat niiden takana.
Retorinen argumentaatio on kulttuuriin sidottua. (Alasuutari 1995, 164; Kaakkuri-
Knuutila 1998, 233- 240.)

En erittele asiakirjoista yksittäisiä retorisia keinoja¹⁹ vaan pyrin tuomaan lukijalle esiin
sitä, millä tavoin vakuuttavia ja merkityksellisiä lastensuojelussa kirjatut asiakirjat ovat.
Tutkimuksessa en myöskään pohdi sitä, kuinka tietoisesti tai tiedostamattomasti kirjoit-
taja käyttää retorisia keinoja. Lähtökohtana on ajatus siitä, että lastensuojelussa kirjoite-
tut tekstit ovat tarkoituksenmukaisia ja niitä kirjoittaessaan sosiaalityöntekijä argumen-
toi niin asiakkaansa kuin kollegojensa mielipiteitä ja tekoja (vrt. Kääriäinen 2003, 55 -
57).

Kohdistan tutkimuskatseeni niihin valintoihin, joita sosiaalityöntekijät tekevät asiakirjo-
ja kirjoittaessaan. Sosiaalityöntekijöiden tekemiin kirjaamisvalintoihin vaikuttaa aika-
kausi, kulttuuri ja lukijakunta (Kääriäinen 2003, 180). Katson, että sosiaalityöntekijät
tekevät valintoja siitä, mitä ja miten he kirjoittavat asiakirjoja tietyssä instituutiokon-
tekstissa. Pyrkimyksenäni on tunnistaa ja nostaa esiin ihmettelyn aiheita. Tekstin ja lu-
ennan vuorovaikutuksessa niiden merkitykset avautuvat. (Lehtonen 1996, 114, 132.)
Tekstejä kriittisesti lukiessani etäännyin asiakirjoista ja pyrin kyseenalaistamaan niiden
taustaolettamuksia. En katso, että tekemäni tulkinnat olisivat ainoita oikeita vaan jätän
lukijalle mahdollisuuden oman tulkinnan tekemiseen. Katson, että nämä aineistotekstit

¹⁸ Retoriikka jaetaan kielenkäytön mukaan puheiden ja esitysten retoriikkaan, argumentoinnin retoriikkaan ja poetiikan retoriikkaan. Puheiden ja esitysten retoriikassa tarkastellaan esityksiä ja niiden vaikuttavuutta kokonaisuutena, argumentoinnin retoriikalla tarkoitetaan vakuuttavuuden strategioiden tutkimista ja poetiikan retoriikalla tarkoitetaan käsitteiden ja erottelujen ja kielikuvien tutkimusta (Alasuutari 1995, 158; Palonen & Summa 1996, 10.)

¹⁹ Retoriset keinot voidaan jakaa väitteen esittäjään ja esitettyyn väitteeseen liittyviin keinoihin. Argumenttiin liittyviä retorisia keinoja ovat väitteentekijän omien intressien etäännyttäminen väitteestä, väitteen oikeuttaminen puhujakategorioilla, liittoutumisas-
teen säätely ja asiantuntijalausunnoilla vahvistaminen. Väitteeseen liittyviä retorisia keinoja ovat asioiden saaminen näyttämään tosiasioilta, kategorioiden käyttö vakuuttamisen keinona, yksityiskohdilla ja narratiiveilla vakuuttaminen, numeerinen ja ei numeerinen määrällistäminen, erilaisten metaforien ja ääri-ilmaisujen käyttö. (Jokinen 1999, 126 - 155; Kääriäinen 2003, 55 - 67; Raitakari 2005, 3 - 6.)

synnyttävät erilaisia tulkintoja sen mukaan, mitä ja millaista etukäteistietoa lukijalla on aiheesta (Lehtonen 1996, 52).

Pyrin asiakirjojen tarkastelussa lähtemään liikkeelle ilman ennakoasetelmia, avoimin mielin. Pidän lukiessa mielessäni sen, että asiakirjat ovat syntyneet lastensuojelun kontekstissa ja ovat sidottuja aikaansa. Ne on kirjoitettu lukijoille, toisille lastensuojelun ammattilaisille, asiakkaille ja päättäjille, jotka sosiaalityöntekijät pyrkivät teksteillään vakuuttamaan.

Teemoittelu ja tyypittely

Toisessa pienoistutkimuksessa (luvussa 5) muodostan lastensuojelun asiakirjojen tuottamaa kuvaa tukilapsesta. Tässä vaiheessa tutkimusaineisto koostuu 78 lastensuojelun avohuollon tukiperhepalvelua käyttävien lasten asiakirjoista, jotka olivat aineiston koostamisen hetkellä kyseisen palvelun asiakkaina. Mukana aineistossa ovat myös sosiaalityöntekijän tekemät tukiperhepäätökset (ks. 4.1 Asiakirjan ensimmäinen sivu s. 39 - 43).

Erittelen tyypittelyn ja teemoittelun avulla tutkimusaineistoa ja etsin vastausta kysymykseen; millaisen kuvan lastensuojelun asiakirjat tuottavat tukilapsesta ja hänen asiakkuudestaan. Lisäksi tuon esiin sitä kuinka vakuuttavia ja merkityksellisiä, faktan aseman saamia tietoja, sosiaalityöntekijät kirjaavat asiakirjoihin (ks. Jokinen & Juhila 1999, 75 - 77; Raitakari 2005, 2).

Nostan teemoittelun avulla tutkimusaineistosta esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja, olennaisia piirteitä. Teemoittelun jälkeen alan tyypitellä aineistoa. Tyypittelyssä on kysymys aineiston ryhmittelystä samankaltaisiin tarinoihin ja se edellyttää teemoittelua. Asiakirjoista nousseiden teemojen ja kirjattujen asiakaskuvausten avulla erottelen tutkimusaineistoa samankaltaisten tarinoiden ryhmiksi ja niiden pohjalta kolmeksi erillaiseksi tukilapsityypiksi. (Alasuutari 1995, 120 - 121; Eskola & Suoranta 1998, 182 - 183.) Analyysissäni pyrin siihen, että tyypit olisivat paikannettavissa aineistosta itseltään (Alasuutari 1995, 120), ei minun, tutkijan pakottamina.

Lukiessani näiden kolmen tukilapsityypin asiakirjoja niiden sisältämät tekstit alkoivat jäsentyä minulle juonellisiksi tarinoiksi, joilla on alku, keskikohta ja loppu (Hänninen 1999, 20). Liitin nämä tarinat tukilapsikuvauksiin, koska ne tuovat hyvin esiin tutkimusaineiston laatua ja ominaisuuksia (Eskola & Suoranta. 1998, 23 - 24; Heikkinen 2000, 51) sekä rakentavat kuvaa asiakirjojen sisällöistä ja tuottavat ymmärrystä niiden merkittävyydestä (Heikkinen 2000, 51; Saurama 2002, 62; Raitakari 2005, 5). Sosiaalityöntekijät rakentavat asiakirjoja kirjoittaessaan kertomusta asiakkaasta, hänen menneisyydestään ja tulevaisuudestaan. Nämä tarinat ovat instituutiossa yleisesti tunnettuja stereotyyppisiä tapoja kuvata asiakasta (Loseke 2003, 89 - 93, 147 - 148). Pyrin kirjoittamaan tukilapsien narratiiviset tarinat siten, kuin sosiaalityöntekijät ovat ne asiakirjoihin kirjoittaneet. Kerron tarkemmin siitä, kuinka analyysin olen tehnyt luvun 5 alussa.

Kategorioiden erittely

Kolmannessa pienoistutkimuksessa (luku 6) rajasin tutkimusaineistoni pienemmäksi, jotta kykenisin analysoimaan sosiaalityöntekijöiden tuottamia asiakirjoja ja niiden merkityksiä syvällisemmin. Otin analysoitavaksi ensimmäisessä vaiheessa muodostamastani kolmesta lapsityypistä kustakin kolmen tukilapsen asiakirjat eli yhteensä yhdeksän lapsen asiakirjat. Aineistossa ei ole tukilapsien asiakkuuteen liittyviä päätösasiakirjoja, vaan ainoastaan asiakaskertomukset. Tämän tekemäni rajauksen jälkeen tutkimusaineisto osoittautui vieläkin liian suureksi, joten jouduin rajamaan sitä vielä suppeammaksi. Päädyin ottamaan syvällisemmän lähiluvun alle sosiaalityöntekijöiden vuonna 2005 kirjoittamat asiakaskertomukset, joita oli yhteensä noin 24 sivua eli noin 2,5 sivua tukilasta kohden. Rajaamalla kolmannessa pienoistutkimuksessa aineistoa entisestään pyrin syvälliseen ja monipuoliseen analyysiin. Analysoitavien asiakirjojen valinnassa pidin myös mielessä sen, että sosiaalityöntekijät kirjaavat yleensä nuoremman lapsen asiakirjoihin myös muita sisaria koskevat asiat. Tästä johtuen sisarsarjan asiakirjoista valitsin vain yhden sisaren asiakirjat analysoitavaksi. En tarkastele valitsemiani asiakirjoja kiinnittyneinä toisessa pienoistutkimuksessa muodostamiini tukilapsityyppisiin vaan erillisinä tukilasten asiakirjoina.

Lähiluvun avulla nostan esiin asiakirjoihin kirjattuja kategorioita. Analyysin avulla keskityn aineiston yksityiskohtaisiin merkityksiin ja toimintamahdollisuuksiin, joita asiakirjoissa kirjoittajat liittävät tukiperheasiakkaaseen. Keskeistä on se, miten sosiaalityöntekijät kategorisoivat asiakasta sekä miten he perustelevat asiakkaan asiakkuutta. Kategorioiden erittelyssä en tukeudu syvällisesti Harvey Sacksin jäsenkategoria-analyysiin²⁰ vaan lähestyn asiakirjoihin kirjattuja kategorioita väljemmän retorisen lukutavan kautta.

Katson, että kategorisointi ja käsitevalinnat ovat tärkeä osa ihmisten toimintaa ja keskeistä vuorovaikutuksessa. Kyse on sosiaalisen todellisuuden tuottamisesta kielen avulla. Tietomme ovat järjestäytyneet kategorioihin, jotka ovat hierarkkisessa suhteessa toisiinsa (Alasuutari 1995, 119). Kategorisoinnin avulla rakennamme ymmärrystä yhteiskunnasta, itsestä ja toisista sekä myös tuotamme ja ylläpidämme sosiaalista ja moraalista järjestystä (Juhila 2004, 21 - 24). Lastensuojelussa työskentelevät sosiaalityöntekijät ovat varastoineet kategorioihin tietoja, jotka liittyvät lastensuojelun ja tukilapsien asiakkuuteen. Niiden avulla he tunnistavat tukilapset, koska ne sisältävät tietoa muun muassa heidän piirteistään, ominaisuuksistaan, toiminnoistaan ja uskomuksistaan. (Silverman 1993, 84 - 86; Järviluoma & Roivainen 1997, 16 - 17; Juhila 2004, 169.)

”Kategorisaatio tarkoittaa yleisesti ottaen nimeämisprosessia, jossa nimeämisen kohde paitsi kuvataan myös aina samalla luodaan – rakennetaan siitä tietty konstruktio. Kategorisoinnilla on aina omat seuraamuksensa: ongelman nimeäminen jollakin tavalla tuo esiin tietyn ratkaisuvaihtoehtojen pariston ja sulkee pois toisia.” (Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 17.)

Antakin ja Widdicomben (1998, 3) mukaan ihmiselle rakennetaan kategorioinnin avulla sosiaalista identiteettiä. Ihmiselle rakentuu sosiaalinen identiteetti, kun ihminen itse tai muut ihmiset asettavat hänet määrättyyn kategoriaan ja hänen oletetaan käyttäytyvän identiteettinsä mukaisesti. Näin kategorisointi on myös seuraamuksellista silloin, kun siihen liitetään tietynlaisia toimintamalleja, esimerkiksi malleja siitä, millainen asiakas

²⁰ Harvey Sacks on kehittänyt kategorioiden tutkimusta eteenpäin. Hän kehitti MCD eli Membership Categorization Devicen eli jäsenkategoria analyysin, jonka avulla voisi tuoda ymmärrystä kulttuurisesti jäsentyneeseen sosiaaliseen todellisuuteen. Sen pohjana on ajatus siitä, että suurin osa tiedoistamme on järjestäytynyt jäsenkategorioiksi ja niiden avulla rakennamme ymmärrystä ympäröivästä maailmasta. (Silverman 1993, 80 - 83; Järviluoma & Roivainen. 1997, 15 - 17; Juhila 2004, 169 - 170). Tutkimuksessani lähestyn asiakirjoja retorisen analyysin avulla, en MCD - jäsenyyskategoria - analyysin keinoin.

tukilapsi on, miten hän käyttäytyy ja millaisia ongelmia hänellä on (Antaki & Widdicombe 1998, 3 - 5).

Kategoriat, joiden avulla sosiaalityöntekijät tätä luokittelua tekevät, sisältävät yleistä kulttuurista tietoa yhteiskunnasta. Tämän yhteiskunnallisen tiedon lisäksi sosiaalityöntekijöille on kertynyt myös omaan ammattiinsa ja työkuultuuriinsa liittyvää paikallista tietoa lastensuojelusta ja sen asiakkaista, joiden varassa he tekevät asiakkuuskategorioita ja määrittelevät asiakkaan ongelmia. (Jokinen ym. 1995, 18.) Kategoriat toimivat siten sosiaalityöntekijöiden institutionaalisenä voimavarana auttaen heitä toimimaan työssään rationaalisesti (Mäkitalo & Säljö 2002, 3, 20). Niiden sisältämät etukäteistiedot helpottavat ihmisten kohtaamisia erilaisissa tilanteissa. Kategorioiden avulla lastensuojelun sosiaalityöntekijät suunnittelevat tietoisesti tai tiedostamattaan sitä, miten he voivat asiakastaan tukea lastensuojelun keinoin ja etsivät tietoa siitä, onko tukiperhepalvelu riittävä keino auttaa lasta. Mutta kategoriat ovat myös seuraamuksellisia. Ne luovat eriarvoisuutta tuottaessaan stereotyyppisiä ihmiskuvia (Juhila 2004, 23; Juhila 2004, 170.) Sosiaalityöntekijöiden asiakirjoihin kirjaamat kategoriat heräävät eloon, kun niitä tarkastelee paikallisissa rakenteissa ja tilanteissa, joissa niitä on käytetty (Silverman 1993, 84- 86; Edwards 1998, 30- 31). Kerron tarkemmin analyysin konkreettisesta toetuksesta luvussa 6.

3.3 Tutkijan rooli ja tutkimuksen eettisyys

Asiakirjoja tutkivan tutkijan asema on erityinen. Lukiessaan ja eritellessään asiakirjoja hän pääsee lähelle niihin kirjattujen ihmisten elämää sekä kirjoittajien maailmaa. Asiakirjoja eritellessäni minulla on ulkopuolisen refleктоivan tutkijan rooli. Tämän ulkopuolisen etäisyyttä ottavan lukutavan olen valinnut tietoisesti, jotta voisin tarkastella asiakirjoja avoimin mielin. Tarkoitukseni ei ole arvioida tai arvostella asiakirjoja kirjoittaneita sosiaalityöntekijöitä. Tein aineiston analyysit tutkimuskunnan perusturvaviraston tiloissa, jossa olen myös säilyttänyt kyseiset asiakirjat. Tutkijana minua sitoo vaitiolovelvollisuus myös tutkimuksen teon jälkeenkin.

Tutkimusta varten hakemastani virallisesta luvasta huolimatta olen asiakirjoja lukiessani kokenut itseni tirkistelijäksi, koska tutkituilla tukilapsilla ei ole ollut mahdollisuutta kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta, eikä heillä myöskään ole ollut mahdollisuutta suostua siihen. He ovat olleet tutkimuksen kohteena tietämättään samoin kuin asiakirjoja kirjoittaneet lastensuojelun sosiaalityöntekijätkin. (vrt. Vanhala 2005.)

Tutkimukseen liittyy kysymys asiakirjoihin kirjoitetun asiakkaan tunnistettavuudesta. Sen ehkäisemiseksi en mainitse kuntaa, josta olen tutkimusaineiston hankkinut. Tämän lisäksi olen poistanut asiakirjoista lastensuojelun asiakkaiden ja myös niitä kirjoittaneiden sosiaalityöntekijöiden tiedot. He esiintyvät tutkimusaineistossa minulle numeroina. (ks. Kääriäinen 2003, 36.) Asiakirjoista muodostamiani narratiivisia tukilapsikuvauksia ei ole rakennettu kenenkään yksittäisen asiakkaan dokumenteista, vaan olen muodostanut ne käyttämällä apuna koko tutkimusaineistoa. Myös aineistoesimerkeistä olen poistanut asiakasta koskevat tiedot ja pyrkinyt käyttämään mahdollisimman yleisiä katkelmia.

Ajan saatossa dokumentointikäytännöt muuttuvat ja myös lastensuojelun työyhteisöissä kirjaamiskäytännöt vaihtelevat. Tutkimustani on luettava osana aikaansa ja paikkaansa. Tutkimukseni tulosta ei siis voida yleistää. Se kertoo vain tutkimusaineistona olevien lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kirjaamien tukilasten asiakirjojen kertomaa tarinaa siitä, mitä työntekijät pitävät tärkeinä ja merkityksellisinä työnsä kannalta. Työni luotettavuus ja uskottavuus perustuu siihen, että lukija kykenee näitä analyyseja lukiessaan seuraamaan tulkintaprosessiani (Eskola & Suoranta 1998, 138, 141).

Niin asiakirjojen kirjoittamisella kuten myös tällä tutkimuksella saattaa olla niin positiivisia kuin negatiivisia seuraamuksia. Tahtomattani joku voi lukea ja käyttää tutkimusta väärin, epätarkoituksenmukaisella tavalla. Tutkimukseni tavoitteena on tuottaa vartenotettavaa tietoa siitä, miten lastensuojelun käytännössä asiakirjoja kirjoittaessaan sosiaalityöntekijät rakentavat tukilapsen asiakkuutta ja tulkitsevat sosiaalisia ongelmia. Tavoitteenani on myös tehdä lastensuojelun käytäntöjä näkyväksi.

4 LASTENSUOJELUN ASIAKIRJAT TEKSTITYYPINÄ

Tämän ensimmäisen pienoistutkimuksen tarkoitus on rakentaa yleistä kuvaa tutkimistani tukilasten asiakirjoista tekstityyppinä. Lähiluen asiakirjojen kahta ensimmäistä sivua retorisesti ja pohdin minkä tyyppisistä teksteistä on kyse. Lukiessani asiakirjojen kirjauksia kriittisesti etäännyin samalla teksteistä ja pystyn kyseenalaistamaan niiden taustaolettamuksia. Lukiessa pidän mielessäni sen, että asiakirjat ovat syntyneet lastensuojelun kontekstissa ja ovat sidottuja aikaansa.

Tutkimani asiakirjat näyttäytyvät eritavoin eri lukijoille. Katson, että nämä tutkimusaineistonani olevat tekstit synnyttävät erilaisia tulkintoja sen mukaan mitä ja millaista etukäteistietoa lukijalla on aiheesta (Lehtonen 1996, 52). Tässä analyysissä tarkastelen tutkimusaineistoa ammattilaislukijan ja asiakkaan silmin. (Tarkemmin 3.2 Retorisesta lähestymistavasta s. 31- 36).

Tutkimuksen aineistoa luin useaan otteeseen. Vähitellen siitä alkoi nousta esiin ihmettelyn aiheita. Jokaisen lukukerran jälkeen kirjasin huomioni ylös, jotka kokosin myöhemmin yhteen.

4.1 Asiakirjan ensimmäinen sivu: Päätösluettelo

Päiväkirja 1.6.2005			
Asiakas: Ennalta ehkäistävä Eemeli			
Tyyppi: Lastensuojelu			
Käsittelijä: Sosiaalityöntekijä 1			
Toinen käsittelijä: Sosiaalityöntekijä2			
Toimeenpanija: Sosiaalityöntekijä 2			
Selvityksen alkupvm. 01.06.2005 Selvityksen loppupvm. 04.06.2005			
Toimeenpanon alkupvm. 04.06.2005 Toimeenpanon loppupvm.			
Päiväys	Tunnus	Tila	Tapahtuma
01.06.2005	Sossu 1		Lastensuojeluhakemus. Terveystoimittaja ilmoittaa huolesta lapsi. Käsittelijä sosiaalityöntekijä1. Toinen käsittelijä sosiaalityöntekijä2.
01.06.2005	Sossu 2		Lastensuojelun avohuolto. Selvitys aloitettu.
04.06.2005	Sossu 2		Päätös tukisuhteesta LSL 13,1§ 01.06.2005 Päätöksen tekijä: Sosiaalityöntekijä 2. Tiedoksianto tehty. Päätösnro 2005 000.
04.06.2005	Sossu 1		Lastensuojelun avohuolto. Selvitys päätetty.

KUVIO 1: Asiakirjakuvaus: Sivun yksi

Tukilapsen asiakirjan ensimmäistä sivua tarkastellessani huomaan, että kyseinen sivu jakautuu kolmeen toisistaan eroteltuun osaan. Sen ensimmäisessä osiossa on otsikko; päiväkirja, joka kuvaa tätä asiakirjakokonaisuutta. Tämän alapuolella on päivämäärämerkintä, josta näkyy milloin asiakirja on tulostettu paperiversioksi. Ensimmäisen osion merkintöjä lukiessa ei voi vielä tehdä päätelmiä siitä, mistä asiakirjasta on kyse ja mistä siihen kirjatuihin merkinnöihin on kyse. Niistä lukija voi päätellä ainoastaan, milloin asiakirja on tulostettu järjestelmästä paperiversioksi ja kuinka vanha tulostettu asiakirja on.

Seuraavaan osioon kirjatut merkinnät antavat lukijalle jo enemmän tietoa. Ne tuovat esiin instituution, jonka hoidettavaksi lastensuojelulliset asiat yhteiskunnassamme kuuluvat. Osion asiakaskohdassa mainitaan lapsen nimi kokonaisuudessaan; etunimet ja sukunimi. Mielenkiintoista on, että asiakasta ei henkilöidä yksityiskohtaisemmin. Näistä puuttuvista merkinnöistä herää ajatus, että kyseisillä tiedoilla ei tässä asiakirjassa katsota olevan merkitystä. Lastensuojelutyössä sosiaalityöntekijöiden kirjoittamilla asiakirjamerkinnöillä on erityisen tärkeä merkitys siinä vaiheessa, jos lapsen terveys tai kehitys vaarantuu, jolloin sosiaalityöntekijöiden täytyy ruveta miettimään kovia interventioita lapsen suojelemiseksi. Tällöin hänen on pystyttävä perustelemaan ja oikeuttamaan toimenpiteensä. Yksilöivät henkilötiedot liittävät sosiaalityöntekijöiden asiakkaasta koamat tiedot tiettyyn asiakkaaseen.

Tästä toisesta osiosta löytyvät asiakkaan nimimaininnan jälkeen on asiakirjaan kirjattuna (instituutio)tyyppi, jonka asiakkaaksi lapsi on kirjattu ja jonka hoidettavaksi hänen ongelmansa on tulkittu ja määritelty. Lisäksi kohdassa on myös nimetty (etu- ja sukunimi mainittuna) ne (sosiaali)työntekijät²¹, jotka lapsen asiakkuuteen liittyviä asioita ovat esisijaisesti (käsittelijä) ja toissijaisesti (toinen käsittelijä) käsitelleet lastensuojeluinstituutiossa. Lisäksi siitä löytyy nimimaininta (sosiaali)työntekijästä, joka lapsen asiakkuuteen liittyvän päätöksen on toimeenpannut. Näiden nimimainintojen kautta lapsen asioita käsittelevät työntekijät henkilöityvät. Näistä merkinnöistä lukija, jolle toimintakenttä on tuntematon, ei voi kuitenkaan päätellä, että asioiden käsittelijä tai toimeenpanija, viranhaltija, lastensuojeluinstituutiossa on ammatiltaan sosiaalityöntekijä. Nimikkeet kuvaava sosiaalityöntekijöiden hallinnollisia rooleja (Tiililä 2006, 93). Merkinnät saavat kuitenkin asiakirjan lukijan vakuuttuneeksi siitä, että kyseessä on virallinen hallinnollinen asiakirja, jonka ovat kirjanneet lastensuojelun ammattilaiset. Osiossa tukilapsi tulee nimettyä ja paikannettua lastensuojelun asiakkaaksi, autettavaksi ja tuettavaksi. Merkinnät luovat kuvan, että hänen asioita lastensuojeluinstituutiossa hoitaa kolme eri työntekijää.

Tämän osion viimeisenä merkintänä ovat maininnat selvityksen alku- ja loppupäivämäärästä sekä toimeenpanon alku- ja loppupäivämäärästä. Lukija voi niitä lukemalla päätellä asiakkaan asiakkuuden alkamisen ajankohdan ja päättymispäivämäärän ja/tai

²¹ Tukilapsen asiakirjassa lastensuojelun työntekijäksi ei kohdenneta sosiaalityöntekijää, siksi sulkeet (sosiaali)työntekijän ympärillä.

asiakkuussuhteen jatkumisen. Erittelemissäni merkinnöissä korostuvat instituutio ja työntekijät, asiakas jää nimimainintana taustalle hallinnollisten käsitteiden taakse.

Asiakirjan kolmannessa osiossa on luettelo, jonne on merkitty aikajärjestyksessä lastensuojeluinstituutiosta toimeenpannut hallinnolliset tapahtumat; päätökset ja toimenpiteet, jotka sosiaalityöntekijät ovat siellä tukilapsen asioissa tehneet. Sinne on myös kirjattu vastuu(sosiaali)työntekijän nimilyhenne tunnusotsakkeen alle. Näitä merkintöjä tukilapsen asiakirjoissa on keskimääräisesti neljä ja niiden rakenne toistuu pääsääntöisesti kaikissa erittelemissäni asiakirjoissa samansisältöisenä.

Merkinnät alkavat joko lastensuojeluhakemus- tai lastensuojeluilmoituskirjauksella²², johon on lyhyesti merkitty selvitys siitä, mitä hakemus/ ilmoitus koskee ja ketkä kaksi (sosiaali)työntekijää sitä lastensuojelussa käsittelevät. Tämän jälkeen luetteloon on kirjattu merkintä lastensuojelun avohuollon selvityksen aloittamisesta ja merkintä toimenpiteistä, joita on asiakkaan asioissa tehty, esimerkiksi päätös tukisuhteesta ja merkintä lastensuojelun avohuollon selvityksen lopettamisesta. Tätä asiakirjatyyppeä vähän tuntevalle merkintöjen lukeminen ja ymmärtäminen voi olla vaikea, koska ne on kirjoitettu lastensuojelulle ominaisella hallinnollisella viranomaiskielellä. Merkinnät tuntevalle lukijalle ne kertovat siitä, että lastensuojeluasian käsittely lastensuojeluinstituutiosta hallintoasianprosessina etenee hallintolain mukaisesti. Asia etenee sen vireilletulovaiheesta sen selvittämiseen ja päätöksen tekoon siitä, miten jatkossa edetään. Tämän jälkeen asia etenee täytäntöönpanoon eli siihen miten asiaa konkreettisesti ruvetaan hoitamaan. (Hallintolaki 434/2003.)

Käytännön arjessa tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijät ovat saaneet lastensuojeluhakemuksen tai -ilmoituksen, jonka selvittäminen on heidän velvollisuutensa. Heillä on lain suoma velvoite selvittää sitä, mikä ja millainen on lapsen tilanne ja hyvinvointi perheessä, josta huoli-ilmoitus on tullut. Selvitettyään asian lapsen vanhempien kanssa sosiaalityöntekijät tekevät päätöksen siitä, miten tilanne hoidetaan eteenpäin vai lopetetaan työskentely asian tiimoilta ja päätetään lapsen lastensuojelun asiakkuus. Jos työskentelyä lapsen asioissa päätetään jatkaa, sosiaalityöntekijät neuvottelevat lapsen ja

²² Lastensuojeluhakemuksen ja -ilmoituksen eron päättelin asiakirjamerkinnöistä. Niiden ero on hiuksenhieno. Lastensuojeluhakemus on toisen varanhaltijan tekemä ilmoitus, jossa kerrottiin huoli lapsesta. Lastensuojeluilmoitus oli viranhaltijan tai jonkun muun henkilön tekemä ilmoitus huolesta lapsesta.

hänen vanhempiensa kanssa työskentelytavoista sekä sopivat ja tekevät päätöksen niiden aloittamisesta. Tämän jälkeen konkreettinen lastensuojelun työskentely lapsen ja hänen perheensä kanssa aloitetaan.

Päätöksistä, jotka ovat kirjautuneet luetteloon, ovat sosiaalityöntekijät tehneet erillisen päätösasiakirjan, josta näkyy missä ja kenen asiassa päätös on tehty ja miten asia on ratkaistu. Sosiaalityöntekijöiden ratkaisujen ja päätöksien tulee pohjautua heidän työtään ohjaavaan lainsäädäntöön. Päätösasiakirjan sosiaalityöntekijät toimittavat asiakkaalle. Tähän sosiaalityöntekijöiden tekemään päätökseen asiakkaalla on oikeus hakea muutosta. (Hallintolaki 434/2003). Lastensuojelussa sosiaalityöntekijöiden tekemät yleisemmät päätökset liittyvät avohuollon tukitoimiin, huostaanottoon, sijaishuoltoon sijoittamiseen ja sijaishuoltopaikan muuttamiseen sekä jälkihuoltoon. Suurimassa osassa erittelemissäni asiakirjoissa oli voimassa oleva päätös lastensuojelun avohuollon asiakkuudesta. Ne oli tehty avohuollon tukiperhepalvelusta lastensuojelulain (683/1983) 13, 1§ mukaisesti. Lisäksi sosiaalityöntekijät olivat pääsääntöisesti perustelleet²³ tukiperhepalvelua huolella lapsi, vanhemmuuteen liittyvillä vaikeuksilla ja vaikeuksilla kotona.

Luetteloä lukiessa ammattilaislukija voi tehdä päätelmiä siitä, millaisesta lastensuojelun asiakkuudesta lapsen kohdalla on kyse. Merkintöjen avulla hän voi paikantaa ajankohdan, johon hänen asiakkuutensa ajoittuu ja millaisilla erilaisilla lastensuojelullisilla tukitoimenpiteillä häntä on tuettu. Lisäksi lukija voi merkinnöistä päätellä kuka tai ketkä työntekijät asiakkaan asioita lastensuojelussa ovat käsitelleet. Viitekehyksen tunteva lukija voi näiden merkintöjen kautta tehdä päätelmiä siitä, mistä asiakkaan tuen tarpeessa on kyse ja millaisia ongelmia hänen perheessään on. Huomioitava on, että erilaiset asiakirjamerkinntät eivät kerro kuitenkaan siitä, miten työntekijät ovat kasvokkain käsitelleet asiakkaan asioita lastensuojelun arjessa.

Tukilapsen asiakirjan ensimmäisen sivun merkinnät tuovat esiin, että kyseinen paperi ei ole mikä tahansa muistio tai teksti vaan se on osa lastensuojeluinstituution asiakirjaa, johon kyseisessä instituutiossa työskentelevät (sosiaali)työntekijät ovat keränneet ja

²³ Tutkimuskunnassani sosiaalityöntekijät voivat valita ATJ-järjestelmässä olevasta valikosta valmiiksi kirjattuja perusteluja (huoli lapsi, vanhemmuuteen liittyvät vaikeudet, vaikeudet kotona) päätösasiakirjoihin tai sitten he voivat kirjata perustelut itse oman tulkintansa pohjalta.

Tukilapsen asiakirjan toinen sivu jakautuu kahteen osaan; henkilötieto- ja asiakaskertomusosioon. Asiakirjan henkilötieto-osioon on kirjoitettu kahteen otteeseen lapsen etu- ja sukunimi. Ensimmäisen nimimaininnan jälkeen asiakirjassa on lapsen osoitetiedot, jonka jälkeen on uudelleen kirjattu lapsen nimi. Tällä ikään kuin vakuutetaan ja osoitetaan asiakirjojen lukijalle ja kirjoittajalle kenen lapsen asiakirjoista on kyse. Myöskään tällä sivulla ei asiakkaan nimitietoja liitetä häntä yksilöiviin henkilötietoihin (ks. Asiakirjan ensimmäinen sivu, s. 39 - 43).

Asiakirjan toisen osan alussa on otsake; asiakaskertomus ja päiväysmerkintä, josta lukija voi päätellä milloin sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet tekstin asiakaskertomukseen. Lisäksi siinä on maininta kirjauksen tehneestä (sosiaali)työntekijästä. Niiden jälkeen toistuu asiakirjassa uudelleen päiväysmerkintä. Merkinnät lisäävät asiakirjojen vakuutavuutta. Niistä voi lukea, kuka (sosiaali)työntekijä on kirjannut asiakastietoja asiakirjoihin ja koska hän on kirjaukset tehnyt. Nämä merkinnät asiakirjassa toistuvat. Merkinnät on tarkoitettu lukijalle, joka tuntee instituution sisäistä nimilyhenteiden kirjaimiskäytäntöä.

Nimimerkinnät ja otsake; asiakaskertomus kertoo kirjoittajalle, että kyseessä on tietyn asiakkaan asiakirja, jonne hän voi kirjata asiakastietoja ja josta hänen kirjaamiaan tekstejä voivat lukea asiakkaan ohella kaikki työyhteisön jäsenet, joilla on oikeus päästä asiakirjoihin. Kirjoittaessaan asiakirjoja sosiaalityöntekijät viestittävät tietoa työyhteisönsä jäsenille ja kommentoivat niin asiakkaan kuin toisten lastensuojeluntyöntekijöiden toimia. Tutkimiani tekstejä on kirjoittanut keskimäärin kaksi tai kolme eri sosiaalityöntekijää. Heidän määränsä vaihtelee tukilapsen asiakkuushistorian ja -keston mukaisesti. Tutkimuskuntani työyhteisössä ei ole kirjallisesti ohjeistettu asiakirjaan kirjoittamista. Sosiaalityöntekijä itse tekee valinnan siitä, miten ja mitä tietoja hän asiakaskertomukseen kirjoittaa instituutiokehyksen ohjaamana. Tutkimuskuntani instituutiossa sovittuna käytäntönä on, että lastensuojelun asiakkaana olevien sisarusten tiedot kirjaetaan pääsääntöisesti nuoremman sisaruksen asiakirjoihin.

Tukilapsen asiakaskertomuksia syvemmin tarkastellessa huomaa, että ne eivät ole tavallisia kirjoituksia vaan virallisia asiakirjauksia, johon viranomainen on kerännyt lastensuojelun tehtävän toteuttamisen kannalta keskeistä tietoa. Pääsääntöisesti sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet asiakaskertomuksiin tietoja heidän ja lapsen äidin välisistä

vuorovaikutuskohtaamisista, heidän tapaamisistaan ja puhelinkeskusteluistaan. Asiakirjat sisältävät myös suunnitelmia siitä, miten (sosiaali)työntekijät jatkavat lapsen ja hänen äitinsä kanssa työskentelyä sekä tietoja heidän tekemistään päätöksistä, joita he ovat lapsen asioissa tehneet. Lisäksi niihin on kirjattuna erilaisia muistioita palavereista, joita sosiaalityöntekijät ovat asiakkaan ja hänen kanssaan työskentelevien yhteistyötahojen kanssa pitäneet tai joihin he ovat asiakkaan asioissa osallistuneet. Asiakaskertomuksista löytyy myös kirjauksia erilaisista asiakasta koskevista yhteydenotoista, huolisoittoja asiakkaan asioissa työskenteleviltä tahoilta, kuten tukiperheen äidiltä, psykologilta ja poliisilta. (ks. Kääriäinen 2003.)

Jokaisella sosiaalityöntekijällä on omat tapansa kirjata asiakastietoja. Heidän kirjoituksiensa sisältö noudattelee persoonallisesta kirjoitustavasta huolimatta instituutiokontekstin tarpeita ja niissä käytetty kieli on lastensuojelun kieltä (ks. Kähkönen 1994; Kääriäinen 2003). Sosiaalityöntekijät kirjaavat asiakaskertomuksiin uusia asiakastietoja toisen sosiaalityöntekijöiden kirjoittamien tietojen pohjalta.

Tutkimieni asiakirjojen tekstit eivät aina kulje ajallisina jatkumoina asiakirjassa. Tähän vaikuttaa se, että aina niiden kirjoittajilla ei ole mahdollisuutta kirjata tietoja heti asiakaskertomukseen (ks. Kääriäinen 2003, 153; Hall ym. 2006, 69). Usein myös sosiaalityöntekijöillä on asiakirjoihin kirjaamiseen aikaa vain vähän, mikä vaikuttaa siihen, kuinka syvällisesti ja laajasti he asiakirjoihin ehtivät kirjata asiakastietoja. Kirjaamiensa tekstien päätteeksi kirjoittajat allekirjoittavat ne. Näitä allekirjoituksia asiakastietojärjestelmä ei vaadi. Allekirjoituksen kautta sosiaalityöntekijät ikään kuin asettuvat tekstiensä taakse ja osoittavat lukijalle, kuka lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä tekstin on kirjoittanut. Näin tehdessään he samalla tuo esiin oman asiantuntijuutensa lastensuojelun ammattilaisena.

Lastensuojelun kirjaamiseen vaikuttaa osaltaan myös se, mihin lopputulokseen sosiaalityöntekijät ennakoivat lastensuojeluprosessin kulkevan. Tutkimissani asiakirjoissa sosiaalityöntekijöiden kirjaaminen muuttui sitä huolellisemmaksi, mitä suuremmaksi sosiaalityöntekijöiden huoli lapsesta kasvoi ja mitä lähemmäksi lapsen huostaanoton todennäköisyys tuli. Tähän kirjaamistavan muutokseen todennäköisesti vaikuttaa se, että työntekijöiden on perusteltava ja oikeutettava toimintansa. Heidän on kirjattava asiakas-

tietoja asiakirjoihin siten, että lainsäädännön edellytykset täyttyvät muun muassa mahdollisessa huostaanotto-tilanteessa.

Asiakastekstejä kirjoittaessaan sosiaalityöntekijät kirjaavat tietoja käyttäen vain lapsen ja hänen äitinsä etunimeä. Tämä herättää kysymyksen siitä, osoittavatko kirjoittajat kirjaamistavallaan asiakirjojen lukijoille, että he ovat saaneet rakennettua luottamuksellisen suhteen tukilapseen ja hänen äitiinsä? Poikkeuksen tästä kirjaamiskäytännöstä tekevät asiakirjaan kirjatut palaverimuistiot. Niiden osallistujalistoisiin sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet lapsen ja hänen äitinsä nimet etu- ja sukunimet kuin osoittaen, että osaa- vat tarkastella asiakkaan asioita ammatillisesti.

Näistä useiden eri kirjoittajien kirjoittamista muistiinpanoista muodostuu asiakkaan asiakirjoihin yhtenäinen, vaikkakin katkonainen narratiivinen kertomus asiakkaan lastensuojelunasiakkuudesta. Lukijan odotetaan asiakirjoja lukiessaan rakentavan itselleen kuvaa lapsesta ja hänen ongelmallisuudestaan. Lukijan luentaa ohjaa aina kulttuurinen ymmärrys normaalista lapsesta ja lapsuudesta. (ks. Loseke 1997, 129; Kääriäinen 2003, 35.)

4.3 Yhteenveto: Asiakirjat tekstityyppinä

Tutkimuksen asiakirjat koostuvat asiakaskertomuksista, jotka pitävät sisällään lastensuojelun työntekijöiden kirjaamia erilaisia muistiinpanoja asiakkaan tapaamisista, asiakaspalavereista ja yhteydenotoista, jotka liittyvät asiakkaaseen. Asiakirjoihin sosiaalityöntekijät kirjaavat työnsä toteuttamisen kannalta olennaista tietoa asiakkaasta. Nämä asiakirjat toimivat työntekijöiden työskentelyn ja ajattelun apuvälineenä (ks. Kääriäinen 2003; Kääriäinen ym. 2006). Niiden kirjaaminen on osa sosiaalityöntekijöiden arkea.

Sosiaalityöntekijät todentavat lapsen lastensuojeluasiakkuuden dokumentoinnin kautta. Jos tukilasta ei ole dokumentoitu, hän ei ole lastensuojeluinstituution asiakas. Sosiaalityöntekijöiden kirjaamat asiakirjat jäävät kertomaan kohtaamisesta, keskusteluista ja

päätöksistä, joita lapsen asioissa lastensuojelussa on tehty (Kääriäinen 2006, 45). Näin dokumentoinnin kautta lapsi jää lastensuojelun historiaan. (ks. Vanhala 2005, 106.)

Lastensuojeluasiakirjojen tekstityypit vaihtelevat arkikielestä viralliseen hallinnolliseen kirjakieleen sen mukaisesti kenelle ja mitä tarkoitusta varten sosiaalityöntekijät kirjoittavat asiakirjoja. Lastensuojelun asiakirjat sosiaalityöntekijät ovat kirjoittaneet tietyille yleisölle, toisille lastensuojelun ammattilaisille, asiakkaille ja päättäjille, jotka sosiaalityöntekijät pyrkivät teksteillään vakuuttamaan. Sosiaalityöntekijöiden asiakirjakirjaamista ohjaa lainsäädäntö²⁴ ja usein myös työyhteisöiden antamat ohjeet siitä, kuinka asiakirjoja tulisi kirjoittaa.

Tutkimiini asiakirjoihin on kirjattuna merkintöjä:

- Kenen asiakirjoista on kyse
- Mitä päätöksiä ja toimenpiteitä on tehty
- Kuka/ ketkä ovat asiakkaan asioita instituutiossa käsitelleet ja kuka on tehnyt päätöksen
- Kuka kirjaukset on tehnyt
- Milloin kirjaukset on tehty

Asiakirjojen kahta ensimmäistä sivua yleisesti tarkastellessaan ammattilainen lukija voi paikantaa tekstin lastensuojelukontekstiin sosiaalityöntekijöiden kirjoittamiksi. Niitä lukemalla hän voi muodostaa itselleen kuvaa asiakkaasta ja hänen ongelmallisuudestaan sekä siitä, kuinka asiakasta on tuettu ja autettu instituutiossa sekä mihin ajankohtaan hänen asiakkuutensa paikantuu. Kyseiset kirjaukset ovat tavallisia merkintöjä, jotka ovat olennaisia lastensuojelun instituution toiminnan ja tehtävän toteuttamisen kannalta.

Lukijalle, jolle lastensuojelun käytännöt eivät ole tuttuja, voi asiakirjojen tekstien ja sisältöjen ymmärtäminen olla vaikeaa. Niiden kautta hän voi rakentaa itselleen kuvaa siitä, mihin instituutiokontekstiin nämä asiakirjat liittyvät, mistä instituutiossa on kyse ja mikä on sen toimintakenttä sekä kenen asiakirjoista on kyse (Raitakari, 2005, 39).

²⁴ Keskeisiä lakeja, jotka säätelevät sitä, mitä ja miten sosiaalityöntekijä lastensuojelussa asiakirjoja kirjoittaa ovat muun muassa Lastensuojelulaki 683/1983, Laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000, Hallintolaki 434/2003, Henkilötietolaki 523/1999 ja Laki viranomaisen toiminnasta julkisuudessa 621/1999. Asiakirja kirjaamisen ohjeina lait ovat ensisijaisia ja viimesijaisia ovat kuntien antamat ohjeet siitä, kuinka asiakirjoja tulisi kirjata.

Näiden asiakirjojen ensimmäisillä sivuilla tulee tukilapsen asiakkuus kategorisoida lastensuojeluinstituution asiakkuudeksi ja (sosiaali)työntekijä hänen asioitaan käsitteleväksi ja hoitavaksi asiantuntijaksi.

5 ANALYYSI TUKILAPSESTA

Luvun tarkoituksena on kuvata lastensuojelun dokumenttien tuottamaa tyypillistä tukilasta. Etsin luvussa vastausta tutkimuskysymykseeni, millainen kuva sosiaalityöntekijöiden kirjoittamien asiakirjojen kautta piirtyy tukilapsesta? Olen yrittänyt tuoda esiin lapsityyppitarinat, jotka sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet narratiivisesti asiakirjoihin. Ne kertovat retorisesti vakuuttavaa tarinaa tukilapsesta. Analyysivälineenä käytän teemoittelu- ja tyypittelyä. Kerron tarkemmin analyysistä luvussa 3.2 Retorinen lähestymistapa aineistoon s. 31 - 36. Paikansin lapsityyppianalyysissä kolme erilaista narratiivista tukilapsityyppiä; joiden voidaan katsoa olevan tutkimuskuntani lastensuojelun työntekijöiden yhteisesti jakama käsitys avohuollon tukiperhepalvelua käyttävästä asiakkaasta. Niiden avulla he rakentavat ymmärrystä asiakkaasta ja hänen ongelmistaan. Tämän käsityksen voidaan katsoa ohjaavan heidän toimintatapojaan. (Holstein & Miller 1997, 31 - 43; Loseke 2003, 148 - 149; Raitakari 2004, 55 - 60).

Lukiessa narratiivisia tukilapsityyppijä on pidettävä mielessä, että ne kuvaavat vain keskeisiä tukilapsipiirteitä, joita sosiaalityöntekijät ovat asiakirjoihin kirjanneet. Tyypittelyt eivät kuvaa tukilapsen yksilöllisiä piirteitä eivätkä hänen ominaisuuksia. Kyse on nimenomaan tukilapsikertomuksista, jotka ovat sosiaalityöntekijöiden tulkitsemia ja heidän kirjaamia kuvauksia tukilapsesta (vrt. Kitinoja 2005, 247).

5.1 Miten hyödynsin teemoittelu- ja tyypittelyä?

Tukilapsityyppianalyysin aloitin kesällä 2005 ja uudelleen aineiston pariin palasin tammikuussa 2006. Analyysin aloitin tutustumalla siihen, mistä aineisto koostuu ja millaisia tekstejä se pitää sisällään. Tämän jälkeen aloin lukea asiakirjoja aluksi alleviivaten sekä kohdistuen katseeni siihen, mitä tutkimusongelmaa valaisevia teemoja, olennaisia asioita asiakirjoista nousee esiin (Eskola & Suoranta 1998, 175, 182). Teemoittelin aineistoa seuraavasti: tukilapsikuvaus, vanhempikuvaus, sosiaaliset ongelmat, syyt ja perustelut

tukiperhepalvelulle ja muut lastensuojelulliset avohuollon tukitoimenpiteet. Kävin näiden teemojen avulla asiakirja kerrallaan läpi aineistoni. Teemat kuvaavat tukilapsen tilanteesta asioita, joita sosiaalityöntekijät ovat asiakirjoihin löytäneet ja kirjanneet.

Aineistosta syntyneiden teemojen ja tutkimuskysymyksen (ks. 2.5 Tutkimuskysymykset s. 27 - 28) avulla tein kysymykset, jotka ohjasivat tukilapsityyppianalyysini tekemistä. Analyysin apukysymykset ovat tärkeitä, koska analysoitavien asiakirjojen määrä oli suuri ja niiden sisältämä tieto houkutteli lukemaan asiakirjoja syvällisesti. Apukysymykset auttoivat minua keskittämään katseeni tutkimuksen kannalta olennaiseen. Niiden avulla kävin läpi aineistoa merkiten muistiin jokaisen lapsen asiakirjoista tekemäni huomion, jotka myöhemmin kokosin yhteen. Laatimani apukysymykset toimivat vain analyysini apuna, eivät tutkimusraporttini jäsentäjänä. Muodostamani apukysymykset ovat samantyyppisiä kuin luvussa 6, koska sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet asiakastiedot yllämainittujen teemojen ympärille.

1. Miten tukilasta asiakirjoissa määritellään ja millaisia ongelmia hänelle niihin on kirjattu?
2. Miten tukilapsen perhettä asiakirjoissa määritellään ja millaisia ongelmia perheellä asiakirjoissa kuvataan olevan?
3. Mitkä ovat asiakirjoihin kirjatut syyt ja perusteet sekä tavoitteet tukiperheen käyttöön avohuollon tukitoimenpiteenä?
4. Mitä muuta tukitoimia tukilapsen ja hänen perheeseensä kohdistetaan ja miten niitä asiakirjoissa perustellaan?

Lähilukiessani aineistoa apukysymysten avulla minulle alkoi syntyä kuva siitä, miten tukilapsien kuvaukset jakautuvat eri ryhmiin. Teemoittelun jälkeen etsin aineistosta tukilapsia yhdistäviä piirteitä, jotka samalla ovat heitä erottelevia piirteitä. (Eskola & Suoranta 1998, 182 - 183.) Taulukoin nämä yhdistävät ja erottelevat piirteet ja jaoin sen avulla tukilapset kolmeen erilaiseen tukilapsityyppiin²⁵.

²⁵ Tukilapsien tyyppikuvauksiin on otettu mukaan asioita, jotka kuvaavat aineistoa ja niistä muodostettua lapsityyppiä. Kyseiset tyyppikuvaukset ovat mahdollisia, mutta ei todennäköisiä. (Eskola & Suoranta 1998, 183). Kyseiset lapsityypit eivät kuvaa ketään tiettyä tutkimusaineistoni lasta.

Tämän alustavan analyysin jälkeen syvennyin tutkimuskirjallisuuteen ja aikaisempiin aiheista tehtyihin tutkimuksiin. Sen jälkeen palasin uudelleen tutkimusaineistoni pariin tarkentamaan aiemmin tekemiäni havaintoja asiakirjoista. Analysoimalla niitä uudelleen hain varmuutta analyysiin ja koettelin aikaisempia tutkimustuloksia. Tutkin päädynkö uudelleen samoihin tutkimustuloksiin. Tällä toisella analyysikerralla tarkastelin aineistoa mahdollisimman kriittisesti. Pelkonani oli, että en osaisi tarkastella minulle tutuksi tullutta aineistoa avoimesti vaan aikaisemmat havaintoni ohjaisivat tutkimuskatsettani. Näin ei käynyt. Aiemmin kesällä rakentamani tukilapsityypit nousivat aineistosta esiin uudelleen.

5.2 Asiakirjoihin kirjatut tukilapsityypit

Sosiaalityöntekijöiden kirjoittamien dokumenttien asiakaskertomuksista löysin kolme erilaista tukilapsityyppiä²⁶: Ennalta ehkäistävä Eemeli, Kasvavien huolien Kalle ja Avohuollon rajoilla oleva Artturi. Heillä jokaisella on oma tarinansa, joka kertoo heidän asiakkuudestaan (Hänninen 1999, 20). Näitä narratiivisia tukilapsityyppejä yhdistää ja samalla erottaa avohuollon tukitoimien määrä ja niiden lisääntyminen, lastensuojelullisten ongelmien samankaltaisuus sekä se, miten lapsia ja heidän perheitään sosiaalityöntekijät kirjoittamissaan asiakirjoissa kuvaavat.

²⁶ Kyseisien tukilapsityyppien nimet ovat keksittyjä, mutta ne ovat tarkoituksellisesti poikien nimiä, koska kyseissä tyypeissä jokaisessa oli keskimääräisesti enemmän poikia kuin tyttöjä. Tutkimusaineistoni olivat 78 tukilapsen asiakirjat. Poikien asiakirjoja aineistossa oli 58 ja tyttöjen asiakirjoja 30.

Ennalta ehkäistävä - Eemeli

**Eemeli Ennalta – ehkäistävä
Tukiperhepalvelupolku 1
11111 Lastensuojelun avohuolto**

Eemeli Ennalta - ehkäistävä

01062005 12:00 sos.työntekijä: 01062005

Asiakaskertomus

Eemeli on 7-vuotias poika, joka on koulussa ensimmäisellä luokalla. Hän on reipas ja iloinen. Opettajan mukaan Eemeli on hyväkäytöksinen poika, joka suoriutuu koulusta normaalisti, eikä opettajalla ole hänestä huolta. Eemelillä on yksi sisar. Eemelin vanhemmat ovat eronneet ja heidän eronsa oli riitaisa ja vaikea. Eemelin äidin kertoman mukaan vanhempiensa eron jälkeen Eemeli ei ole juuri tavannut isäänsä – isällä ei ole ollut aikaa hänelle.

Eemelin äiti kertoo, että vähitellen hänelle alkoi kahden lapsen hoitaminen ja arjen pyörittäminen työn ohella käydä raskaaksi, koska hänellä ei ole ollut ketään, joka olisi auttanut ja tukenut häntä arjessa. Eemelin äidin omat vanhemmat ja sukulaiset asuvat kaukana, joten hänen ei ole mahdollista saada heiltä apua. Nykyiseen asuinkuntaan hän on muuttanut naimisiin mennessään miehensä mukana.

Eemelin äiti kertoo, että käydessään neuvolassa Eemelin kanssa hän rohkaistui ja otti puheeksi terveydenhoitajan kanssa oman yksinäisyytensä ja tuen puutteensa. Terveystyöntekijä opasti hänet ottamaan soittamalla yhteyttä lastensuojeluun. Eemelin äidille kynnys ottaa yhteyttä lastensuojeluun oli korkea, mutta lopulta hän kuitenkin rohkaisi mielensä ja soitti sosiaalityöntekijälle kysyäksään mahdollisuudesta saada itselleen tukiperhe.

Sosiaalityöntekijä järjesti tukiperheen aloituspalaverin. Palaverissa paikalla olivat äiti, tukiperhe, sosiaalityöntekijä ja tukiperhetyöstä vastaava työntekijä. Palaverissa äiti kertoi, kuinka väsynyt hän oli yksin pyörittämään arkea, ja toivoi itselleen mahdollisuutta saada omaa aikaa. Palaverissa sosiaalityöntekijä teki lastensuojelun avohuollosta tukiperhepäätöksen ja Eemeli alkoi käydä kerran kuukaudessa tukiperheessä.

Eemeli on käynyt samassa tukiperheessä nyt jo kaksi vuotta. Tukiperhepalaverissa, jossa kartoitetaan tukiperhetyötä ja sen jatkoa nousee esille, että tukiperheen vanhemmat ovat tulleet Eemelille tärkeiksi. Eemelin äiti ja tukiperheen äiti kertovat, että Eemelin mielestä tukiperheessä on kivaa olla, koska siellä hänellä on kavereita ja erilaista tekemistä kuin kotona. Tukiperheen ja Eemelin äidin välillä yhteistyö on ollut sujuvaa. Tukiperheestä on tullut Eemelin äidille henkireikä – Äiti kertoo, että lasten ollessa siellä hänellä on mahdollisuus saada itselle omaa aikaa ja mahdollista levätä.

Sosiaalityöntekijä

KUVIO 3: Ennalta ehkäistävä Eemeli

Sosiaalityöntekijöiden kirjaamien asiakirjojen asiakaskertomuksien mukaan Ennalta ehkäistävä Eemeli²⁷ on 7 -vuotias²⁸ poika, jonka vanhemmat ovat eronneet. Hänellä on yksi sisar. Eemeliä sosiaalityöntekijät kuvaavat asiakirjoissa pääsääntöisesti positiivisin ilmauksin. Hänet nähdään niissä iloiseksi, rauhalliseksi ja leikkiväksi pojaksi, joka on hyväkäytöksinen. Eemelin äitiä sosiaalityöntekijät kuvaavat asiakirjoissa väsyneeksi yksinhuoltajaksi²⁹, jonka ympärillä ei ole tukiverkostoa, joka tukisi hänen jaksamistaan arjessa. Sosiaalityöntekijöiden asiakirjakirjaukset Eemelistä tuottavat kuvaa kulttuurisesti normaalista lapsesta, jonka äiti on väsynyt yksinhuoltaja.

Eemeli käy asiakirjojen mukaan tukiperheessä kerran kuukaudessa yhtenä viikonloppuna perjantaista sunnuntaihin. Hänen tukisuhteensa on kestänyt kahden vuoden ajan. Asiakaskertomuksissa sosiaalityöntekijät ovat perustelevat Eemelin tukiperhetervetään pääasiassa äidin tarpeella saada tukea ja perheen sosiaalisen verkoston puuttumisella. Tästä poiketen lastensuojelun päätösasiakirjoissa³⁰ Eemelin tarvetta tukiperheeseen perustellaan vaikeuksilla kotona ja huolella lapsesta.

Sosiaalityöntekijöiden huoli Eemelistä ja hänen perheestään ei ole suuri, eikä heidän auttamisekseen ja tukemisekseen ole kohdistettu muita lastensuojelullisia tukitoimenpiteitä kuin tukiperhe. Voisi sanoa, että tukiperhe on heidän kohdallaan tarkoitettu ennalta ehkäisemään sosiaalisten ongelmien syntymistä tai niiden syventymistä.

²⁷ Ennalta ehkäistävä Eemeli muodostuu 23 tukilapsen asiakirjoista, joista poikien asiakirjoja on 14 ja tyttöjen asiakirjoja yhdeksän.

²⁸ Ennalta ehkäistävä Eemelin ikä on muodostettu laskemalla kaikkien tähän tyyppiin kuuluvien lasten ikien keskiarvo.

²⁹ 23 tukilapsesta 18 äiti oli yksinhuoltaja. Kolmella lapsella oli isä ja äiti. Yhtä lasta hoiti isoäiti ja yhden lapsen kohdalla kyseistä tietoa ei asiakirjoista löytynyt.

³⁰ Sosiaalityöntekijä tutkii ja arvioi sekä päättää asiakkaan asiakkuuden. Hän myös tukee ja järjestää palvelut tulkintansa mukaisesti. (Heino 1997, 370.) Hän siis tekee päätöksen asiakkaan oikeudesta tukiperheeseen. Ilman tätä päätöstä asiakkaalle ei kyseistä palvelua myönnetä. Tutkimissani päätöksissä lapsen oikeutta tukiperheeseen oli perusteltu lastensuojelulain (1983/ 683) 13,1 § nojalla. Sen mukaan sosiaalilautakunnan on järjestettävä lapselle tukihenkilö tai -perhe sekä riittävät terapiapalvelut.

Kasvavien huolien Kalle

**Kalle Kasvavien huolien
Tukiperhepalvelupolku 2
22222 Lastensuojelun avohuolto**

Kalle Kasvavien huolien

01062005 12:00 sos.työntekijä: 01062005

Asiakaskertomus

Kalle on 6-vuotias esikoululainen. Hänellä on yksi sisar. Päiväkodin henkilökunnan mielestä Kalle on levoton ja vilkas lapsi. Hänellä on vaikeuksia suoriutua esikoulutehtävistä.

Kallen vanhemmat ovat eronneet toisistaan. Kallen äidin kertoman mukaan Kalle tapaa isäänsä harvoin, ehkä neljä kertaa vuodessa. Kallen isällä on päihdeongelma, eikä hän sen seurauksesta aina kykene saapumaan sovittuihin tapaamisiin. Kallen äidin kertoman mukaan avioero oli vaikea ja raskas hänelle itselleen – kriisi, jonka seurauksena hän on ollut sairaalomalla jo pitkään. Hän kokee itsensä väsyneeksi ja uupuneeksi, eikä jaksakaan kunnolla pyörittää arjen kuvioita kotona.

Terveyskeskuslääkäri on huomannut äidin väsymyksen. Yhdessä he sopivat siitä, että lääkäri ottaa yhteyttä lastensuojelun sosiaalityöntekijään ja kertoo tälle toiveensa, että äidin jaksamista alettaisiin tukea ja hän saisi apua lasten hoitoon ja kasvatukseen.

Puhelun seurauksena sosiaalityöntekijä ottaa yhteyttä Kallen äitiin ja kutsuu hänet luokseen keskustelemaan asiasta. Äiti kertoo sosiaalityöntekijälle väsymyksestään ja toiveistaan saada tukiperhe ja sitä kautta itselleen omaa aikaa. Kyseisessä keskustelussa nousee esille myös se, että äidillä ei ole tukiverkkoa. Sosiaalityöntekijä kutsuu tukiperhetyön aloituspalaverin koolle. Palaverissa paikalla ovat Kallen äiti, tukiperheäiti ja sosiaalityöntekijä sekä tukiperhetyöstä vastaava työntekijä ja siellä sovitaan, että Kalle alkaa käydä tukiperheessä yhtenä viikonloppuna kuukaudessa.

Tukisuhteen jatkuessa tukiperheen äiti alkaa kiinnittää huomion Kallen käytökseen ja pukeutumiseen. Hänelle on myös herännyt epäily siitä, ettei äiti ole aina kunnossa lasten palatessa äidin luokseen. Tukiperheen äiti viestittää huolensa lapsista ja äidistä sosiaalityöntekijälle. Myös sosiaalityöntekijälle on tullut lapsia koskevia huolisoittoja päiväkodista. Sosiaalityöntekijä päättää mennä Kallen luokse kotikäynnille ja ilmoittaa äidille tulostaan.

Kotikäynnillä sosiaalityöntekijä ottaa saamansa huolisoitot puheeksi. Kallen äiti ei koe, että hänellä olisi sosiaalityöntekijän esille nostamaa päihdeongelmaa. Äidin omasta mielestään hänen alkoholinkäyttönsä on normaalia ja hän ottaa vain silloin, kun lapset ovat tukiperheessä. Sosiaalityöntekijälle äiti kertoo kokevansa itsensä niin väsyneeksi, ettei jaksakaan kuljettaa lapsia harrastuksiin ja hoitaa kotia. Sosiaalityöntekijä ja äiti sopivat, että perhettä aletaan tukea myös muilla lastensuojelun tukitoimenpiteillä. Perheessä alkaa käydä perhetyöntekijä tukemassa Kallen harrastusmahdollisuuksia sekä auttamassa äitiä lastenhoidollisissa ja kasvatuksellisissa kysymyksissä. Perhetyöntekijän lisäksi äiti saa perhetyön kodinhoitajalta apua kodinhoitoon.

Sosiaalityöntekijä

KUVIO 4: Kasvavien huolien Kalle

Kasvavien huolien Kalle³¹ on sosiaalityöntekijöiden tekemien asiakirjakirjausten mukaan 6-vuotias poika³², ja kuten Ennalta ehkäistävän Eemelin myös Kallen äiti on kahden lapsen yksihuoltaja³³. Sosiaalityöntekijät kuvaavat Kallea asiakirjoissa vilkkaaksi, levottomaksi ja turvattomaksi lapseksi sekä hänen äitiään uupuneeksi ja väsyneeksi. Sosiaalityöntekijät liittävät kirjauksissaan Kalleen epäilyn poikkeavan lapsen piirteistä.

Tukiperheessä Kalle on käynyt kerran kuukaudessa yhtenä viikonloppuna, perjantaista sunnuntaihin, jo kahden vuoden ajan. Tukiperheen tarpeen syyksi asiakirjoissa nousee äidin jaksaminen ja sosiaalisen tukiverkoston puute sekä äidin tarve omaan aikaan. Sosiaalityöntekijän tekemässä tukiperhepäätöksessä tukiperhettä perustellaan vanhemmuuteen liittyvillä vaikeuksilla ja vaikeuksilla kotona.

Asiakirjoissa sosiaalityöntekijä kuvaa Kallen perheen sosiaalisten ongelmien liittyvän äidin lisääntyneeseen päihteiden käyttöön ja mielenterveysongelmiin. Hän liittää kuvauksessaan Kallen äitiin poikkeavan käyttäytymisen piirteitä. Lisäksi kirjauksista nousee esiin se, että Kasvavien huolien Kallen perhettä tuetaan myös muilla avohuollon tukitoimenpiteillä. Kalle on käynyt lastensuojelullisin perustein päivähoidossa ennen esi-koulun aloittamistaan ja hänen kotonaan käy perhetyöntekijä ja kodinhoitaja tukemassa ja auttamassa perhettä arjessa.

Kasvavien huolien Kalle eroaa Ennalta ehkäistävästä Eemelistä sillä, että asiakirjoissa Eemeliä kuvataan positiivisin normaalilapsen kuvauksin kun taas Kallea huolen säilyttämin ilmauksin, jotka herättävät lukijalle epäilyn, että Kalle on poikkeava lapsi. Myös heidän äitiensä ja perheidensä ongelmakuvaukset ovat erilaisia. Eemelin äitiä kuvataan teksteissä työssä käyväksi väsyneeksi yksinhuoltajaksi, jolla ei ole tukiverkkoa. Kallen äiti taas kuvataan väsyneeksi ja uupuneeksi äidiksi, jolla on mielenterveys- ja päihdeongelmia. Kyseiset narratiiviset tukilapsityypit eroavat myös siten, että Eemelin perheen tukemiseksi ei ole kohdistettu kirjausten mukaan muita lastensuojelullisia tukitoimia, joita Kallen perheen tukemiseen on kohdistettu sosiaalityöntekijän huolen suuntaisesti.

³¹ Kasvavien huolien Kalle muodostuu 33 tukilapsen asiakirjoista, joista 21 on poikien ja 12 tyttöjen dokumentteja.

³² Kasvavien huolien Kallen ikä on muodostettu laskemalla kaikkien tyyppiin kuuluvien lasten ikien keskiarvo.

³³ Näistä tukilapsista 25:n äiti oli yksinhuoltaja ja 8kahdeksalla tukilapsella oli molemmat vanhemmat.

Avohuollon rajoilla oleva Artturi

Artturi Avohuollon-rajoilla
Tukiperhepalvelupolku 3
33333 Lastensuojelun avohuolto

Artturi Avohuollon-rajoilla

01062005 12:00 sos.työntekijä: 01062005

Asiakaskertomus

Artturi on 9 -vuotias poika, joka on koulussa kolmannella luokalla. Opettajat kuvaavat Artturia rauhattomaksi, levottomaksi ja aggressiiviseksi pojaksi, jolle keskittyminen opiskeluun ja koulunkäyntiin on vaikeaa ja jonka sosiaaliset taidot eivät ole kehittyneet. Tämä näkyy Artturin taitamattomuutena toimia ryhmässä. Opettajan mielestä Artturi tarvitsee koulussa paljon ohjausta ja tukea. Opettajan kertoman mukaan hänen ja Artturin äidin välinen yhteistyö ei ole sujuvaa.

Artturin äiti kertoo, että hän ja Artturin isä ovat eronneet, eikä Artturi juuri tapaa isäänsä. Äidin kertoman mukaan avioero ja työttömäksi joutuminen olivat hänelle raskas kokemus. Niiden seurauksena hän sairastui vaikeaan masennukseen, joka on diagnosoitu ja hänellä on siihen lääkitys. Artturin äiti on kahden lapsen yksinhuoltaja. Hän on väsynyt, eikä tahdo jaksaa hoitaa lapsia, eikä asettaa heille heidän tarvitsemiaan kasvatuksellisia rajoja. Äiti kokee, että hänellä on vaikeuksia myös kodin arjen rutiinien pyörittämisessä.

Äitiä hoitavan sairaalan aikuispsykiatriselta osastolta lääkäri on ollut useaan otteeseen yhteydessä sosiaalityöntekijään huolenaan äidin jaksaminen sekä kyky hoitaa ja huolehtia lapsista.

Sosiaalityöntekijä on järjestänyt perheen auttamiseksi lapsille tukiperheen, jossa Artturi käy kahtena viikonloppuna kuukaudessa. Tukiperheessä Artturi on käynyt jo neljä vuotta. Perhettä tuetaan myös muilla tukitoimilla, kuten muun muassa perhetyöntekijän ja kodinhoitajan käynneillä. Näiden tukitoimien lisäksi Artturin äidillä on hoitokontakti aikuispsykiatriaan ja Artturilla lastenpsykiatriaan. Artturin äidin sairauden pahentuessa ja äidin joutuessa sairaalahoitoon on Artturi ja siskoineen olleet useaan otteeseen sijoitettuna pidemmäksi ajaksi tukiperheeseen tai lastensuojelulaitokseen.

Artturista ja hänen äitinsä jaksamisesta sosiaalityöntekijälle on tullut useista huolisoittoja eri tahoilta. Sosiaalityöntekijän huoli Artturin perheestä on suuri. Perhettä tuetaan jo nyt useilla lastensuojelullisilla tukitoimenpiteillä.

Sosiaalityöntekijä

KUVIO 5: Avohuollon rajoilla oleva Artturi

Sosiaalityöntekijöiden kirjaamien asiakirjojen mukaan avohuollon rajoilla oleva tukilapsi Artturi³⁴ on 9 -vuotias³⁵ poika. Hänen äitinsä on yksinhuoltaja³⁶ ja hänellä on sisar. Teksteissä Artturia kuvataan rauhattomaksi ja levottomaksi sekä aggressiiviseksi lapsiksi ja hänen äitinsä kuvataan väsyneeksi sekä masentuneeksi yksinhuoltajaksi. Sosiaalityöntekijät asiakirjoissa kuvaavat Artturia poikkeavan lapsen piirtein. He myös liittävät Artturin äitiin poikkeavan vanhemman piirteitä.

Tukiperheessä Artturi käy kaksi kertaa kuukaudessa viikonloppuisin. Hän on alkanut käydä tukiperheessä ollessaan 5-vuotias, joten hänen tukisuhteensa on kestänyt noin neljä vuotta. Hänen tukiperheasiakkuuttaan on perusteltu asiakirjoissa äidin jaksamisella. Tukiperhepäätöstä on päätösasiakirjoissa perusteltu huolella lapsesta ja vanhemmuuteen liittyvillä vaikeuksilla. Asiakirjoista nousee perheen sosiaalisina ongelmina esiin vanhemman mielenterveysongelmat.

Asiakirjojen mukaan tukiperheen lisäksi perheellä on ollut tukena useita erilaisia lastensuojelun avohuollon tukitoimia. Varhaislapsuudessa Artturi on ollut sosiaalisin perustein päivähoitossa. Lastensuojelun perhetyöntekijät ovat käyneet ja käyvät yhä edelleen hänen kotonaan tukemassa perhettä arjessa. Perhetyöntekijät ovat Artturille koulunkäynnin sekä harrastuksien tuki ja äidille lastenhoito- ja kasvatustuki. Lisäksi perheessä on käynyt myös perhetyön kodinhoitaja auttamassa perheen äitiä kodinhoidollisissa kysymyksissä. Artturin äidillä on oma hoitokontakti sairaalan aikuispsykiatrian osastolle ja Artturi itse on käyttänyt aluksi perheneuvolan, nyttemmin sairaalan lastenpsykiatrian osaston palveluita.

Asiakirjoista nousee esiin, että lastensuojelun sosiaalityöntekijälle on tullut useita lastensuojeluilmoituksia, joissa on tuotu esiin huoli Artturista. Kyseisiä ilmoituksia ovat tehneet muun muassa poliisi, opettajat ja naapurit. Asiakirjojen mukaan ajoittain perheen tilanne on kriisiytynyt niin, että Artturi ja hänen sisarensa on jouduttu sijoittamaan pidemmäksi ajaksi tukiperheeseen tai lastensuojelulaitokseen.

³⁴ Avohuollon rajoilla oleva Artturi muodostuu 22 tukilapsen asiakirjoista, joista 13 on poikien ja yhdeksän tyttöjen dokumentteja.

³⁵ Avohuollon rajoilla oleva Artturin ikä on muodostettu laskemalla kaikkien tyyppiin kuuluvien lasten ikien keskiarvo.

³⁶ Tähän ryhmään kuuluvista tukilasista 19:sta äiti oli yksinhuoltaja ja kolmella oli molemmat vanhemmat.

Kasvavien huolien Kalle ja Huostaanoton rajoilla oleva Artturi eroavat toisistaan siinä, miten kirjoittajat kuvaavat tukilapsia ja heidän äitejään asiakirjoissa. Asiakirjojen asiakaskertomuksissa Kalle on kuvattu levottomaksi, vilkkaaksi ja turvattomaksi lapseksi sekä hänen äitiään väsyneeksi sekä uupuneeksi. Kun taas Artturia niissä on kuvattu vilkkaaksi ja levottomaksi aggressiiviseksi lapseksi ja hänen äitiään väsyneeksi ja masentuneeksi. Asiakirjoissa sosiaalityöntekijät perustelevat Kallen tukiperhetarvetta äidin jaksamisen tuella ja hänen oman ajan tarpeella kun taas Artturin tarvetta tukiperheeseen perustellaan vain äidin jaksamisen tuella. Oleellinen ero asiakirjakirjauksissa näillä kahdella tukilapsityypillä on lastensuojelullisten tukitoimenpiteiden määrässä ja siinä, että avohuollon rajoilla olevasta Artturista on tullut useita huolisoittoja sosiaalityöntekijälle. Lisäksi hän on ollut jo useaan otteeseen sijoitettuna tukiperheeseen tai lastensuojelulaitokseen.

5.3 Yhteenveto: Asiakirjoihin kirjatut tukilapset

Lastensuojelullinen konteksti luo puitteet sosiaalityöntekijöiden asiakirjakirjoittamiselle. Sosiaalityöntekijä kerää ja kirjaa asiakastietoja instituution ehtojen mukaisesti. Kirjaamiensa tietojen avulla hän tekee tulkintaa asiakkaasta, hänen ongelmistaan käyttämällä apuna ammatillista, organisaatiokulttuurista ja yleistä kulttuurista tietämystään. Instituution arjessa nämä kirjaamisen tavat voivat rutinoitua, jolloin niistä saattaa tulla instituution työntekijöiden yhteinen vakiintunut käsitys ymmärtää asiakas ja hänen ongelmansa (Holstein & Miller 1997, 31 - 43; Loseke 2003, 148 - 149; Raitakari 2005, 55).

Asiakirjojen kirjauksia erottelemalla nousi esiin kolme erilaista narratiivista tukilapsityyppiä, joihin asiakas ja hänen ongelmansa kategorisoidaan. Niitä sosiaalityöntekijät käyttävät ymmärtämisen apuna helpottamaan arjen työtään. Narratiiviset tukilapsityypit auttavat sosiaalityöntekijää rakentamaan käsitystä asiakkaastaan ja hänen ongelmistaan. Ne pitävät sisällään tietoa tukiperhepalvelun asiakkaasta ja heidän ongelmistaan sekä siitä kuinka heitä voidaan auttaa. Näissä aineistosta esiin nousseissa narratiivisissa tukilapsikuvauksissa korostuu tukilapsen äiti, tukilapsi, isän jäädessä taustalle äidin varjoon.

TUTKIMUSAINEISTO	ENNALTA EHKÄISTÄVÄ EEMELI	KASVAVIEN HUOLIIEN KALLE	AVOHUOLLON RAJOILLA OLEVA ARTTURI
Tukilasten asiakirjoja yhteensä 78, joista poikien asiakirjoja oli 58 ja tyttöjen 30.	(Rakentuu 23 lapsen asiakirjoista, joista poikien 14:sta ja tyttöjen yhdeksän.)	(Rakentuu 33 lapsen asiakirjoista, joista poikien 21 ja tyttöjen 12 asiakirjaa.)	(Rakentuu 22 lapsen asiakirjoista, joista poikien 13:sta ja tyttöjen yhdeksän.)
LAPSIKUVAUS	iloinen ja reipas ja hyväkäyttöksinen lapsi	levoton, vilkas ja turvaton lapsi	levoton ja vilkas aggressiivinen lapsi
VANHEMPIKUVAUS	äiti työssä käyvä yksinhuoltaja isä ei asiakirjoissa näy	väsynyt äiti isä ei asiakirjoissa näy	väsynyt ja masentunut äiti isä ei asiakirjoissa näy
SOSIAALISTEN ONGELMIEN KUVAUS	äiti väsynyt, ei sosiaalista tukiverkkoa	äidin mielenterveys- ja päihdeongelmat	äidin mielenterveysongelmat
SYYT JA PERUSTELUT TUKIPERHEELLE	äidin jaksamisen tuki	äidin jaksamisen tuki ja tarve omaan aikaan	äidin jaksamisen tuki
MUUT AVOHUOLLON TUKITOIMET	ei tukitoimia	perheeseen kohdistettu lisäksi muita (keskimäärin noin kaksi) avohuollontukitoimia	perheeseen kohdistettu lisäksi useita (keskimäärin neljä muuta) tukitoimia

TAULUKKO 1: Tukilapsityypikuvaukset

Ennalta ehkäistävä Eemeli on narratiivinen tukilapsityyppi, jolle voidaan tukiperheen katsoa olevan ennaltaehkäisevä lastensuojelun avohuollon tukitoimi. Eemeli on iloinen ja reipas työssäkäyvän yksinhuoltajaäidin poika. Sosiaalityöntekijöiden huoli Eemelistä ja hänen perheestään on vielä vähäistä. Perheen sosiaalisiksi ongelmiksi oli asiakirjoihin kirjattu perheen äidin väsyneisyys ja yksinhuoltajuus. Pääsääntöisesti sosiaalityöntekijät kuvaavat Eemeliä kirjauksissaan kulttuurisen normaalilapsen piirtein. He myös kuvaavat Eemelin äitiä normaalin vanhemman piirtein vaikka liittävätkin häneen huolen sävyttämiä ilmauksia. Tukiperhe on äidille jaksamisen tuki. Tukiperheen avulla sosiaalityöntekijät pyrkivät ehkäisemään sitä, ettei perheeseen syntyisi suuria sosiaalisia ongelmia, jotka vaatisivat kovempia lastensuojelun tukitoimia. Ennaltaehkäistävä Eemeliä eikä hänen perhettään tueta muilla tukitoimenpiteillä.

Toisena narratiivisena tukilapsityyppinä asiakirjoista erottui Kasvavien huolien Kalle. Hän on levoton ja vilkas väsyneen yksinhuoltaja äidin poika. Hänestä ja hänen perheestään sosiaalityöntekijöillä on kasvava huoli. Perheen ongelmiksi asiakirjoista nousevat äidin mielenterveys- ja päihdeongelmat. Sosiaalityöntekijät liittävät kirjauksissaan normaalin ja poikkeavan rajoilla olevaan Kalleen sekä hänen äitiinsä epäilyn poikkeavasta käyttäytymisestä. Tukiperhe on äidin jaksamisen tuki. Sen avulla äidille mahdollistetaan omaa aikaa. Asiakirjojen kirjauksista päätellen Kallen perheeseen kohdistuneiden tukitoimenpiteiden määrä kasvaa sosiaalityöntekijän huolen suuntaisesti. Hänen perhettään sosiaalityöntekijät pyrkivät tukemaan useilla erilaisilla tukitoimilla, jotta perheen ongelmien syveneminen ehkäistäisiin ja ongelmat vähenisivät.

Näiden kahden narratiivisen tukilapsityypin lisäksi asiakirjoista nousi esiin Avohuollon rajoilla oleva Artturi, jonka perheeseen kohdistuu useita avohuollon tukitoimia. Artturi on levoton, vilkas ja aggressiivinen poika. Hänen äitinsä on väsynyt ja masentunut yksinhuoltaja. Sosiaalityöntekijöiden huoli hänestä ja hänen perheestään on suurta. Kirjausten mukaan perheen sosiaalisiksi ongelmiksi nousevat äidin mielenterveysongelmat. Artturia ja hänen äitiään sosiaalityöntekijät kuvaavat asiakirjoissa poikkeavin piirtein. Tukiperhe on äidille jaksamisen tuki. Tukiperheperustelua eivät sosiaalityöntekijät avaa asiakirjoissa vaan tulkinta siitä, mitä sillä tarkoitetaan ja miten Eemelin ja Artturin perustelut tukiperheelle eroavat toisistaan jätetään asiakirjojen lukijalle. Artturi on avohuollon rajoilla ja jos sosiaalityöntekijän huoli hänestä vielä syvenee, hänen kohdallaan

lastensuojelun kovien interventioiden, huostaanoton todennäköisyys kasvaa. Sosiaalityöntekijät perustelevat kirjaamiensa kuvausten avulla puuttumistaan perheen yksityisyyteen.

Eemelin, Kallen ja Artturin sekä heidän äitiensä kuvaukset eroavat toisistaan. Sosiaalityöntekijät kuvaavat Eemeliä ja hänen äitiään asiakirjoissa normaalipiirtein. Vastaavasti sosiaalityöntekijät kuvaavat Kallea ja hänen äitiään sekä Artturia ja hänen äitiään poikkeavan piirtein. Sosiaalityöntekijät liitävät Kalleen ja Artturiin ongelmallisen käytöksen kuvauksia, jotka sävyeroltaan poikkeavat toisistaan. Nämä sosiaalityöntekijän normaali ja poikkeava kuvaukset herättää kysymyksen siitä, mikä on sosiaalityöntekijöiden mielestä normaalia ja mikä poikkeavaa käytöstä? Miten poikkeava- ja normaalikäytös eroaa toisistaan?

Kuvaamani narratiiviset tukilapsityypit voivat olla sosiaalityöntekijöiden voimavara sisältämiensä (etukäteis)tietojen vuoksi lastensuojelun arjessa. Ne auttavat heitä tekemään tulkintaa asiakkaasta, hänen ongelmastaan ja tuen tarpeestaan. Mutta ne voivat myös rajoittaa sosiaalityöntekijöiden kykyä havaita asiakkaan tuen tarvetta (Mäkitalo 2002, 5). Jos työntekijän tavat tarkastella lastensuojelun asiakkuutta rutinoituvat vain näihin narratiivisiin tyyppeihin, voi olla vaarana, että sosiaalityöntekijän katse hämärtyy. Hän ei huomaa asiakkaan tilanteen ongelmallisuutta ja tuen tarvetta, tai hän ei huomaa asiakkaan yksilöllistä tarvetta, jolloin ei apu tai tuki kohdennu oikein. Aina ei tukiperhe ole oikea avohuollon keino auttaa lasta. Tutkimuskuntani aineiston tukilapset kuuluvat kaikki kuvaamiini narratiivisiin tukilapsityyppeihin. Mutta entä miten käy siinä tapauksessa, jos asiakas tai hänen ongelmansa ei mahdu kyseisten kuvausten piiriin. Jääkö hän tuen ja avun ulkopuolelle?

Näitä tukilapsityyppejä lukiessa herää kysymys lastensuojelun ja ennalta ehkäisevän työn suhteesta. Mielestäni Ennalta ehkäistävä Eemeli on tukilapsityyppi, jonka tarpeisiin voitaisiin vastata ennalta ehkäisevän työn keinoin siten, että hänestä ei tarvitsisi tulla lastensuojelun asiakas. Tämä edellyttäisi sitä, että tukiperhepalvelusta tulisi yleinen sosiaalipalvelu, jolla ensisijaisesti pyrittäisiin tukemaan perheitä arjessa. Katson, että lastensuojelu on lapsen ja hänen perheensä tukemisen viimesijaisin keino, jota tulisi käyttää vain silloin, kun muut keinot asiakkaan auttamiseksi ja tukemiseksi eivät ole riittäviä.

Viimesijaisen lastensuojelun asiakkaaksi ei pääse, jos ei ole lastensuojelullisia ongelmia. Ennen asiakkaaksi pääsyä sosiaalityöntekijä arvioi asiakkaan avun ja tuen tarpeen. Arvioidessaan hän kategorisoi asiakkaan ongelmalliseksi. Tämä lastensuojelun asiakkaan leima saattaa seurata häntä asiakkuudesta toiseen. Ennalta ehkäisevän työn avulla perheelle voitaisiin kohdentaa apua ja tukea, joka ehkäisisi perheen ongelmien syvenemistä, eikä se löisi perheeseen lastensuojelun asiakkaan leimaa.

Myös Kasvavien huolien Kallen ja Avohuollon rajoilla olevan Artturin tarinoita kriittisesti lukiessa herää kysymys siitä, missä menee raja, jolloin sosiaalityöntekijän on puuttuttava perheen yksityisyyteen kovin interventioin? Milloin katsotaan, että lapsen vanhempi ei kykene turvaamaan lapselle psyykkisesti ja fyysisesti turvallisia kasvuolosuhteita?

6 LAPSEN ASIAKKUUS ASIAKIRJOISSA

Tämän kolmannen pienoistutkimuksen tarkoitus on rakentaa kuvaa siitä, miten lastensuojelun sosiaalityön arjessa sosiaalityöntekijöiden kirjoittamien lasten asiakirjojen avulla tuotetaan sosiaalista todellisuutta. Tutkimuskatseeni kohdistuu siihen, miten sosiaalityöntekijät kirjaavat tukiperhepalvelua käyttävän lapsen asiakkuuden asiakirjoihin. Lapsiasiakkuusanalyysissä en voinut ohittaa äitiä, koska hänen asemansa lapsen asiakirjojen kirjauksissa on korostunut. Luen tutkimusaineistona olevia yhdeksän tukilapsen asiakirjoja retorisesti kohdistuen tutkimuskatseeni kategorioihin, joita sosiaalityöntekijät tukilapseen ja hänen äitiinsä asiakirjoja kirjoittaessaan liittävät. Lukiessani asiakirjojen tekstejä kriittisesti pohdin tekstiin liittyviä taustaolettamuksia (Tarkemmin analyysistä ja aineiston valinnasta kerron luvussa 3.2 Retorinen lähestymistapa aineistoon s. 31-36).

Elävöitän analyysiani aineistosta ottamillani teksti-otteilla. Teksti-otteilla havainnollistan sitä, miten sosiaalityöntekijät kategorisoivat asiakirjoissa lasta ja hänen äitiään. Huomioitava on, että samassa otteessa voidaan kategorisoida niin lasta kuin äitiä, siksi sama tekstiote voi toistua. Olen alleviivannut tekstiotteista ne kohdat, joita tarkastelen lähemmin. Taulukoin keskeiset tutkimustulokset ja kokoan ne yhteenvetoluvussa.

6.1 Asiakirjoihin kirjattujen kategorioiden erittely

Aineiston analyysin aloitin helmikuussa 2006. Ennen sen aloittamista rakensin analyysin apuvälineen, jonka muodostin neljästä kysymyksestä. Sen rakensin tutkimuksen viitekehyksen ohjaamana. (Tutkimuskysymys 2.5 s. 27 - 28). Apukysymykseni keskittyvät kategorisointiprosessin avaamiseen. Erityisesti katseeni kohdistui kysymyksistä alleviivattuihin asioihin. (ks. 5.1 Miten hyödynsin teemoittelua ja tyypittelyä? s. 49 - 51).

1. Miten (tavat, keinot, tyylit) lastensuojelun asiakirjoissa on kategorisoitu tukilapsen asiakkuutta ja millaisia ongelmakategorisoiteja niissä hänelle on rakennettu?
2. Millaisia ominaisuuksia ja piirteitä asiakirjoissa on rakennettu tukilapselle eli millaista tietoa kyseisiin kategorioihin liittyy?
3. Miten tukilapsen asiakkuutta perustellaan asiakirjoissa ja mitä taustaolettamuksia niihin liittyy?
4. Kuka/ ketkä asiakirjoissa puhuvat?

Laatimieni kysymyksien avulla lähiluin asiakirja-aineiston kategorioita systemaattisesti läpi. Merkitsin kategorisoinnista syntyneet huomiot aluksi asiakirjojen sivuille, joista ne myöhemmin kokosin perusteluineen yhteen tutkimuspäiväkirjan sivuille. Sinne kirjasin myös aineiston herättämiä kysymyksiä ja pohdintoja. Aineiston analysoinnin aloitin tutkimuskuntani perusturvaviraston tiloissa. Jatkoin sen tekemistä tekemieni muistiinpanojen pohjalta kotona. Aineistoa luin ja erittelin niin kauan, että niistä ei enää noussut esiin uutta, vaan esiin tulleet havainnot alkoivat toistaa itseään. Analyysin tekeminen oli lähdekirjallisuuden ja aineiston vuoropuhelua. Analyysin olen koonnut siten, että sen rakenne nojaa tutkimuskysymyksiini, ei apukysymyksiini.

6.2 Tukilapsen kategorisointi ja ongelmat

Erittelemissäni asiakirjoissa sosiaalityöntekijät kategorisoivat lapsen normaaliksi tai poikkeavaksi tukilapseksi. He kuvaavat asiakirjoissa lapsen toimijuutta normaalin ja ongelmallisen (poikkeavan) käyttäytymisen kautta. Sosiaalityöntekijät kategorisoivat tukilapset käyttämällä asiakirjojen teksteissä puhujina toisia.

Toiset puhujina asiakirjoissa

Sosiaalityöntekijät tekevät analysoimissani asiakirjoissa tukilapsien normaali- ja poikkeavakategorisointia asettamalla teksteihin puhujiksi toiset; tukilapsen äidin, tukiperheen vanhemmat, lastentarhanopettajan tai perhetyöntekijän.

”Äiti kertoi, että...” (Ak: 37)

”Tuula (tukiperheen äiti) kertoo...” (Ak: 15)

Kirjaamalla toiset puhujiksi ja kuvaamalla heidän tekemiään havaintoja tukilapsesta yksityiskohtaisesti teksteissä sosiaalityöntekijöiden ei tarvitse tehdä itse tulkintaa tukilapsesta ja kategorisoida häntä ongelmalliseksi. He voivat säilyttää asemansa suhteessa asiakkaaseen neutraalina ja luottamuksellisena. (ks. Jokinen 1999; Kääriäinen 2003; Raitakari 2005). Tämä herättää lukijalle kuitenkin kysymyksen siitä, kuinka vahvasti sosiaalityöntekijät sitoutuvat kirjoittamiinsa teksteihin ja tuovat ne asiakkaalle tiedoksi?

Erityisen vahvaksi toisten puhe tulee, kun asiakirjojen puhujaksi kirjataan yhteiskunnallisesti arvostettu asiantuntija. Tämä lisää asiakirjojen sisältämien tietojen uskottavuutta. Mitä arvostetumpi puhuja kirjauksissa puhuu, sitä todellisemmaksi ja oikeammaksi tekstin sisältämä tieto lukijalle muuttuu (ks. Kääriäinen 2003; 2006).

”Lastentarhanopettaja Laila Lehtonen soitti...” (Ak:, 3)

”Perhetyöntekijä Pirkko Penttinen soitti...” (Ak: 38...)

Näiden sosiaalityöntekijöiden kirjaamien kasvatusalan ja lastensuojelun perhetyön asiantuntijoiden puheiden kautta kirjauksista tulee vakuuttavampia, koska niihin liittyy tieto erityisestä osaamisesta ja tiedoista. Se, että sosiaalityöntekijät kirjaavat tukilasten asiakirjoihin eri asiantuntijoiden puhetta, ei koske vain kuvausta tukilapsesta ja hänen ongelmallisuudestaan vaan se kulkee läpi koko asiakirjatekstien.

Vain yhdessä asiakirjassa sosiaalityöntekijä kuvasi itse lasta tekemänsä havainnoinnin perusteella.

” Lapsen hiukset olivat epäsiistiksi ja hänen vaatteensa olivat likaiset.” (Ak: 37)

Tässä tekstiotteessa sosiaalityöntekijä kuvaa lasta epäsiistiksi ja hänen vaatteitaan likaisiksi. Kuitenkin yleisesti sosiaalityöntekijän omien puheiden ja mielipiteiden näkyminen tukilapsen asiakirjoissa on vähäistä. Silloin kun heidän kommenttejaan on, niin ovat ne neutraaleja toteamuksia asioiden tilasta tai kuvauksia heidän antamistaan neuvoista ja ohjeista tukilapsen äidille.

Asiakirjojen kuva normaalista tukilapsesta

Erittelemistäni yhdeksästä asiakirjassa seitsemässä tukilapsi on kategorisoitu normaaliksi lapseksi. Normaalilapsen piirteet ja toiminta ovat tyypillisiä ja tavallisia. Sosiaalityöntekijöiden käsitys normaalista lapsesta pohjautuu yleiseen kulttuuriseen tietämykseen ja lastensuojelun käsitykseen lapsesta ja hänen lapsuudesta. (ks. Pösö 1993; Jokinen 1995; Hacking 1997; Holstein & Miller 1997; Loseke 2003). Sosiaalityöntekijöiden kirjaamat tukilapsikuvaukset pitivät sisällään kuvauksia lapsen piirteistä ja ominaisuuksista sekä käyttäytymisestä ja toiminnasta. Seuraavassa neljässä tekstiotteessa kirjoittaja kuvaa lapsen normaalisuutta.

”Äiti kertoo, että lapsi voi hyvin. Päiväkodista on tullut myönteistä palautetta lapsesta. Hän on kielellisesti hyvin ikätasollaan.” (Ote 1, Ak: 3)

Sosiaalityöntekijä on kirjannut tekstiin äidin kuvausta lapsen hyvinvoinnista. Tekstiotteessa tukilapsen äiti kertoo, että on saanut myönteistä palautetta kasvatusalan ammattilaiselta lapsen kielellisestä kehityksestä. Ammattilaisen mielestä lapsi on kielellisessä kehityksessä ikätasollaan. Lapsi, jolla olisi ongelmia kielellisessä kehityksessä, ei tätä palautetta lastentarhanopettajalta saisi. Otteessa toisten puheiden kautta tukilapsen äiti rakentaa sosiaalityöntekijälle kuvaa normaalista lapsesta. Kirjaus tuottaa kuvaa lapsesta, jolla ei ole lastensuojelullisen tuen tarvetta. Seuraavasta otteesta voi lukea tukiperheen vanhempien kertomusta tukilapsesta, siitä minkälaisena lapsi näyttäytyi heille.

”Tukiperheen vanhemmat kuvaavat lasta: ...erittäin sosiaaliseksi lapseksi. Lapsi on omatoiminen ja hyväntuulinen.” (Ote 2, Ak: 54)

Tukiperheen vanhempien mukaan tukilapsi on sosiaalinen. Kirjaus synnyttää kuvan lapsesta, joka tulee hyvin toimeen toisten ihmisten kanssa. Tukiperheen vanhemmat kuvaavat lasta aktiiviseksi. Lapsi on omatoiminen, itsenäisesti asioita tekevä ja hyväntuulinen. Tämä sosiaalityöntekijän kirjaus piirtää kuvaa kulttuurisesti normaalilapsesta niin kuin seuraavakin, jossa sosiaalityöntekijä käyttää normaalilapsen käsitettä.

”Perhetyöntekijä kertoo, että lapsi käyttäytyy normaalin pienen tytön tavoin.” (Ote 3, Ak: 38)

Sosiaalityöntekijä on kirjannut tukilapsen asiakirjaan merkinnän, jossa perhetyöntekijä kertoo, että lapsi käyttäytyy normaalin pienen tytön tavoin. Kirjaukset tuottavat kuvaa aktiivisesta lapsesta. Kirjatessaan kuvausta tukilapsesta sosiaalityöntekijät käyttävät käsitettä normaalilapsi. He eivät käsitteen merkitystä tekstissä avanneet, vaan lukija joutuu muodostamaan ymmärryksensä siitä lukiessaan.

Kirjauksessa myös lapsi ja hänen käyttäytymisensä määritellään pienen tytön käyttäytymiseksi, joka ei ole ongelmallista vaan tavallista pienelle tytölle. Tämä herättää kysymyksen siitä, miten normaalin pienen tytön tulisi käyttäytyä? Sitä ei tekstissä määritellä. Tästä syntyy ajatus, että kirjauksen takana on käsitys kulttuurisesta normaalista pienestä työstä. Kirjauksessa myös lapsen käytös sukupuolistetaan pienen tytön käyttäytymiseksi. Seuraavassa otteessa rakennetaan myös kuvaa normaalista lapsesta käyttämällä käsitettä normaalilapsi sekä kyseenalaistetaan äidin vanhemmuus.

” Painotettu äidille jälleen, että lapsi normaali pikku lapsi, joka ei tahallaan kiusaa äitiä....” (Ote 4, Ak: 49)

Sosiaalityöntekijä kertoo tekstiotteessa sitä, kuinka he yhdessä psykologin kanssa kertovat tukilapsen äidille, että hänen lapsensa on tavallinen, normaali pikkulapsi vaikka hän kiusaakin joskus äitiään. Sitä, mitä sosiaalityöntekijä ja psykologi kiusaamisella tarkoittavat ei tekstissä avata. Kirjaus rakentaa käsitystä, että normaalilapsi kiusaa äiti-

ään vaikkakaan ei tahallaan. Toisaalta se tuottaa myös käsityksen siitä, että lapsi, joka ei kiusaa tai joka tarkoituksellisesti kiusaa äitiään on poikkeava.

Yhtäältä kirjaus kyseenalaistaa myös äidin kyvyn vanhemmuuteen. Siinä asiantuntijat joutuvat painokkaasti vakuuttamaan äidille, että lapsi ei ole ongelmallinen vaan hän on normaalilapsi. Kirjaus synnyttää vaikutelman, että tätä vakuuttelua sosiaalityöntekijä ja psykologi eivät tee ensimmäistä kertaa vaan he ovat jälleen kerran kertomassa äidille, että lapsi on normaali. Kirjauksesta lukijalle voi syntyä kuva, että äiti ei näe oman lapsensa normaaliutta vaan hänen poikkeavuutensa, jolloin kriittiselle lukijalle herää kysymys siitä, millainen on äidistä normaalilapsi?

Kirjauksesta syntyy myös käsitys, että äidin ja työntekijöiden väliset käsitykset normaalilapsesta poikkeavat toisistaan. Kriittiselle lukijalle kuvaus normaalilapsesta herättää kysymyksen siitä, mitä tekstin kirjaaja tarkoittaa normaalilla pikku lapsella? Lukijalle käsitys normaalista pitäisi tekstissä avata, koska hänellä ei välttämättä ole tekstin kirjoittajan kanssa yhtenäinen käsitys normaaliudesta.

Kokosin asiakirjoissa esiintyvät normaalilapsikuvaukset yhteen. Niistä lukijalle syntyy kuva tukilapsesta lapsena, joka voi hyvin. Hän on lapsi, joka saa myönteistä palautetta päivähoidosta tai koulusta. Hän on kielellisessä kehityksessä ikätasollaan, käyttäytyy normaalisti ja on sopeutuvainen sekä omatoiminen. Näitä sosiaalityöntekijän merkintöjä lukiessa voi rakentaa kuvan kulttuurisesta normi (tuki)lapsesta, josta vanhemmat huolehtivat. Tämä herättää kysymyksen, miksi tämä lapsi käyttää lastensuojelun tukiperhepalvelua? Mikä on lastensuojelullinen ongelma tämän normaalilapseksi kategorisoidun tukilapsen kohdalla?

Asiakirjojen kuva poikkeavasta tukilapsesta

Yhdeksästä erittelemästani tukilapsen asiakirjasta kahdessa oli tukilapsi kategorisoitu poikkeavaksi. Sillä tarkoitetaan lasta, johon liitetään ongelmallisen lapsen piirteitä. Tämä lapsi on vastakohta kulttuurisesti normaalille lapselle. (Pösö 1993; Hacking 1997). Näissä asiakirjoista paikantamissani poikkeavan lapsen kuvauksissa oli yksityiskohtai-

sesti kirjattuna havaintoja tukilapsen käyttäytymisestä ja toiminnasta, tunteista ja niiden käsittelystä sekä vuorovaikutuksesta ja olemuksesta.

Asiakirjoissa olevat poikkeavan lapsen kuvaukset olivat vähäisiä, mutta kun niitä oli, ne olivat kokonaisvaltaisia, voimakkaita ja vakuuttavia. Lukija joutuu rakentamaan itselleen ymmärrystä siitä, miten lastensuojelun sosiaalityöntekijät määrittävät poikkeavan lapsen lukemalla sosiaalityöntekijän kirjaamia toisten kuvauksia lapsesta. Seuraavassa kahdessa otteessa tukilapsi kategorisoidaan poikkeavaksi.

”Äidin kertoman mukaan lapsi saa raivokohtauksia... ja ne ovat viikoittaisia.” (Ote 1, Ak: 38)

Tekstiotteessa on sosiaalityöntekijän kirjaama äidin kertomus lapsen käyttäytymisestä. Äiti kertoo, lapsen viikoittaisista raivokohtauksista. Lukijalle syntyy kuva, että tukilapsi on hänen äitinsä mielestä ongelmallinen, koska hän saa raivokohtauksia. Hänelle herää kysymys siitä, mitä äiti raivokohtauksella tarkoittaa ja eikö normaalilapsi saa raivokohtauksia? Kytkeytyykö lapsen ongelmallisuus siihen, että hän saa niitä joka viikko? Vai ovatko nämä raivokohtaukset jotenkin erityisen voimakkaita?

” Tukiperheen äiti kertoo, että lapsi elää omaa elämää. Hän on omissa oloissaan ja touhuaa omiaan. Häneen on vaikea saada kontaktia. Hän ei pyri syliin eikä hänen kanssaan saa keskustelua aikaan. Hän on totinen, eikä naura.” (Ote 2, Ak: 37)

Sosiaalityöntekijä on kirjannut tukiperheen äidin kuvausta tukilapsesta. Siinä tukiperheen äiti kertoo, että lapsi elää omaa elämää. Hän on yksin ja tekee omia asioitansa. Hän myös kuvaa, että lapsen on vaikea saada vuorovaikutuksellista kontaktia. Lapsi ei pyri syliin eikä puhu ja on totinen. Kirjaus rakentaa kuvaa ongelmallisesta lapsesta, joka viihtyy itsekseen ja on arka sekä totinen. Kriittinen lukija jää kirjausta lukiessaan pohtimaan sitä, mikä on normaalin ja mikä poikkeavan lapsen käytöstä? Ja miten tukiperheen äiti näkee normaaliuden ja poikkeavuuden?

Kokosin asiakirjoissa esiintyvät poikkeavan tukilapsen kuvaukset yhteen. Niistä syntyy kuva, että tukilapsi on ongelmallinen, koska hän on lapsi, joka elää omaa elämää. Hän viihtyy omissa oloissaan ja touhuaa omiaan. Lapseen on vaikea saada kontaktia ja hän saa joka viikko raivokohtauksia. Hän ei pyri syliin, eikä hänen kanssaan saa keskustelua aikaan. Hän on totinen eikä hän naura. Hänen hiuksensa ovat epäsiistit ja vaatteensa likaiset. Lapsi tarvitsee terapiaa.

Tätä poikkeavan tukilapsen kuvausta lastensuojelun ammattilaisen silmin lukiessa rakentuu kuva lapsesta, jolla on psyykkisiä ongelmia, jotka liittyvät vuorovaikutustaitoihin ja tunteiden ilmaisuun. Lapsen ongelmat kytkeytyvät hänen vanhempiinsa ja heidän puutteelliseen kykyynsä huolehtia hänen kasvatuksestaan ja hoidostaan, ei niinkään lapseen itseensä. Kriittinen lukija jää miettimään, pyrkiikö sosiaalityöntekijä kirjatessaan poikkeavaa kuvausta tukilapsesta rakentamaan kuvaa tukilapsen vai hänen äitinsä ongelmallisuudesta? Tekevätkö nämä sosiaalityöntekijän kirjaamat merkinnät lapsesta poikkeavan?

6.3 Tukilapsi toimijana

Asiakirjoissa tukilapsien toimijakuvaus jää tukilapsien äitikuvausten varjoon. Tukilapsien toimijakuvausta asiakirjoissa pääsääntöisesti tekevät heidän äidit, lastentarhanopettajat ja tukiperheiden äidit. Sosiaalityöntekijöiden omien havaintojen kautta rakentamat kuvaukset tukilapsien toimijuudesta ovat vähäisiä. Pääsääntöisesti he kirjaavat asiakirjoihin toisten kertomaa yksityiskohtaista kuvausta tukilapsen toimijuudesta.

”Äiti kertoo, että lapsi saa kotona raivokohtauksia viikoittain. Erityisen vaikeita ovat aamut, jolloin pitäisi lähteä hoitoon. Lapsi panee äidille vastaan eikä suostu pukemaan vaatteita päälleen tai riisuu niitä hoitoon kävellessään. Päiväkotia lähestyttäessä lapsi rauhoittuu ja käyttäytyy normaalisti. Päiväkodissa ei ole saanut raivokohtauksia.” (Ak: 38)

Kirjauksessa äiti kertoo, että lapsi saa raivokohtauksia. Kirjaus luo tukilapsesta kaksitahoisen kuvan aktiivisena toimijana. Kotona tukilapsi on aggressiivinen. Hän ei tottele

äitiään vaan panee äidille vastaan. Ennen päiväkotiin menoa lapsen käyttäytyminen muuttuu. Päiväkodissa lapsi ei saa raivokohtauksia ja hän käyttäytyy siellä normaalin lapsen tavoin. Toisaalta tämän kirjauksen voi tulkita myös avun pyynnöksi. Siinä tuotetaan kuvaa aktiivisesta ja hankalasta lapsesta, jonka hoitamiseen äiti pyytää apua sosiaalityöntekijöiltä.

” Päiväkodista lastentarhanopettaja soitti, että äiti oli ilmoittanut lapsen olevan sairas...” (Ak: 3)

Tässä tekstiotteessa lastentarhanopettaja kertoo, että äiti on hänelle ilmoittanut lapsen olevan sairas. Kirjaus rakentaa kuvaa sairaasta lapsesta, joka ei kykene menemään päiväkotiin. Toisaalta se tuottaa kuvaa lapsesta ilmoituksen kohteena. Lapsesta voidaan ilmoittaa tai kertoa erilaisia tarinoita muille.

” Tukiperheen äiti kertoo, että lapsi elää omaa elämää. Hän on omissa oloissaan ja touhuaa omiaan. Häneen on vaikea saada kontaktia. Hän ei pyri syliin eikä hänen kanssaan saa keskustelua aikaan. Hän on totinen, eikä naura.” (Ak: 37)

Tukiperheen äiti rakentaa kirjauksessa tukilapsesta kuvaa itsenäisenä toimijana, joka elää omaa elämää, on omissa oloissa ja touhuaa omiaan. Tukiperheen äidin mukaan lapsen on vaikea saada kontaktia. Hän ei halua tulla syliin eikä halua keskustella asioistaan. Kirjaus tuottaa kuvaa eristäytyneestä lapsesta, joka on tukiperheen äidin mielestä, ei toivotulla tavalla aktiivinen.

Kokosin tukilapsien toimijakuvaukset asiakirjoista yhteen. Niissä aikuiset kuvasivat lapsen toimijuutta hänen käyttäytymisensä kautta. Pääsääntöisesti heidän kuvaukset olivat ongelmapainotteista. Kirjauksissa lasta kuvattiin omatoimiseksi ja omissa oloissaan olevaksi. Hän kokeilee rajojaan ja kiusaa äitiään. Hän nukkuu äidin vieressä. Hän ei pyri syliin. Hän riisuu mutta ei pue vaatteitaan. Hän on sairas. Tekstissä oli maininta myös siitä, että lapsi ei mielellään käy tukiperheessä. Pääsääntöisesti näissä kirjauksissa lasta kuvataan aikuislähtöisesti, eikä lapsi niissä ei saa osallistujan asemaa³⁷. Hän ei pääse itse kertomaan toimijuudestaan omista lähtökohdistaan käsin (ks. myös Asiakirjo-

³⁷ Tutkimistani 78 tukilapsen asiakirjoista kiinnitin huomioni siihen, että niihin kirjatuihin tukilapsipalaverissa vain 37:ssä lapsi itse oli ollut paikalla. Hänen osallistumisestaan ei koettu tarpeelliseksi, vaikka on konkreettisesti kyse juuri lasta koskevista asioista.

jen kuvaus normaalista lapsesta, s. 66 - 68 ja Asiakirjojen kuvaus poikkeavasta lapsesta s. 68 - 70).

Lapsi puhujana

Vain yhdessä asiakirjassa tukilapsi sai oman äänensä kuuluviin. Hän puhui sen sivuilla itse. Dokumentti sisälsi kuvausta hänestä, hänen toiminnasta ja harrastuksista. Lisäksi sinne oli kirjattu hänen mielipiteitään ja toiveitaan asioista. Sosiaalityöntekijä oli kirjannut lapsen aktiiviseksi toimijaksi ja asiakkaaksi, eikä vain toiminnan kohteeksi.

”Lapsi kertoo, että hän pitää koulussa liikunnasta...ja musiikista...Vapaa-aikaa viettää kavereiden kanssa ja kuuntelee musiikkia ja pelaa tietokonepelejä.” (Ak: 15)

Tästä asiakirjasta esiin nostamassani tekstiotteessa tukilapsi kertoo mieltymyksistään ja siitä, mitä hän tekee vapaa-aikanaan. Kirjauksessa lapsi kertoo, että hänen harrastukseensa on musiikin kuuntelu ja tietokonepelien pelaaminen sekä kavereiden kanssa vapaaajan viettäminen. Hän kertoo koulussa pitävänsä liikunnasta ja musiikista. Paikansin lapsen yli 12-vuotiaaksi lapseksi. Kuvauksesta syntyy käsitys kulttuurisesti normaalista murrosikäisestä pojasta, jolle kaverit ja harrastustoiminta ovat tärkeitä.

Erittelemieni asiakirjojen kirjauksissa alle 12-vuotiaiden lasten mielipiteet ja toiveet eivät saaneet tilaa. Tämä herättää kriittiselle lukijalle kysymyksen siitä, miksi tukilapsen asiakirjassa ei löydy lapsen omaa puhetta? Heidän puolestaan niissä puhuvat muun muassa tukilapsen äidit, tukiperheen vanhemmat ja eri viranomaiset. Eikö lapsen tietoa ja näkemyksiä pidetä tärkeänä ja olennaisena lastensuojelun asiakirjoissa?

Tämä sosiaalityöntekijöiden tekemä kirjaamisvalinta kertoo lukijalle kirjoittajien arvoista ja työotteista, jossa lapsen tietoa ja hänen osallisuuttaan ei arvosteta tekstejä kirjoitettaessa. Näin kirjoitettaessa lapset jäävät taustalle aikuisten vallan alle. Näistä arvoista kertoo myös se, että vain yhden tukilapsen asiakirjassa sosiaalityöntekijä oli perustellut tukisuhdetta lapsen tuen tarpeella (vrt. Keränen 2004). Tämän kirjauksen lähtökohtana on lapsi ja se luo kuvaa tukilapsesta asiakkaana.

”Tukiperhe edustaa kokonaisuudessaan lapselle pitkäaikaista merkittävää ihmissuhdetta.” (Ak: 3)

Kirjoittaja perustelee tukilapsen tuen tarvetta lapselle merkittävillä ihmissuhteilla. Perusteluista lukija voi päätellä, että tukilapsen lastensuojelun tukiperheasiakkuus on jatkunut jo pitkään. Hänelle tukiperheen vanhemmista on tullut tärkeitä aikuisia, minkä vuoksi suhteen jatkaminen on tärkeää. Kirjoittaja tuottaa kuvaa lapsesta toimijana ja osallistujana.

Katson, että erittelemäni tukilapsikirjaukset eivät itsessään rakenna perusteluja lapsen lastensuojeluasiakkuudelle. Pelkästään näiden sosiaalityöntekijän kirjaamien tukilapsikuvausten kautta ei voi piirtää kuvaa lapsen asiakkuudesta vaan sitä täytyy tarkastella laajemmin hänen vanhemmistaan käsin. Lastensuojelussa lapsen asiakkuus kytkeytyy kiinteästi hänen vanhempiinsa ja perheeseen.

6.4 Tukilapsen äidin kategorisoinnit ja ongelmamäärittelyt

Tukilapsen asiakirjoissa sosiaalityöntekijät perustelevat tukilapsen lastensuojeluasiakkuutta kuvauksilla äidistä ja hänen ongelmallisuudestaan (vrt. Forsberg 1995; Kähkönen 1994; Mäenpää & Törrönen 1996; Hall ym. 2006). Erittelemästäni aineistossa lapsen äiti kategorisoitiin yksinhuoltajaksi, joka on mielenterveys- ja päihdeongelmainen. Näiden kategorisointien kautta asiakirjoissa perustellaan niin tukilapsen äidin kuin tukilapsen tuen tarvetta. Sosiaalityöntekijä rakentaa vakuuttavaksi tukilapsen äidin ongelma-kuvausta käyttämällä asiakirjoissa puhujina eri asiantuntijoita kuten lääkäreitä, psykiatrisia sairaanhoitajia ja perhetyöntekijöitä (ks. 6.2 Tukilapsen kategorisointi ja ongelmat s. 64 - 70). Asiakirjoissa myös tukilapsen äiti sai paikan puhujana.

Yksinhuoltajakategoria

Kahdeksassa yhdeksästä tukilapsen asiakirjassa tukilapsen äiti kategorisoitiin yksinhuoltajaksi. Näihin tukilapsen asiakirjoihin sosiaalityöntekijät olivat kirjanneet lyhyitä toteamuksia äidin yksinhuoltajuudesta ja siitä, että hän huolehtii yksin lapsistaan.

”Äiti on lasten yksinhuoltaja.” (Ak: 73)

”Äiti kertoo, että hänellä itsellään olevan lapsen yksinhuoltajuuden.”
(Ak: 54)

Vaikka sitä ei voi suoraan näistä kirjauksista päätellä, niin lukijalle nämä sosiaalityöntekijöiden tekemät lyhyet kirjatukset synnyttävät ajatuksen taustalla olevasta käsityksestä yksinhuoltajaäidin ongelmallisuudesta ja avun tarpeesta. Seuraavassa kahdessa tekstiosuudessa rakennetaan kuvaa siitä, miten yksinhuoltajaäiti on kirjattu ongelmalliseksi.

”Äiti toteaa, ettei hänellä ole tuttavaperheessä ketään, joka ottaisi lapset yöhoitoon.” (Ote 1, Ak: 37)

Sosiaalityöntekijä on kirjannut asiakirjaan myös äidin kertoman siitä, että hänellä ei ole ketään, joka voisi hoitaa hänen lapsiaan. Kirjaus on vaikuttava. Se tuottaa lukijalle kuvan, siitä, että yksinhuoltajaäidin ongelma on tukiverkoston puute. Hänellä ei ole ketään, johon tukeutua. Lukijalle alkaa herätä ajatus siitä, että sosiaalityöntekijä peilaa tukilapsen äidin yksinhuoltajavanhemmuutta yhteiskunnassamme ihanteena ja normina olevaan isä ja äiti sisältämään ydinperhemallin vahvuuksiin ja voimavaroihin. Kirjoittaja rakentaa kuvaa tukilapsen äidin tuen tarpeesta (ks. Forsberg 1995). Seuraavassa osuudessa tämä lukijan käsitys vahvistuu entisestään. Siinä sosiaalityöntekijä perustelee tukilapsen äidin tuen tarvetta.

”Tukiperheen tarkoitus on tukea äidin jaksamista ja korvata puuttuvaa luonnollista tukiverkkoa.” (Ote 2, Ak: 73)

Myös tässä tekstissä yksinhuoltajaäitiä kuvataan äidiksi, jolla ei ole tukiverkkoa eli avio- tai avomiestä tai muita lähisukulaisia, joiden puoleen kääntyä saadakseen apua jaksamiseensa arjessa. Hän tarvitsee tukea, jolla voi korvata luonnollisen tukiverkoston puutetta. Tästä poikkeavaa yksinhuoltajaperhemallia, jossa lapsella ei ole isää tai äitiä pidetään yleisesti yhteiskunnassamme epänormaalina ja apua tarvitsevana (ks. Forsberg 1995).

Päihdeongelmaisen kategoria

Tukilapsen asiakirjoista löytyi myös mainintoja tukilapsen äidin päihteiden käytöstä. Viidessä asiakirjassa tukilapsen äiti kategorisoitiin päihdeongelmaiseksi vanhemmaksi. Sosiaalityöntekijät rakensivat kuvaa äidin päihteiden käytöstä asiantuntijoiden puheiden kautta (ks. 6.2 Tukilapsen kategoriointi ja ongelmat, s. 64 - 70). Seuraavissa neljässä otteessa rakennetaan kuvaa äidin päihdeongelmallisuudesta. Nämä kirjaukset tekevät vakuuttavaksi se, että ne sisältävät eri asiantuntijoiden havainnointiin perustuvia yksityiskohtaisia, jopa narratiivisia kuvauksia äidin päihteiden käytöstä.

”Puhelinkeskustelu perhetyöntekijän kanssa lapsen ja äidin tilanteesta... Työntekijä keskustellut äidin kanssa tämän tilanteesta. Keskusteluissa käynyt ilmi, että äidin juominen alkanut... tämän vuoden puolella äidin juominen kuitenkin lisääntynyt huomattavasti ja riistäytynyt käsistä niin, että juominen on yleensä jatkunut usean päivän ajan...” (Ote 1, Ak: 38)

Kirjauksessa perhetyöntekijä kertoo, että tukilapsen äiti juo. Siitä lukijalle rakentuu kuva, että äidin juominen on lisääntynyt tämän vuoden puolella huomattavasti ja tullut äidille ongelmaksi. Kun äiti juo, niin hän juo monta päivää. Kirjauksesta syntyy sellainen käsitys, että äiti on päihdeongelmainen koska hän juo useita päiviä.

Tukilapsen äidin päihteidenkäyttöä kontrolloivat sosiaalityöntekijöiden yhteistyökumppanit, kuten esimerkiksi päiväkodin henkilökunta, perhetyöntekijät ja poliisi. Sosiaalityöntekijän ei tarvitse tehdä sitä itse. Seuraava ote tuo esiin äidin päihteidenkäyttöön liittyvän lastensuojelunkontrollin.

” Päiväkodista lastentarhanopettaja soitti, että äiti oli ilmoittanut lapsen olevan sairas. Äidin puheesta hän oli epäillyt, ettei äiti ole aivan selvä.”
(Ote2, Ak: 3)

Tekstiotteessa päiväkodista lastentarhanopettaja, kasvatusalan asiantuntija, on soittanut sosiaalityöntekijälle huolestaan. Hän kertoo sosiaalityöntekijälle epäilynsä siitä, että äiti ei ole selvä rakentaen samalla kuvaa äidin päihdeongelmallisuudesta. Tämä kirjaus saa lukijan pohtimaan, onko äidillä kenties päihdeongelma. Kuva äidin päihdeongelmallisuudesta vahvistuu poliisilta tuleen lastensuojeluilmoituksen myötä.

” Lastensuojelu - ilmoitus poliisilaitokselta. Hälytyskeskukselta oli tullut hälytys äidin asuntoon. Asunnossa päihtyneenä oli äiti ja isä. Paikalla ollut lapsi, joka oli hereillä. Molemmat aikuiset olivat päihtyneinä ja riitelivät.” (Ote 3, Ak: 3)

Lastensuojeluilmoitus poliisilaitokselta on vakuuttava. Sen on tehnyt instituutio, joka valvoo yhteiskunnassamme järjestystä ja oikeutta sekä niiden toteutumista. Jos sen olisi tehnyt joku muu instanssi, ilmoitus ei olisi yhtä vakuuttava. Ilmoituksessa poliisi kertoo, että asunnossa on ollut päihtyneenä lapsen kummatkin vanhemmat. Kirjaus rakentaa kuvausta niin tukilapsen äidin kuin hänen isänsä päihdeongelmallisuudesta ja tuen tarpeesta vaikka kertookin vain yhden tapahtuman tarinaa. Kirjauksessa mainitaan useaan otteeseen vanhempien päihtyneisyys, kuin korostaen lukijoille, että vanhemmilla on ongelmia päihteen käytön suhteen. Jos asiakirjaan olisi kirjattuna useita poliisin tekemiä samansisältöisiä lastensuojeluilmoituksia, vahvistuisi lukijan käsitys vanhempien päihdeongelmallisuudesta.

Entistä vakuuttavammaksi kuva tukilapsen äidin päihdeongelmallisuudesta tulee, kun äiti itse myöntää ongelmallisuutensa.

”Lastensuojelun perhetyöntekijä soitti ja hän kertoi huolensa lapsen tilanteesta. Lapsen äiti on tällä hetkellä huonossa kunnossa... äiti oli myöntänyt alkoholi - ongelmansa.” (Ote 4, Ak: 38)

Kyseinen ote on kirjauksesta, jossa lastensuojelun perhetyöntekijä kertoo sosiaalityöntekijälle tukilapsen äidin päihteiden käytöstä ja huolestansa lapsesta. Äiti on myöntänyt perhetyöntekijälle oman päihdeongelmallisuutensa. Hän on kirjausten mukaan huonossa kunnossa. Äidin huonokuntoisuutta kirjauksessa ei tarkemmin määritellä.

Päihteiden käytön arviointi asiakirjoissa

Erittelemistäni tukilapsien asiakirjoista löytyi sosiaalityöntekijän kirjauksia hänen ja äidin välisistä keskusteluista, joissa aiheena on äidin päihteiden käyttö. Näissä keskusteluissa ei suoraan moitita äidin alkoholin käyttöä vaan osoitetaan äidin alkoholin käytön epämoraalisuus.

” Äiti kertoo, ettei hän koskaan juo alkoholia kotona lasten nähden...”
(Ak: 73)

Sosiaalityöntekijä on ottanut äidin kanssa puheeksi tämän päihteiden käytön. Äiti vakuuttaa sosiaalityöntekijälle, ettei juo alkoholia lasten nähden. Näin hän rakentaa kuvaa itsestään hyvänä vanhempana, jonka alkoholinkäyttö on hallittua. Hän juo vain lasten poissa ollessa. Seuraavassa kirjaus tuottaa päinvastaista kuvaa äidin päihteiden käytöstä.

” Äiti kertoo olevansa joskus huolissaan omasta juomisestaan. Hän vakuuttaa juovansa vain silloin kuin lapsi on tukiperheessä...Joskus arki – iltaisin hän saattaa juoda yhden oluen. Viikonloppuisin juominen saattaa karata käsistä ja hän voi juoda perjantain ja lauantain putkeen. Hän kuitenkin kokee olevansa kunnossa kun lapsi tulee kotiin...” (Ak: 54)

Kirjauksessa äiti kertoo sosiaalityöntekijälle huolestaan oman päihteiden käyttönsä suhteen. Siinä äiti vakuuttaa, että juo vain silloin, kun lapsi on tukiperheessä. Lapsen tullessa kotiin hän katsoo olevansa kunnossa. Kuitenkin viikonloppuisin, jolloin lapsi on tukiperheessä, hänen juomisensa voi jatkua koko viikonlopun. Hän myös kertoo juovansa arki-iltana oluen. Tätä äiti ei määrittele juomiseksi. Kirjaus herättää lukijalle kysymyksen siitä, miten äiti määrittelee päihdeongelman?

Tekstiotteessa tukilapsen äiti vähättelee omaa päihdeongelmaansa vaikka toisaalta sanoo olevansa juomisestaan huolissaan. Hän tuottaa itsestään ristiriitaisen kuvan. Yhtäältä hän hallitsee päihteidenkäytön ja toisaalta hän on siitä huolissaan. Kriittiselle lukijalle herää kysymys, miten lastensuojelussa käsitetään päihdeongelmallisuus? Katsotaanko, että jos äiti juo lapsen läsnä ollessa, hän on ongelmallinen ja jos lapsi ei ole kotona ja äiti juo, hän ei ole ongelmallinen?

Näitä kirjauksia lukiessa on vaikea saada käsitystä siitä, milloin tukilapsen vanhempien päihteiden käytön katsotaan olevan ongelmallista ja milloin normaalia. Tämä käsitys vaihtelee tekstin kirjoittajan mukaan. Toiselle kirjoittajalle päihteiden käyttö lapsen läsnä ollessa on ongelma, toiselle ei.

Äidin puheen kyseenalaistaminen

Asiakirjoista pystyy paikantamaan kirjauksia, joissa kyseenalaistetaan äidin kertomus omasta päihteiden käytöstään. Tämä tulee esiin seuraavassa tekstiotteessa.

”Lastensuojeluilmoitus poliisilta. Hälytyskeskus saanut hälytyksen äidin asuntoon... Asunnossa olleet aikuiset päihtyneitä ja riitelivät.” (Ak: 3)

Tukilapsen asiakirjaan sosiaalityöntekijä on kirjannut poliisilta, oikeuslaitoksen edustajalta tulleen ilmoituksen huolesta lapsesta. Lukijalle poliisin tekemä ilmoitus rakentaa äidin päihteiden käytöstä vakuuttavaa kuvausta. Tämän jälkeen asiakirjassa on kirjaus:

”Äidin kanssa keskusteltu kotihälytyksestä puhelimesta... Äidin kertoman mukaan hän itse oli selvä ja lapsi nukkumassa.” (Ak: 3)

Kyseinen kirjaus kertoo sosiaalityöntekijän ja äidin välisen keskustelun, jossa sosiaalityöntekijä selvittää poliisilta tullutta lastensuojeluilmoitusta. Siinä äiti vakuuttaa sosiaalityöntekijälle olleensa selvin päin ja lapsen olleen nukkumassa. Äidin kertoma poikkeaa selvästi poliisien kuvauksesta ja saa lukijan miettimään sitä, mikä on asioiden oikea

tila? Mutta jos asiakirjassa esiintyisi useampia samantyyppisiä kirjauksia, muodostuisi poliisin kertomus asioiden tilasta vakuuttavammaksi.

Tämän kirjauksen jälkeen asiakirjaan on heti kirjattuna lastentarhanopettajan soitto ja ilmaisema epäily äidin päihteiden käytöstä. Kyseinen kirjaus yhdessä poliisin tekemän ilmoituksen kanssa rakentaa vakuuttavaa kuvausta äidin päihdeongelmallisuudesta. Nämä kirjaukset herättävät epäilyn asioiden oikeasta laidasta ja synnyttävät äidille selvityselvöllisyyden siitä, miten ja minkä verran hän käyttää päihteitä.

”Lastentarhanopettaja Laila Penttinen päiväkodilta soitti, äiti oli ilmoittanut, että lapsi sairas. Työntekijällä vahva epäily, että äiti ei ole selvä.”

(Ak: 3)

Näissä asiakirjoista esiin ottamissani tekstiotteissa arvioidaan ja kyseenalaistetaan lapsen äidin totuuspuhe omasta alkoholin käytöstään. Äidin totuuspuhe kyseenalaistuu, mikäli äidin kertoma omasta päihteiden käytöstään poikkeaa eri asiantuntijoiden tuottamasta käsityksestä (vrt. Kääriäinen 2003, 65 - 68). Asiakirjojen lukijalle herää kysymys mikä ja kenen puhe niissä on totta, kulttuurisesti arvostetun asiantuntijan vai tukilapsen äidin. Kysymyksen vastaus jää lukijan tulkittavaksi.

Mielenterveysongelmaisen kategoria

Neljässä asiakirjassa tukilapsen äiti kategorisoitiin mielenterveysongelmaiseksi. Asiakirjassa sosiaalityöntekijät eivät itse luokitelleet tukilapsen äitiä mielenterveysongelmaisten ryhmään kuuluvaksi. Tähän he käyttävät teksteissä puhujina äitiä ja alan psykiatrisia asiantuntijoita (lääkärit, psykiatrit, psykologit ja psykiatriset sairaanhoitajat), jotka rakentavat niihin vakuuttavia kuvauksia äidin ongelmallisuudesta (ks. 6.2 Tukilapsien kategorisointi ja ongelmat, s. 64 - 70). Vielä vakuuttavammaksi kirjaus lukijalle muuttuu, kun sosiaalityöntekijä kirjaa äidin omaa kertomusta ongelmallisuudestaan asiantuntijalausuntojen yhteyteen. Tähän äidin kertomaan sosiaalityöntekijä voi myöhemmin vedota. Näiden kirjaamiensa puheiden kautta sosiaalityöntekijät tuovat esiin äidin psyykkisen ongelmallisuuden ja osoittavat hänen tuen tarpeensa.

Seuraavissa kahdessa tekstiotteessa rakennetaan kuvaa äidin ongelmallisuudesta. Niissä korostuvat lääkäreiden ja psykiatristen sairaanhoitajien lausunnot.

”Psykiatrinen sairaanhoitaja Pirjo Saarinen soittaa: Heillä edelleen huoli äidistä ja lapsesta. ” (Ote 1, Ak: 49)

Ensimmäisessä tekstiotteessa sairaalan psykiatrinen sairaanhoitaja soittaa sosiaalityöntekijälle. Kirjauksen tekee vakuuttavaksi se, että siinä on nimeltä mainittuna terveydenhuollon asiantuntija kertomassa huolta äidistä ja lapsesta. Tämä nimi- ja ammattimaininta paikantaa asiakkaan ongelman mielenterveysongelmaksi. Kirjaus tuottaa kuvaa äidin ja lapsen avun ja tuen tarpeesta. Se myös synnyttää lukijalle kuvan siitä, että hoitajalla on suurempi huoli äidistä kuin lapsesta, koska kirjauksessa mainitaan äiti ensimmäisenä. Tämä psykiatrisen sairaalan huoli äidistä ja lapsesta on jatkunut jo pidempään.

Pääsääntöisesti eri asiantuntijoiden puheet asiakirjoissa olivat huolipuhetta äidin terveyden tilasta ja kertomuksia hänen sairaudestaan, kun taas tukilapsen äidin puhe oli yksityiskohtaista sairauskuvausta, jossa hän kuvasi saamaansa diagnoosia, käyttämänsä lääkitystä ja hoitopaikkojaan, missä häntä oli hoidettu.

”Äiti kertoo että, hänellä on kontakti aikuispsykiatriaan. Äidille on määrätty lääkitys.. ” (Ote 2, Ak: 17)

Sosiaalityöntekijän tekemässä kirjauksessa äiti kertoo kontaktistaan sairaalan aikuispsykiatriaan. Heti äidin kertoman jälkeen sosiaalityöntekijä on kirjannut maininnan äidin lääkityksestä aivan kuin vahvistaen äidin kertoman todenperäisyyden. Kirjauksesta lukijalle syntyy kuva äidin vaikeasta mielenterveysongelmasta, jota hänen täytyy hoitaa lääkkeillä.

Kuvausta äidin mielenterveysongelmasta sosiaalityöntekijät rakentavat myös kirjaamalla asiakirjoihin hoitopaikkojen nimiä, missä tukilapsen äiti käy tai oli käynyt hoidossa.

”Äiti on menossa hoitoon XX-paikkaan. ” (Ak: 15)

Näiden kirjausten kautta ammattilainen lukija pystyy instituution yhteisen tietämyksen avulla ymmärtämään sitä, mistä tukilapsen äidin ongelmallisuudessa on kyse ja millaisen tuen tarpeessa hän on (ks. 5.2 Asiakirjoihin kirjatut tukilapsityypit s. 51 - 58). Kirjaus tuottaa kuvan yhteistyökykyisestä äidistä, joka on menossa hoitoon ja siten haluaa huolehtia itsestään. Tavalliselle lukijalle kirjoittajan käyttämät viittaukset hoitopaikkoihin eivät ole välttämättä tuttuja, jolloin hän ei pysty rakentamaan kokonaisvaltaista käsitystä tekstin sisällöstä.

Kuvaamalla asiakirjoissa lastensuojelullisia tukitoimia, joilla tukilasta ja hänen perhettään on tuettu sekä lisäämällä kuvaukseen äidin hoitokontaktit rakennetaan asiakirjoissa kuvaa äidin (mielenterveys)ongelmasta ja sen vakavuudesta sekä perheen lastensuojelun tuen tarpeesta.

” Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteet: perhetyö, kotipalvelu, tukiperhe. Äidillä on lisäksi sairaalakäynnit ja terapiat. Ls- (lastensuojelun) avopuolella jäljellä käytännössä enää päivähoido, jota voidaan enää tarjota”. (Ak: 49)

Tällä kirjauksella sosiaalityöntekijät pyrkivät vakuuttamaan asiakirjojen lukijat siitä, että he ovat tehneet äidin ja perheen tukemiseksi ja auttamiseksi kaiken mahdollisen lastensuojelun avohuollon keinoin, vain päivähoido voidaan enää perheelle tarjota. Kirjaus synnyttää lukijalle, joka on lastensuojelun ammattilainen kuvan siitä, että tämän tukilapsen kohdalla ollaan avohuollon rajoilla, missä huostaanoton todennäköisyys on suuri (ks. Avohuollon rajoilla olevan Artturi s. 56 - 58). Kun taas lukijalle, jolle lastensuojelun käytännöt ovat tuntemattomia herää kysymys siitä, miten perhettä voitaisiin jatkossa tukea? Ovatko kaikki lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteet jo todella käytetty?

Tämä kirjaus rakentaa kuvaa äidin ongelmallisuudesta ja tuo esiin sosiaalityöntekijöiden pätevyyden lastensuojelun asiantuntijoina ja ammattilaisina auttaa äitiä. Yhtäältä kirjaus tuo esiin myös avohuollon tukitoimien rajallisuuden auttaa ja tukea perhettä. Se tuottaa kuvan, että tutkimuskunnan lastensuojelulla on käytettävissä vain kyseiset avohuollon tukitoimet asiakkaan auttamiseksi ja tukemiseksi.

Kirjatessaan tekstejä sosiaalityöntekijät tukeutuvat siihen, että lukija osaa niitä lukemalla rakentaa kuvan asiakkaan ongelmallisuudesta. Näistä kirjauksista tukilapsen äidin identiteetiksi muodostuu yksinhuoltajaäidin identiteetti, johon liittyy mielenterveys- ja/tai päihdeongelma.

6.5 Tukilapsen äiti toimijana

Asiakirjoissa sosiaalityöntekijät kuvaavat tukilapsen äidin piirteitä ja ominaisuuksia hänen toimijuuden kautta. Näistä kuvauksista pystyy paikantamaan kirjauksia äidin vanhemmuudesta, hänen yhteistyökyvystään sekä halustaan hoitaa yhteiskunnalliset velvoitteensa. Kirjaamalla näitä tietoja kirjoittaja rakentaa kuvaa lastensuojelullisen tuen tarpeesta olevasta asiakkaasta. Samalla hän perustelee lastensuojelun oikeutusta puuttua perheen yksityisyyteen.

Kyky vanhemmuuteen

Erittelemissäni asiakirjoissa sosiaalityöntekijät arvioivat, mikä on hyvää ja mikä huonoa vanhemmuutta. Niihin on kirjattu tietoa siitä, miten tukilapsen äiti huolehtii tukilapsen psyykkisestä ja fyysisestä hyvinvoinnista. Lisäksi niihin on kirjattu arvioita siitä, huolehtiiko tukilapsen äiti kasvattajana hyvin lapsestaan. Vastaako hänen antamansa hoito lapsen tarpeita ja kehitystä sekä onko ympäristö, jossa hän lasta kasvattaa lapselle turvallinen. Näissä kirjauksissa korostuu tukilapsen äidin vastuu lapsesta ja hänen kasvatuksesta. Asiakirjojen tekstit on suunnattu lukijoille, joilla on kirjoittajan kanssa yhteinen kulttuurinen ymmärrys ja käsitys siitä, mitä hyvä vanhemmuus tarkoittaa.

Näiden merkintöjen kautta lukija voi arvioida lapsen äidin kykyä hoitaa ja kasvattaa lasta sekä moraalisesti arvioida hänen vanhemmuuttaan. Arvioimalla ja kyseenalaistamalla lapsen vanhemman kasvatustaitoja sosiaalityöntekijä rakentaa moraalista perustetta ja juridista oikeutusta lastensuojelun tueksi ja avulle. Samalla hän kuvaa itseään vas-

tuullisena ammattilaisena, jolla on ammattitaitoa huomata lapsen edun vaarantuminen ja oikeus puuttua perheen tilanteeseen.

Sosiaalityöntekijät tekevät vanhemmuuden arviointia kulttuurisen ja institutionaalisen kehityksen ohjaamina. Näiden arvioiden takana on heidän kulttuurinen käsityksensä hyvästä vanhemmuudesta sekä ymmärryksensä siitä, miten lapsi tulisi kasvattaa ja miten häntä tulisi hoitaa ja suojella (vrt. Kurri & Wahlström 2000, 168; Raitakari 2005, 17, 39). Sosiaalityöntekijät eivät ole avanneet käsitystä hyvästä vanhemmuudesta asiakirjoihin vaan lukija joutuu tekemään tulkintaa tekstiä lukiessaan. Seuraavien kolmen tekstiotteen kautta pyrin avaamaan sosiaalityöntekijöiden käsitystä hyvästä vanhemmuudesta.

” Lapsi välillä kokeilee rajojaan. Äiti pitää tiukat rajat. ” (Ote 1, Ak: 3)

Tässä kirjauksessa sosiaalityöntekijä arvioi tekemänsä havainnoinnin perusteella äidin vanhemmuutta, sitä miten kykenevä äiti on asettamaan sääntöjä ja rajoja lapselle. Kirjaus luo kuvaa siitä, että tukilapsen kokeillessa rajojaan äiti kykenee ne hänelle asettamaan. Kriittiselle lukijalle syntyy ajatus, että huono vanhempi ei kykene asettamaan tiukkoja rajoja lapselle, kun taas hyvä vanhempi siihen kykenee. Seuraavassa tekstiotteessa äiti rakentaa kuvaa omasta kyvystään asettaa rajoja lapselle.

”Äiti kertoo, että lapsi saa kotona raivokohtauksia viikoittain. Erityisen vaikeita ovat aamut, jolloin pitäisi lähteä hoitoon. Lapsi panee äidille vastaan eikä suostu pukemaan vaatteita päälleen tai riisuu niitä hoitoon kävellessään. Päiväkotia lähestyttäessä lapsi rauhoittuu ja käyttäytyy normaalisti. Päiväkodissa ei ole saanut raivokohtauksia. ” (Ote 2, Ak: 38)

Tekstiotteessa äiti rakentaa lukijalle kuvausta lapsen ongelmallisuudesta ja omasta avun tarpeesta kasvattajana. Äiti kyseenalaistaa kasvatuskykynsä kertoessaan vaikeuksistaan asettaa lapselle rajoja. Hän kertoo, että hänellä ei ole taitoa hoitaa ja ohjata lasta toimimaan toiveittensa mukaisesti. Päiväkodin lähestyessä lapsi rauhoittuu. Päiväkodissa kasvatusalan ammattilaiset osaavat asettaa rajat lapselle ja siellä lapsi ei saa raivokohta-

uksia. Kriittiselle lukijalle herää kysymys siitä, miksi äiti haluaa luoda käsityksen lapsesta ongelmallisena? Esittääkö hän avunpyynnön siksi, että saisi tukea?

Sosiaalityöntekijät eivät aina suoraan kyseenalaista äidin kykyä huolehtia lapsistaan vaan tekevät sen epäsuorasti. Tämä tulee esiin muun muassa siinä, että sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet asiakirjojen teksteihin kasvatuksellisia ohjeita ja neuvoja, joita he ovat tukilapsen äidille antaneet ohjatakseen häntä toimimaan vastuullisen vanhemman tavoin.

”Kerron, äidille kerhosta, mutta äiti vähätteli, koska se on vain kaksi tuntia viikossa... Neuvon äitiä vierottamaan lapsen ja opettamaan nukkumaan omassa sängyssä.” (Ote 3, Ak: 37)

Kirjauksessa sosiaalityöntekijä kertoo äidille lapsen kerhomahdollisuudesta. Sosiaalityöntekijän mukaan äiti vähättelee hänen ehdotustaan ja torjuu sen, koska kerho kestää vain kaksi tuntia. Tämän merkinnän jälkeen sosiaalityöntekijä on kirjannut tekstiin antamansa neuvot ja ohjeet, kuinka tukilapsen äidin tulisi kasvattaa ja opettaa lasta. Kirjausta lukiessa lukijalle syntyy käsitys siitä, että tukilapsen äidin tulisi sosiaalityöntekijän kehotuksesta opettaa lapsi nukkumaan omassa sängyssään ja vierottaa tämä itsestään. Näin tekstin kirjaaja kyseenalaistaa äidin kyvyn hoitaa lasta. Hän rakentaa lukijalle kuvaa siitä, että hyvä vanhempi on vanhempi, joka opettaa lapsen nukkumaan omassa sängyssä ja käyttää häntä kerhossa. Huono vanhempi on vanhempi, joka ei vierota lasta itsestään eikä vie häntä kerhoon. Kirjaus tuottaa siis kuvaa äidistä kasvatuksen kohteena.

Seuraavassa kirjauksessa sosiaalityöntekijä antaa äidille päihteiden käyttöön liittyviä ohjeistuksia. Niiden kautta tulee esiin päihteiden käytön sopimattomuus lasten vanhemmille.

”Keskustelin äidin kanssa siitä, että humalassa oleminen samassa asunnossa pienen lapsen kanssa ei ole suotavaa ja vaarantaa lapsen turvallisuuden.” (Ak: 17)

Tekstiotteessa kirjoittaja osoittaa lukijalle, että hän ei hyväksy vanhemman alkoholin käyttöä. Hän kuvaa tekstissä tukilapsen äitiä, joka käyttää alkoholia silloin, kun lapsi on paikalla moraalisesti huonona vanhempana, joka vaarantaa lapsen turvallisuuden juolessaan. Kirjaus tuottaa kuvaa, että hyvä vanhempi ei käytä alkoholia. Seuraavassa otteessa on sosiaalityöntekijän kirjaama äidin soitto, joka rakentaa kuvaa äidin vanhemmuudesta.

*” Äidiltä soittopyyntö sosiaalityöntekijälle. Kertoo, että lapsi ei ole inno-
kas menemään tukiperheeseen, jossa nyt kerran käynyt. Sanoin, että pyrki-
si kuitenkin ainakin 2-3 käyntiin, kyse voi olla alkukankeudesta.” (Ak: 73)*

Kirjauksessa äiti kertoo sosiaalityöntekijälle, lapsen haluttomuudesta käydä tukiperheessä. Tekstissä työntekijä ohjeistaa äitiä. Hänen tulisi saada lapsi käymään tukiperheessä useamman kerran. Tämä merkintä kyseenalaistaa myös äidin kyvyn saada lapsi käymään tukiperheessä. Lapsen tulisi sosiaalityöntekijän mukaan mennä tukiperheeseen vaikka ei olisikaan innokas. Hänen olisi pyrittävä kahdesta kolmeen käyntiin tukiperheessä. Kriittiselle lukijalle syntyy kirjauksesta kuva siitä, että hyvä vanhempi vie lapsen tukiperheeseen tai saa lapsen käymään tukiperheessä vaikka lapsi ei haluaisi sinne mennä. Huono vanhempi ei tähän kykene.

*” Äidin kanssa keskusteltu tiukkaan sävyyn hänen ensisijaisesta tehtäväs-
tään vanhempana.” (Ak: 54)*

Tekstiotteeseen sosiaalityöntekijä on kirjannut äidin kanssa käymäänsä keskustelun, jossa hän on voimakkaasti arvostellut äidin vanhemmuutta ja moralisoinut sitä. Sosiaalityöntekijän mielestä äidin tehtävä on olla ensisijaisesti vanhempi lapselleen ja hänen osansa on lastensuojelun ammattilaisena kertoa se äidille. Kriittinen lukija huomauttaa, että vanhemmuus jakautuu isän ja äidin kesken, vaikka äiti yksinhuoltajana kasvattaisi lasta.

Tukilapsen asiakirjoista hahmottui kaksi erilaista sosiaalityöntekijöiden kirjaamaa kuvaa tukilapsen äidin yksinhuoltajuudesta ja hänen vanhemmuudestaan. Ensimmäinen näistä on vastuullisen yksinhuoltajaäidin kategoria, jossa tukilapsen äiti huolehtii ja hoi-

taa lasta lapsen edun mukaisesti. Hän asettaa lapselle rajoja, huolehtii hänen hyvinvoinnistaan ja puhtaudestaan, antaa lapselle mahdollisuuden harrastuksiin ja tekee hänen kanssaan erilaisia asioita. Hän ei käytä alkoholia ja kykenee luomaan turvalliset olosuhteet hänen kasvulleen.

Toisena piirity kuva vastuulliseen vanhemmuuteen kykenemättömästä yksinhuoltajasta, jonka kyky huolehtia lapsesta on puutteellinen. Tämä äiti ei aseta tukilapselle rajoja, ei kuljeta häntä kerhoihin, eikä huolehdi hänen siisteydestään ja puhtaudestaan. Äiti ei myöskään osaa ilmaista ja osoittaa tukilapselle tunteita tai hellyyttä eikä anna lapsen irtautua itsestään. Hän käyttää päihteitä, eikä kykene huolehtimaan lapsesta. Sosiaalityöntekijä ei voi täysin luottaa näiden yksinhuoltajaäitien kykyyn toimia lapselleen vastuullisena vanhempana vaan hänen täytyy kontrolloida heidän toimiaan.

Kyky yhteistyöhön

Tutkimieni asiakirjojen kirjauksissa sosiaalityöntekijät kuvaavat ja arvioivat myös tukilapsen äidin yhteistyökykyä. Taatakseen lapselleen hyvän hoidon ja kasvatuksen sekä turvallisen kasvuympäristön tulee tukilapsen äidin olla yhteistyökykyinen. Tätä arviointia sosiaalityöntekijät tekevät kuvaamalla äidin kykyä hoitaa asioita eri asiantuntijoiden, kuten päivähoidon ja terveydenhuollon henkilöstön sekä tukiperheen vanhempien kanssa. Sosiaalityöntekijät rakentavat kuvaa äidin yhteistyökyvystä näiden toisten asiantuntijoiden kertomusten kautta. Sosiaalityöntekijät kuvaavat asiakirjoissa tukilapsen äitiä pääsääntöisesti yhteistyökykyiseksi (vrt. Hall ym. 2006, 63). Seuraavassa kolmessa tekstiotteessa kuvataan äidin yhteistyökykyä toisten puheiden kautta.

”Tukiperheen vanhemmat ovat erittäin tyytyväisiä yhteistyöhön, eivätkä keskustelussa tuo erityistä huolenaihetta perheen tilanteesta esiin.” (Ote 1, Ak: 54)

Asiakirjoihin oli kirjattu kuvausta äidin ja tukiperheen välisestä tyydyttävästä yhteistyöstä. Tukiperheen vanhemmilla ei ole huolta perheen tilanteesta Kirjaus tuo tukiper-

heen näkemyksen julki, äidin mielipide ei tule kirjauksesta esiin. Aivan kuin sitä ei olisi katsottu tarpeelliseksi ja tärkeäksi.

”Äidin kanssa sujuu. Hän on pitänyt kiinni sovituista asioista. Kerran nukkunut liikaa.” (Ote 2, Ak: 37)

Tässä kirjauksessa tukiperheen äiti kertoo, että lapsen äidin kanssa on sujunut hyvin. Hän kertoo, että tukilapsen äiti on noudattanut sovittuja sopimuksia. Lukijalle syntyy ajatus siitä, että joko pienenä moitteena tai positiivisena palautteena on tekstissä maininta, että vain kerran tukilapsen äiti on nukkunut liikaa.

Yhdessä tukilapsen asiakirjassa hänen äitiään oli kuvattu kykenemättömäksi pitämään kiinni sovituista.

”Perhetyöntekijät kertoo, että äiti on alkanut lipsua sovituista tapaamisista kuluneiden kuukausien aikana.” (Ote 3, Ak: 38)

Tekstiotteessa perhetyöntekijä kertoo sosiaalityöntekijälle, että äiti ei ole joko tullut sovittuihin tapaamisiin tai on alkanut niistä myöhästellä. Kirjauksessa ei kuitenkaan mainita, kuinka usein myöhästymisiä on tapahtunut tai kuinka usein tapaamiset ovat jääneet toteutumatta. Tämä kirjaus rakentaa lukijalle kuvaa, että tukilapsen äiti ei kykene pitkäjänteiseen kuukausia kestävään yhteistyöhön.

Nämä sosiaalityöntekijän tekemät kirjaukset tukilapsen äidin yhteistyökyvystä tuovat esiin lastensuojeluun olennaisesti liittyvän kysymyksen kontrollista. Niihin on kirjattuna sosiaalityöntekijän soittoja ja kyselyjä eri yhteistyökumppaneilta sekä myös toisinpäin tapahtuneista yhteydenotoista. Lisäksi on merkintöjä siitä, miten yhteistyö tukilapsen äidin kanssa on sujunut.

Kyky hoitaa yhteiskunnalliset velvoitteet

Tukilapsen asiakirjoissa sosiaalityöntekijät arvioivat myös tukilapsen äidin kykyä hoitaa yhteiskuntavelvollisuutensa. Äidin kykyä yhteiskuntavastuuseen sosiaalityöntekijät arvioivat kirjaamalla asiakirjoihin kuvausta siitä, haluaako hän tai kykeneekö hän käymään työssä ja elättämään itsensä tai vaihtoehtoisesti opiskelemaan. Pääsääntöisesti äiti kuvataan asiakirjoissa aktiiviseksi toimijaksi, joka hoitaa velvoitteensa. Mutta asiakirjoista löytyi myös kuvauksia äideistä, joka eivät siihen kykene ja tarvitsevat tukea työtai opiskelupaikan etsimisessä.

Kirjaamalla asiakirjoihin merkintöjä tukilapsen äidistä työttömänä, jolla ei ole halua töihin, vahvistuu lukijalle kuva tuen tarpeessa olevasta tukilapsen äidistä ja hänen ongelmallisuudestaan. Sen sijaan asiakirjoihin kirjatut maininnat asiakkaan aktiivisuudesta ja kyvystä hoitaa yhteiskunnalliset velvoitteet rakentavat kuvaa vähemmän ongelmallisesta äidistä.

”Äiti käy työssä X- paikassa.” (Ak: 39)

” Äiti pirteänä. Aloittaa X- kurssin.” (Ak: 49)

”Äiti on hyvin jaksanut opiskelun ja työharjoittelun.” (Ak: 3)

Tukilapsien asiakirjoissa kerrotaan äitien tukemisesta ja aktivoinnista työhön tai opiskelemaan sekä suunnitelmista kuinka ne tullaan toteuttamaan. Näin tukilapsen asiakirjoissa rakennetaan kuvaa siitä, kuinka halukas ja aktiivinen hänen äitinsä on ottamaan vastuun itsensä ja lastensa elämästä. Erityisen hyvä ja aktiivinen kuva lukijalle muodostuu äidistä, joka kuvataan yhteiskuntavelvoitteita hoitavaksi, työssä olevaksi tai opiskelevaksi. Päinvastainen kuva syntyy äidistä, joka kuvataan työttömäksi sekä tuen ja avun tarpeessa olevaksi.

” Yksi keskeinen tuen tarve on jatkossa äidin aktivoiminen. Äiti soittaa ja kysyy itselleen töitä. Hän on aikaisemmin ollut töissä. Toinen vaihtoehto on kartoittaa työharjoittelupaikkaa...” (Ak: 54)

Sosiaalityöntekijät olivat kirjanneet tukilapsen asiakirjoihin kuvausta tukilapsen äidin aktivoinnista. Kuvaus synnyttää kuvan äidistä työn kohteena ja herättää kriittiselle lukijalle kysymyksen siitä, miten äidin aktivoiminen kytkeytyy tukilapseen ja hänen kanssa konkreettisesti tehtävään lastensuojelutyöhön?

6.6 Yhteenveto: Tukilapsen ja äidin asiakkuus asiakirjoissa

Tukilapsen asiakirjat kertovat ennen kaikkea lapsen äidin elämän tarinaa hänen asiakkuutensa ajalta vieden syvälle mukaansa. Ne herättävät halun lukea asioita rivien välistä ja saavat aikaan voimakkaita tunnereaktioita, jotka lukijan on käytävä läpi ennen kuin kykenee tarkastelemaan asiakirjoja avoimin mielin. Luin tutkimiani asiakirjoja retorisesti kohdistuen katseeni siihen, kuinka sosiaalityöntekijät kategorisoivat tukilasta ja hänen äitiään sekä perustelivat hänen asiakkuutensa.

Erittelemäni asiakirjat eivät kerro lastensuojeluasiakkaiden tietoja neutraalisti, vaan vakuuttavina retorisina kuvauksina, jotka lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat kirjoittaneet lastensuojelun päättäjille, työyhteisön jäsenille ja asiakkaille. Niistä välittyvät tiedot ovat viranomaistietoja, jotka sosiaalityöntekijät ovat institutionaalisista lähtökohdista sekä tarpeista käsin keränneet ja tulkinneet. Sosiaalityöntekijän kirjaamat tiedot ovat heidän työnsä toteuttamisen kannalta olennaisia. Työssään sosiaalityöntekijät tulkitsevat asiakkaan sosiaalisia ongelmia ja arvioivat hänen tuen tarvettaan. Kyse ei ole mielivallasta vaan useimmilla sosiaalityöntekijöiden asiakkailla on ongelmia joihin he tarvitsevat apua ja joita juuri lastensuojelussa voidaan auttaa (Juhila & Pösö 2000, 58).

Asiakirjojen kirjausten kautta sosiaalityöntekijät perustelevat ja oikeuttavat lastensuojelun puuttumisen perheen yksityisyyteen. Samalla sosiaalityöntekijät rakentavat kuvaa omista kyvyistään auttaa asiakasta lastensuojelun asiantuntijoina (ks. Kurri & Wahlström 2000, 168; Raitakari 2005, 17, 39; Hall ym. 2006, 20 - 22, 60 - 70). Asiakirjoja kirjoittaessaan sosiaalityöntekijä ottaa itselleen paikan toimijana ja valitsee sen, mitä hän kirjoittaa ja kenet hän asettaa niihin puhujiksi; asiakkaan, itsensä vai eri alojen asiantuntijat (ks. Kääriäinen 2003; Raitakari 2005). Asiakirjojen kirjaukset eivät ole synty-

neet tyhjiössä vaan heijastelevat sosiaalityöntekijöiden kielen ja kulttuurin osalta myös muualta vallitsevasta kulttuurista tulleita merkityksiä (Hiidenmaa 2000, 35).

Seuraavaan taulukkoon olen koonnut tutkimukseni tulokset. Taulukosta tulevat esiin tukilapsen asiakirjoissa esiintyneet tukilapsen ja hänen äitinsä kategorioinnit, toimijuudet ja se, miten asiakirjoissa tukilapsen asiakkuutta perustellaan.

	TUKILAPSI	TUKILAPSEN ÄITI
KATEGORIAT	<p>– <u>Normaalilapsi</u> on: kielellisesti kehittynyt, normaalisti käyttäytyvä, sosiaalinen ja sopeutuvainen, hyväntuulinen ja naurava. Hänellä on harrastuksia. Lisäksi hän saa positiivista palautetta päivähoidosta tai koulusta.</p> <p>– <u>Poikkeava lapsi</u> on: saa raivokohtauksia, elää omaa elämää ja touhuaa omiaan. Hän ei pyri syliin ja häneen on muutenkin vaikea saada kontaktia. Hän on totinen, likainen ja epäsiisti.</p>	<p>– Yksinhuoltaja</p> <p>– Päihdeongelmainen</p> <p>– Mielenterveysongelmainen</p>
TOIMIJUUS	<p>– Lapsi kuvataan <u>aktiiviseksi ja passiiviseksi</u>. Lapsi on raivokohtauksia saava, sairas ja nukkuva. Hän käyttäytyy normaalisti, on omatoiminen ja viihtyy omissa oloissaan. Hän kokeilee rajojaan. Hän ei pyri syliin. Hänet on vieroitettava nukkumaan omassa sängyssä. Hän ei käy innokkaasti tukiperheessä. Hän kuuntelee musiikkia ja pelaa tietokone pelejä. Vapaa-aikanaan hän viihtyy kavereiden kanssa.</p> <p>– Pääsääntöisesti <u>lapsi kuvattiin aikuislähtöisesti</u>. Tukilapsen äidit, lastentarhanopettajat sekä tukiperheen vanhemmat kertoivat ja kuvailivat lasta ja hänen toimintaansa, ei lapsi itse.</p> <p>– Poikkeus: yksi yli 12-vuotias lapsi kuvattiin toimijana ja hän sai paikan osallistujana</p>	<p>– On kykenevä vanhemmuuteen/ ei kykenevä vanhemmuuteen</p> <p>– On yhteistyökykyinen/ yhteistyökyvytön</p> <p>– On kykenevä hoitamaan yhteiskuntavelvoitteet (työssä/ työtön, opiskelee/ ei opiskele jne.)</p>
SYYT JA PERUSTEET AVOHUOLLON TUKITOIMENPITEELLE	<p>– <u>Lapsen tarpeet eivät nouse esiin perusteluissa</u></p> <p>– Poikkeus: yhdessä asiakirjassa perusteltiin lapsen tukiperhetarvetta lapsen pitkäaikaisilla ihmissuhteilla</p>	<p>– Lapsen tuen tarve perusteltiin äidin ongelmallisuudella</p>

TAULUKKO 2: Potentiaalinen tukiperheasiakas asiakirjoissa

Asiakirjoissa esiintyvistä potentiaalisista tukilapsesta piirtyy kahdenlainen kuva. Yhtäältä seitsemässä asiakirjassa, hän näyttyy normaalina lapsena, joka on kielellisesti ikätasollaan ja käyttäytyy normaalin lapsen tavoin. Toisaalta kahdessa asiakirjassa poikkeavana, ongelmallisena lapsena, joka saa raivokohtauksia ja elää omaa elämää. Erittelemissäni asiakirjoissa potentiaalinen tukiperheasiakas on tukilapsi, jonka äiti on yksinhuoltaja, jolla on mielenterveys- ja/ tai päihdeongelma. Sosiaalityöntekijät määrittelevät asiakirjoissa tukilapsen tukiperheasiakkuutta äidin ongelmallisuudella ja hänen tuen tarvettaan perustellaan äidin tuen tarpeella. Vain yhdessä tukilapsen asiakirjassa tukiperheen tarvetta perusteltiin lapsen tarpeella säilyttää pitkäaikaiset ihmissuhteet.

Asiakirjoihin sosiaalityöntekijät olivat kirjanneet kuvauksia tukilapsen toimijuudesta vähän. Pääsääntöisesti he kuvasivat niissä lasta aikuislähtöisesti toimijana. Aikuiset kertoivat millaisena toimijana he näkevät lapsen. Asiakirjoissa tukilapsi ei myöskään nouse esiin osallistujana ja päätöksentekijänä. Hänen puhettaan sosiaalityöntekijät eivät olleet niihin kirjanneet vaan hänen mielipiteensä tulee esiin niissä toisten, yleensä äidin tai tukiperheen äidin kertomina. Hän jää asiakirjoissa taustalle, kuulumattomiin ja näkymättömiin. Sosiaalityöntekijöiden huolen kasvaessa tukilapsesta ja hänen perheestään kasvoi asiakirjoissa tukilasta koskevien kirjausten määrät ja lapsi alkoi tulla niissä esiin.

Tukilapsen asiakirjoja lukiessa syntyy kuva siitä, että ne ovat hänen äitinsä asiakirjoja. Ne ottavat äidin haltuun kokonaisvaltaisesti kuvatessaan yksityiskohtaisesti hänen ongelmiaan, toimijuuttaan ja tarpeitaan aina asiakirjojen ensimmäiseltä sivulta viimeiselle sivulle. Asiakirjoihin sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet poliisikuulusteluja, joissa äiti on käynyt, suunnitelmia äidin aktivoimiseksi ja kirjauksia palaverista, joita äidin asioissa on pidetty. Asiakirjoissa äidin toimijuudesta rakennetaan kuvaa kirjaamalla niihin tietoja, joissa kerrotaan hänen kyvystään vanhemmuuteen, yhteistyöhön sekä kyvystään hoitaa yhteiskuntavelvoitteensa. Näissä sosiaalityöntekijöiden kirjauksissa korostuu moraalinen puhe. Kriittiselle lukijalle asiakirjoja lukiessaan herää ajatus siitä, onko lastensuojelun tukiperhetyön kohde tukilapsen äiti ja onko tukiperhe tarkoitettu hänen avukseen vai perheessä konkreettisesti käyvän lapsen tueksi (vrt. Keränen 2004).

Tukilapsen ohella myöskään isät eivät kirjautuneet asiakirjoissa näkyviin kuin harvoina mainintoina siitä, että isä ei tullut tapaamiseen tai äidin rakentaessa puhellaan kuvaa

isän ongelmallisuudesta. Vain yhden lapsen asiakirjoihin sosiaalityöntekijät olivat kirjanneet isän kertomia mielipiteitä. Myöskään muiden tukilapsen lähiomaisten puhetta erittelemässäni asiakirjoissa ei näy. Tämä herättää kriittiselle lukijalle kysymyksen, miksi lasten isät eivät kirjautuneet asiakirjoihin? Sekä pakottaa kysymään, miten lastensuojelun arjessa työskennellään lasten isien kanssa?

Dokumenttien teksteissä tosiasiakuvausta tukilapsen lastensuojeluasiakkuudesta ja hänen ongelmallisuudesta rakennettiin retorisia vakuuttavuuden keinoja käyttäen. Sosiaalityöntekijät eivät itse tehneet tukilapsen ja hänen äitinsä ongelmakategoriointeja vaan he toisten puheiden ja heidän tekemiensä yksityiskohtaisten havaintojen kautta rakensivat asiakirjoihin normaali- ja poikkeavakuvausta asiakkaasta. Näin he voisivat säilyttää luottamuksellisen suhteen asiakkaaseen. Nämä yksityiskohtaiset kuvaukset rakentavat kuvaa arjen todellisuudesta ja tuovat tekstin lähelle lukijaa (Kääriäinen ym. 2006).

Sosiaalityöntekijät täydensivät kuvauksia kirjaamalla teksteihin eri asiantuntijoiden lausuntoja asiakkaan ongelmallisuudesta ja tuen tarpeesta. Asiakkaan ongelmakuvaus muuttui teksteissä sitä vakuuttavammaksi ja uskottavammaksi, mitä kulttuurisesti arvostetumpi asiantuntija teksteissä puhui. Erittelemässäni asiakirjoissa puhuivat muun muassa lääkärit, psykologit, terveydenhoitajat, psykiatriset sairaanhoitajat ja päiväkodin henkilökunta sekä poliisit. Lisäksi niissä puhuivat tukilapsen äidit ja tukiperheen äidit. Eriytyisen vahvaksi asiakirjoissa nousi lääketieteellinen puhe (ks. Tiililä 2006). Moniäänisen puheen kautta asiakirjoissa nousi esiin erilaiset näkemykset, mutta sosiaalityöntekijöiden omat puheet jäivät näkymättömiin (Kääriäinen 2003; Kääriäinen ym. 2006). Heidän mielipiteensä ja havaintonsa eivät kirjautuneet asiakirjoihin.

Sosiaalityöntekijät rakensivat kuvaa asiakkaan ongelmallisuudesta myös kirjaamalla asiakirjoihin viittauksia eri instituutioihin. Asiakirjojen teksteissä viitattiin muun muassa yhteistyöhön lastensuojelun perhetyöntekijän, kasvatus- ja perheneuvolan, sosiaalitoimen, poliisin ja psykiatrisen poliklinikan kanssa. Nämä viittaukset eri asiantuntijoihin ja hoitopaikkoihin luovat samalla kuvaa myös sosiaalityöntekijän kyvystä toimia yhteistyössä eri viranomaisten ja asiantuntijoiden kanssa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Päätän tutkimukseni asiakirjoissa esiintyvien keskeisten teemojen käsittelyyn. Nämä neljä teemaa kietoutuvat lapsilähtöisyyden ja vallan näkökulmiin. Ne ovat:

- Lapsi ei näy asiakirjoissa osallistujana eikä päätöksentekijänä
- Lukijalle lapsen asiakirjat näyttäytyvät äidin asiakirjoina
- Asiakasta asiakirjoissa kuvataan normaalin ja poikkeavan käsittein
- Asiakirjat ovat lastensuojelutehtävän kannalta tarkoituksenmukaisia

Lapsi ei näy asiakirjoissa osallistujana eikä päätöksentekijänä

Tukiperhepalvelua käyttävän lapsen asiakirjoissa lapsi ei näy osallistujana ja päätöksentekijänä. Sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet hänet asiakirjoihin rajalliseksi toimijaksi, jonka toiminnasta ja käyttäytymisestä toiset kertovat. Tämä läpi tutkimieni asiakirjojen kulkeva teema yhdistyy aikaisempiin huostaanotettujen lasten asiakirjoista tehtyihin tutkimuksiin, joissa todetaan, että lapsi ei näy lastensuojelun asiakirjoissa osallistujana (ks. esim. Kähkönen 1994; Mäenpää & Törrönen 1996; Salokanta 2003).

Myös Aino Kääriäinen (2006) on tutkinut huostaanotettujen lasten asiakirjoja. Hänen tutkimissaan dokumenteista lapset nousivat esiin havainnoituina toimijoina ja toiminnan kohteina. He puhuivat niissä kahdenlaisen puheen kautta. Valtaosa tästä lapsipuheesta oli lapsen omaa puhetta. Pienempi osa siitä oli lapsipuhetta, jota puhuivat lastensuojeluviranomaiset ja sijaisperhe, johon lapsi oli huostaanoton jälkeen sijoitettu. (mt., 51 - 65.)

Tutkimissani asiakirjoissa lapsen äänet eivät kuuluneet. Heidän sijasta niissä puhuivat lapsen äidit, lastentarhanopettajat ja tukiperheen vanhemmat, ei lapsi itse. Vasta kun lapsi oli yli 12-vuotias, alkoi hänen puheensa kirjautua asiakirjoihin. Sosiaalityöntekijät kirjasivat niihin hänen mielipiteensä ja toiveensa. Myös Aino Kääriäisen (2006, 51 - 65) mielestä lapsen esiin tulemiseen asiakirjoissa vaikuttaa keskeisesti se, minkä ikäinen

lapsi on. Alle kouluikäisten lasten kohdalla tulevat esiin heidän vanhempansa ja vanhempien mielipiteet lapsen puheen jäädessä aikuispuheen varjoon. Lapsen täytettyä 12 nousee hän puhujana asiakirjoissa esiin. (mt., 51 - 65.) Tähän varmaankin vaikuttaa se, että niin lastensuojelulain (683/1983) kuin hallintolain (434/2003) mukaan sosiaalityöntekijöiden on kuultava yli 12-vuotiasta lasta hänen lastensuojeluasiassaan. Asiakirjoja lukiessa minulle heräsi kysymys siitä, pitävätkö sosiaalityöntekijät lapsen kuulemista ja lastensuojelulain (683/1983)³⁸ mukaista lapsen mielipiteiden ja toiveiden selvittämistä samana asiana? Tämä selvittäisi sitä, miksi alle 12-vuotiaiden puheet jäävät asiakirjoissa näkymättömiin. Lapsen etua arvioidessaan tulisi sosiaalityöntekijöiden selvittää lapsen mielipiteet ja toiveet hänen iän ja kehityksen mukaisesti. Niiden selvittämiseksi laissa ei määritellä ikärajaa.

Vaikka sosiaalityöntekijät eivät ole kirjanneet lapsen puhetta asiakirjoihin, ei se tarkoita sitä, että he eivät huomioisi lasta lastensuojelun arjessa. Kyse saattaa olla vain siitä, että sosiaalityöntekijät eivät ole osanneet kirjata häntä asiakirjoihin. Tämä pakottaa kuitenkin kysymään, eikö lasta osata kirjata esiin vai onko kyse kenties siitä, että lapsen tietoa ei pidetä yhtä vakuuttavana ja tärkeänä kuin hänen äitinsä (vanhempiansa) tietoa ja siksi sitä ei kirjata asiakirjoihin? Vai onko kenties kysymys siitä, että sosiaalityöntekijöillä ei ole aikaa lapsen kuulemiselle, mielipiteiden ja toiveiden selvittämiseksi sekä niiden kirjaamiselle asiakirjoihin?

Mielestäni lastensuojelullisten asioiden käsittelyssä niin tukilapsen kuin hänen vanhempiansa mielipiteillä ja tiedoilla asianosaisina ja osallistujina on tärkeä merkitys. Ne sosiaalityöntekijän tulisi kirjata asiakirjoihin näkyviin ja ottaa huomioon lastensuojelun arjessa, koska käsitys lapsen arjesta tulee esiin vain kuulemalla aikuisten ohella lasta ja hänen kokemuksiaan sekä näkemyksiään. Tätä lapsen kertomaa tulisi pitää merkittävänä ja arvokkaana tietona.

³⁸ Myös laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000, 10§) sanotaan, että asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla.

Lukijalle lapsen asiakirjat näyttäytyvät äidin asiakirjoina

Tutkimieni asiakirjojen kirjoituksissa tukilapset ovat taustalla ja lapsen äiti keskiössä (ks. Kähkönen 1994; Mäenpää & Törrönen; 1996). Lukiessani tukilapsen asiakirjoja ne alkoivat vähitellen näyttäytyä minulle hänen äidin asiakirjoilta, ei tukilapsen. Niissä sosiaalityöntekijöiden kirjauksen katse kohdistui lapsen sijasta äitiin ja hänen tarpeisiinsa (vrt. Hurtig 2003; Keränen 2004). Asiakirjoihin on kirjattuna tietoa äidistä ja hänen ongelmistaan sekä siitä, miten häntä on autettu ja tuettu eri auttamisorganisaatioissa. Ne sisälsivät kirjauksia muun muassa äidin hoidoista ja hoitopaikoista, lääkityksistä sekä sosiaalityöntekijän arvioita siitä, miten äiti kykenee hoitamaan ja kasvattamaan lapsiaan, kuinka yhteistyökykyinen hän on ja miten hän hoitaa yhteiskuntavelvoitteensa. Vastaavasti lapsesta ja hänen toimijuudestaan asiakirjoissa on kirjauksia vähän. Niissä toiset kertoivat lapsesta ja hänen toimijuudestaan. Lapsen asiakirjat ottavat siis kokonaisvaltaisesti haltuun äidin, ei lasta, jonka asiakirjoista on kyse. Tämä pakottaa kysymään kenet sosiaalityöntekijät näkevät lastensuojelun ensisijaiseksi asiakkaaksi?

Katson, että tutkimani asiakirjat heijastavat omalla välittyneellä tavallaan tutkimuskuntani lastensuojeluinstituution arvoja siitä, miten siellä lapsen tietoa arvostetaan ja pidetään tärkeänä. Vaikka yleisesti viime vuosina lastensuojelussa on puhuttu paljon lapsen kuulemisesta ja osallisuudesta. Mielestäni tämä puhe ja kehitys eivät heijastuneet asiakirjoista vaan niistä nousee esiin perhekeskeiseen työhön liittyvät arvot (ks. Hannele Forsberg 1995, 59 - 61; 1998, 280 - 281). Lapsen asiakirjoja lukiessa syntyy ajatus siitä, että sosiaalityöntekijöiden työskentelyn keskipisteenä ovat lapsen vanhemmat ja heidän ongelmansa (ks. Hurtig 2003).

Asiakasta asiakirjoissa kuvataan normaalin ja poikkeavan käsittein

Asiakastietojen kirjaaminen sisältää vallan ja vastuun. Kirjoittaessaan asiakirjoja sosiaalityöntekijät käyttävät valtaa määrittelemällä lapselle ja hänen äidilleen lastensuojeluasiakkaan kategoriat. Tämä sosiaalityöntekijän tekemä sosiaalisten ongelmien määrittely on seuraamuksellista. Tutkimiini asiakirjoihin asiakas on kirjattu lastensuojelullisesta näkökulmasta käsin ongelmalliseksi. Niissä sosiaalityöntekijät luovat kuvaa asiakkaan avun ja tuen tarpeesta normaali- ja poikkeavakäsittein tehden lapsesta ja hänen äidistä

tietyn ongelmaryhmän jäseniä. Asiakirjoissa sosiaalityöntekijät rakentavat kuvaa asiakkaan ongelmallisuudesta aina ensimmäisestä viimeiseen sivuun.

Sosiaalityöntekijän asiakirjoihin kirjaamat ongelmien määrittelyt voivat jäädä suhteellisen pysyviksi. Ne voivat seurata asiakasta auttamisinstituutiosta toiseen ja rakentaa hänestä stereotyyppistä kuvaa, jolloin kirjatut ongelmamääritelmät saavat vahvan aseman toimenpiteiden pohjana. Ne saattavat vaikuttaa asiakkaiden saamaan kohteluun auttamisinstituutioissa esimerkiksi siten, että ne voivat alkaa rajoittaa sosiaalityöntekijöiden tiedon etsintää ja asioiden tarkastelua. Tällöin seurauksena saattaa olla, että asiakkaiden toimintamahdollisuudet kapenevat ja/tai häneltä voidaan evätä etuuksia pois.

Paikansin tutkimistani asiakirjoista kolme narratiivista tukilapsityyppiä; Ennalta ehkäisytävän Eemelin, Kasvavien huolien Kallen ja Avohuollon rajoilla olevan Artturin. Heitä yhdistää ja samalla erottaa lastensuojelun avohuollontukitoimien määrä, lastensuojelulliset ongelmat sekä se, miten heitä ja heidän äitejään asiakirjoissa kuvataan. Eemeliä ja hänen äitiänsä sosiaalityöntekijät kuvaavat asiakirjoissa normaaliksi, ei ongelmalliseksi. Lisäksi Eemelin äitiin sosiaalityöntekijät liittivät huolen ilmauksia siitä, miten hän yksinhuoltajana jaksaa arjessa ilman tukea. Vastaavasti Kallen ja Artturin sekä heidän äitinsä sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet ongelmallisiksi, poikkeaviksi. He liittävät Kalleen ja Artturiin poikkeavan lapsen piirteitä. Heidän äitejään sosiaalityöntekijät kuvaavat yksinhuoltajiksi, joilla on mielenterveys- ja/tai päihdeongelmia.

Kyseisten narratiivisten tukilapsityyppien voidaan katsoa olevan tutkimuskuntani lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden jakama yhteinen käsitys lastensuojelun asiakkaista. Niiden avulla sosiaalityöntekijät rakentavat ymmärrystä asiakkaasta ja tuen tarpeesta. Mutta mitä tapahtuu asiakkaille, joka eivät mahdu näiden narratiivisten tukilapsikuvausten piiriin? Jäävätkö he avun ja tuen ulkopuolelle, näkymättömiin?

Asiakirjat ovat lastensuojelutehtävän kannalta tarkoituksen mukaisia

Tutkimukseni aineistona olevat sosiaalityöntekijän kirjoittamat asiakirjat ovat lastensuojelutehtävän kannalta tarkoituksenmukaisia. Niiden avulla sosiaalityöntekijät välittävät viestejä niin asiakkaille kuin yhteistyökumppaneilleen ja päättäjille. Sosiaalityöntekijöi-

den asiakirjojen kirjaamista ohjaa lainsäädäntö sekä usein myös työyhteisön ohjeet siitä, miten asiakirjoja tulisi kirjoittaa. Erittelemäni asiakirjat ovat hallinnollisia asiakirjoja, joiden kieli vaihtelee viranomaiskielestä kirjattuun puhekieleen

Asiakirjoihin sosiaalityöntekijät kirjaavat työnsä toteuttamisen kannalta olennaista tietoa asiakkaasta instituution kontekstin ohjaamana, eivät mielivaltaisesti omien intressien suuntaamina. Asiakirjat toimivat heidän työnsä apuvälineenä. Niiden avulla sosiaalityöntekijät rakentavat ymmärrystä asiakkaasta ja hänen tilanteestaan sekä siitä kuinka häntä lastensuojelullisin keinoin voitaisiin auttaa ja tukea.

Sosiaalityöntekijöiden olisi asiakirjoja kirjoittaessaan tärkeä miettiä sitä, mitä, miten ja kenen asiakirjoihin kirjoittaa. Heidän kuten myös minun olisi olennaista tiedostaa myös se, että jokaisen meidän tekemillä kirjoitusvalinnoilla voi olla niin negatiivisia kuin positiivisia seuraamuksia, jotka saattavat vaikuttaa toisten ihmisten elämään (ks. Mäkitalo & Säljö 2002). Tämän vuoksi on tärkeää, että sosiaalityöntekijät paneutuvat asiakirjojen kirjoittamiseen ja varaavat niiden kirjaamiseen riittävästi aikaa.

Sosiaalityöntekijänä lapsen asiakirjoja kirjoittaessa pitäisin mielessäni, että lastensuojelun ensisijainen asiakas on lapsi eikä hänen äitinsä. Kirjoittaessa ottaisin huomion sen, että aina eivät lapsen ja hänen vanhempiensa edut ole yhteneväiset, eivätkä tukilapsen ja hänen äitinsä asiakirjat ole sama asia. Asiakirjoihin kirjoittaisin tietoja lapsesta itsestään. Niissä kuvaisin häntä aktiivisena toimijana ja osallistujana sekä kirjaisin niihin hänen toiveensa ja mielipiteensä. Perustelisin asiakirjoissa lapsen tuen tarvetta hänen tarpeistaan käsin, en tukilapsen äidin. Kirjoittaisin ne kielelle, jota asiakas ymmärtää, ovathan ne hänen asiakirjojaan.

Tutkimuksen teosta

Katson, että oppimisen kannalta on hyvä arvioida sitä, kuinka onnistuin tutkimukseni teossa. Luin tutkimusaineistona olevia lastensuojelun asiakirjoja retorisesti etsien vastauksia tutkimuskysymyksiini. Tutkimuksen tulkintaprosessi oli epävarmuutta ja innostusta, pettymystä ja epäilyä. Retorinen lähestymistapa auttoi minua nostamaan esiin valintoja, joita sosiaalityöntekijät tekevät kirjatessaan tietoja tukilapsen asiakirjoihin. Katson, että tutkimusmetodiset valintani auttoivat minua tuomaan esiin myös doku-

menttien merkityksellisyyttä ja niihin kytkeytyviä taustaolettamuksia. Pelko siitä, että en kykene tarkastelemaan lastensuojelun dokumentaatiota kyllin avarakatseisesti osoitautui vääräksi.

Tutkimuksen teoriapohjaa rakentaessa katseeni oli aluksi kiinnittynyt vain asiakirjoihin ja niiden kirjoittamiseen. Vasta vähitellen aikaisempiin tutkimuksiin tutustumisen myötä silmäni aukenivat. Tämä auttoi minua rakentamaan tutkimuksen teoriapohjasta tukevamman. Jos olisin heti tutkimuksen alkuvaiheessa saanut rakennettua asetelman tutkimusta eteenpäin kantavaksi, olisi tutkimuskatseeni varmaankin muodostunut toisenlaiseksi. Tutkimusprosessin edetessä myös tutkimuskysymykseni jäsenyivät.

Asiakirjojen maailma on kiehtova ja mukaansa tempaavaa. Tutkimuksen tekeminen laadullisia menetelmiä käyttäen on mielenkiintoista ja haastavaa. Se on analyysin ja teorian vuoropuhelua sekä haparointia epätoivossa, erehdyksien kautta eteenpäin menoa. Katson, että valintani jakaa tutkimus kolmeen erilliseen, toisiaan tukevaan pienoistutkimukseen oli oikea. Ensimmäisen pienoistutkimuksen tekstityyppianalyysissä luin tutkimusaineistoa retorisesti. Sen avulla pyrin tuomaan esille lastensuojelun asiakirjojen merkityksellisyyden, ei ammattilaisen ja ammattilaisen näkökulmista. Toisessa tutkimuksessa lähdin liikkeelle aineistolähtöisesti ja tyypittelyn avulla paikansin kolme narratiivista tukilapsityyppiä. Kolmannen pienoistutkimuksen asiakkuusanalyysissä erittelin asiakirjoihin kirjattuja kategorioita ja nostin esiin niihin liittyviä taustaolettamuksia. Näissä tutkimuksissa sitouduin väljästi retoriikan analyysiin. Se toimi tutkimukseni lähestymistapana. Näiden kolmen tutkimuksen kautta sain tarkastelua asiakirjoja eri näkökulmista käsin, mikä toi tutkimukseeni syvyyttä.

Koen, että sain nostettua asiakirja-aineiston sisältämästä informaatiosta paljon esille, mutta paljon jäi vielä piiloon ja tutkimatta. Erittäin mielenkiintoista olisi jatkaa kyseisten asiakirjojen tutkimista eteenpäin retoriikan tutkimuksen keinoin. Analysoida syvemmin sitä, mitä erilaisia retorisia keinoja sosiaalityöntekijät käyttävät kirjoittaessaan vakuuttavia tosiasiakuvauksia asiakkaastaan asiakirjoihin. Tässä tutkimuksessa en siihen kyennyt sen rajallisuuden vuoksi.

Tutkimukseni kiinnittyy lastensuojelun asiakirjoista aiemmin tehtyihin tutkimuksiin ja toistaa niiden tuloksia. Mielestäni tutkimukseni suurin anti on siinä, että se tuo esiin tutkimuskuntani sosiaalityöntekijöiden tavan kirjata asiakastietoja asiakirjoihin ja tekee

siten näkyväksi heidän arjen työtään. Tämän tutkimuksen avulla ei ole mahdollista saada tietoa siitä, miten he lastensuojelun arjen asiakaskohtaamisissa tekevät lastensuojelutyötä. Tämä tutkimus kertoo vain tutkimusaineistonani olleiden tukilasten asiakirjojen tarinaa sosiaalityöntekijöiden kirjaamiskäytännöistä ja niiden taustaolettamuksista. Toivon, että näiden kirjaamistapojen ja niiden taustaolettamusten kuvaaminen herättelisi sosiaalityöntekijöitä kiinnittämään huomiotaan ja tarkastelemaan toimintatapojaan kriittisesti ja ehkä myös muuttamaan niitä lapsilähtöisempään suuntaan.

Lähteet:

Ahto, Anja & Mikkola, Pirjo (1999). Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Alanen, Leena (1998) Lapsena yhteiskunnassa – Lapsuus ja sosiologia. Teoksessa Elina Saksa (toim.) Muutoksen sosiologia. Helsinki: Yleisradio Oy, 126 - 133.

Alasuutari, Pertti (1995) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino

Antaki, Charles & Widdicombe Sue (1998) Identity as an Achievement and as a Tool. Teoksessa Charles Antaki & Sue Widdicombe (toim.) Identities in Talk. London: Sage, 1 - 14.

Brady, Marjatta & Salmi, Minna & Heino Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000- luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Stakes, raportteja 263. Helsinki: Stakes.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Edwards, Derek (1998) The Relevant Thing about Her: Social Identity Categories in Use. Teoksessa Charles Antaki & Sue Widdicombe (toim.) Identities in Talk. London: Sage, 15 - 33.

Forsberg, Hannele (1995) Perheet ja elämän eväät. Teoksessa Arja Jokinen, Arja, Kirsi Juhila ja Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktivistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 54 - 77.

Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Forsberg, Hannele & Ritala – Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsi sensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala - Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS - kustannus, 5 - 18.

Hacking, Ian (1997) Lasten hyväksikäytön muodostaminen ja muovaaminen. Teoksessa Sakari Hänninen ja Jouko Karjalainen (toim.) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Tampere: Gaudeamus, 197 - 251.

Hall, Christopher & Slembrouck, Stef & Sarangi, Srikant (2006) Language Practices in Social Work. Gategorisation and accountability in child welfare. London and New York: Routledge.

Heikkinen, Vesa (2000) Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. Teoksessa Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. Teksti työnä, virka kielenä. Helsinki: Gaudeamus, 116 - 214.

Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (2000) Lukijalle. Teoksessa Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. Teksti työnä, virka kielenä. Helsinki: Gaudeamus, 9 - 18.

Heikkinen, Hannu L. T (2000) Tarinan mahti. Narratiivisuuden teemoja ja muunnelmia. Tiedepolitiikka Nro. 4, 47 - 58.

Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määrittäminen lastensuojelun asiakkaaksi. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.

Helén, Ilpo (1994) Michel Foucaultin valta – analytiikka. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, 270 - 311.

Helén, Ilpo (2004) Hyvinvointi, vapaus ja elämänpolitiikka: Foucaultilainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) Sosiologisia nykykeskusteluja. Helsinki: Gaudeamus, 206 - 235.

Hiidenmaa, Pirjo (2000) Poimintoja virkakielen rekisteristä. Teoksessa Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. Teksti työnä, virka kielenä. Helsinki: Gaudeamus, 35 - 62.

Holma, Tupu & Outinen, Maarit & Idänpää-Heikkilä, Ulla & Sainio, Sanna (2001) Kirkasta ja uudista laadunhallintaa - kehitä laatutalo. Opas sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioille. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Holstein, James & Miller, Gale (1997) Introduction: Social Problems as Work. Teoksessa James A. Holstein & Gale Miller (toim.) Social Problems in Everyday Life: Studies of Social Problems Work. Greenwich: Jai Press, ix - xxi.

Holstein, James & Miller, Gale (1997) Rethinking victimization: an interactional approach to victimology. Teoksessa James A. Holstein & Gale Miller (toim.) Social Problems in Everyday Life: Studies of Social Problems Work. Greenwich: Jai Press, 25 - 48.

Husa, Sari (1999) Michel Foucault: Mikrovalta, kasvatus ja normalisoituminen. Teoksessa Tapio Aittola (toim.) Kasvatussosiologian teoreetikoita. Uudesta kasvatussosiologiasta oppimisen kriittiseen tarkasteluun. Helsinki: Gaudeamus, 58 - 80.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (1997) Johdanto: Foucault ja hallinnoimisen ongelmia. Teoksessa Sakari Hänninen ja Jouko Karjalainen (toim.) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Tampere: Gaudeamus, 7 - 27.

Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tampereensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.

James, Allison & James, Adrian L. (2001) Childhood: Toward a Theory of Continuity and Change. The Annals of American academy. Aapss, 575, 25 - 37.

Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37 - 53.

Jokinen, Arja (1999) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 126 - 159.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9 - 31.

Jokinen; Arja & Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttinen tutkimuksen kartta. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 54 - 97.

Juhila, Kirsi (2004) Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. Historiaa ja nykysuuntauksia. *Janus* 12 (2), 155 - 183.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20 - 32.

Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (2000) Auttamisen organisaatiot ja ongelmien tulkinnat. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali - ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 35 - 64.

Järviluoma, Helmi & Roivainen Irene (1997) Jäsenkategorisoinnin analyysi kulttuurisena metodina. *Sosiologia* 34 (1), 15 - 25.

Kaakkuri - Knuuttila, Marja-Liisa (toim.) (1998) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus.

Keränen, Saara (2004) Tukiperhetoiminta lasten kuvaamana. Tutkimus lasten osallistumisesta ja kokemista merkityksistä lastensuojelun avohuollon tukiperhetoiminnassa. Helsinki: Pelastakaa Lapset.

Keskinen, Suvi (2005) Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampere University Press.

Kitinoja, Manu (2005) Kujan päässä koulukoti. Tutkimus lastenkotiin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Tutkimuksia 150. Helsinki: Stakes.

Kivinen, Tarja (1994) Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittelyyn. Tutkimuksia 45. Helsinki: Stakes.

Kurri, Katja & Wahlström, Jarl (2000) Moraalin vuorovaikutuksellinen rakentaminen perheväkivalta keskustelussa. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali - ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 167 - 188.

Kähkönen, Päivi (1994) Vanhemmuuden murtuminen. Lasten huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994. Jyväskylä: Opetussosiaalikeskus.

Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kääriäinen, Aino (2006) Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala – Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS - kustannus, 45-67.

Kääriäinen, Aino & Leinonen, Ansa & Metsäranta, Hannele (2006) Lastensuojelutyön dokumentointi. Opastusta ja ideoita käytäntöön. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus.

Lehtonen, Mikko (1996) Merkitysten maailma. Tampere: Vastapaino.

Loseke, Donileen R. (1997) Creating clients: Social problems work in a shelter for battered women. Teoksessa James A. Holstein & Gale Miller (toim.) Social Problems in Everyday Life: Studies of Social Problems Work. Greenwich: Jai Press, 129 - 148.

Loseke, Donileen R. (2003) Thinking about Social Problems. An Introduction to Constructionist Perspectives. New York: Aldine de Gruyter.

May, Tim (2001) *Social Research. Issues, Methods and Process*. Third edition. Buckingham Maidenhead: Open University Press.

Morén Stefan (1999) Dokumentationens roll i socialt arbete. Perspektiv och utvecklingsmöjligheter. *Socialvetenskaplig tidskrift* (4), 329 - 342.

Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (1996) Dokumentoitu lapsi - Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? *Aiheita 4*. Helsinki: Stakes.

Mäkitalo, Åsa (2002) *Gategorizing Work: Knowing, arguing and social dilemmas in vocational guidance*. Göteborg studies in educational sciences 177. Acta universitatis Gothoburgensis. Göteborg: GöteborgsUniversitetet, 2 - 61.

Mäkitalo, Åsa (2002). Part two: Accounting practices as situated knowing: Dilemmas and Dynamics in institutional categorization. Teoksessa: *Gategorizing Work: Knowing, arguing and social dilemmas in vocational guidance*. Göteborg studies in educational sciences 177. Acta universitatis Gothoburgensis. Göteborg: GöteborgsUniversitetet, 1-21.

Mäkitalo, Åsa & Säljö, Roger (2002) Part two: Talk in institutional context and institutional context in talk: Categories as situated practices. Teoksessa: *Gategorizing Work: Knowing, arguing and social dilemmas in vocational guidance*. Göteborg studies in educational sciences 177. Acta universitatis Gothoburgensis. Göteborg: Göteborgs Universitetet, 1 - 22.

Mäkitalo, Åsa & Säljö, Roger (2002) Part Two: Invisible people: institutional reasoning and reflexivity in the production of services and 'social facts' in public employment agencies. Teoksessa: *Gategorizing Work: Knowing, arguing and social dilemmas in vocational guidance*. Göteborg studies in educational sciences 177. Acta universitatis Gothoburgensis. Göteborg: Göteborgs Universitetet, 1 - 24.

Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1996) *Johdanto: Retorinen käänne*. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 7 - 19.

Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388. Tampere: Tampereen yliopisto.

Raitakari, Suvi (2003) Nuorten tukiasuminen – paikka elämänhallinnan ja marginaalin rajalla. Omakolo-projektin taustaolettamukset, käytännöt ja asiakkuus. Raportteja 3. Oulu: Nuorten Ystävät ry.

Raitakari, Suvi (2005) Lomakkeilla suunnitelmallisuutta ja vakuuttavuutta. Väitöskirjan käsikirjoitus, 1 - 58.

Ritala-Koskinen; Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lapsen uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisu D 38. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Salokanta, Sini (2003) Miten lapsi näkyy lastensuojelussa. Tutkimus Hämeenlinnan lastensuojelun huoltosuunnitelmista. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Julkaisematon sosiaalityön Pro gradu - tutkielma. Saatavana myös www-muodossa: http://tutkiemat.uta.fi/pdf/gradu_00190.pdf.

Sarjakivi, Hannele (2000) Tukea elämänhallintaan. Tukiperhepalvelun merkitys lastensuojelun avohuollon asiakkaille. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos. Julkaisematon erityispedagogiikan Pro gradu-tutkielma.

Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Tutkimuksia 7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Silverman, David (1993) Interpreting Qualitative Data. Methods for analysing talk, text and interaction. London: Sage Publications.

Sinko, Päivi (2001) Lastensuojelun juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa Lapset, 128 - 150.

Suomen säädöskokoelma:

Lapsen oikeuksien yleissopimus 59 - 60/1991

Suomen perustuslaki 731/1999

Hallintolaki 434/2003

Henkilötietolaki 523/1999

Laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999

Lastensuojelulaki 683/1983

Lastensuojeluasetus 1010/1983

Sosiaalihuoltolaki 710/1982

Tiedot saatavilla www-muodossa: Valtion säädöstietopankista

<http://www.finlex.fi/fi/laki/>

Tiililä, Ulla (2000) Tapaus päivähoitopäätös. Teoksessa Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. Teksti työnä, virka kielenä. Helsinki: Gaudeamus, 215 - 266.

Tiililä, Ulla (2006) Etuuspäätökset työssä ja tekstiketjuissa. Tutkimus virkakielestä ja sen taustoista. Väitöskirjan käsikirjoitus, 1 - 283.

Tulensalo Hanna & Muukkonen Tiina (2005) Lapsikeskeinen tilannearvio ja työprosessi lastensuojelun sosiaalityössä. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen – Niinikoski, Marianne Nylund & Susanne Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytännön tutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 279 - 321.

Törrönen, Maritta (2000) Lapset arjen subjektina. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 146 - 167.

Vanhala, Anni (2000) Ongelmapuhe ja voimavarapuhe asiakkuuden määrittelyssä. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali - ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 245 - 264.

Vanhala, Anni (2005) Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten asuntolasta. Acta Universitatis Tamperensis 1075. Tampere: Tampereen yliopisto.

Elektroniset lähteet:

Stakesin tiedote 14/ 2005. Saatavilla www- muodossa osoitteesta:
www.stakes.info/2/2/2,2,I.

Helsingissä Kohtaava lastensuojelu hanke. Saatavilla www-muodossa
http://www.hel2.fi/waris/kohka_hanna/index.htm

Pesäpuun Norsu-projekti 2000 – 2003. Saatavilla www- muodossa:
<http://www.pesapuu.fi/norsuprojekti.shtml>

TAULUKKO – JA KUVIOLUETTELO

Kuvio 1: Asiakirjakuvaus: Sivu yksi	39
Kuvio 2: Asiakirjakuvaus: Sivu kaksi	43
Kuvio 3: Ennalta ehkäistävä Eemeli	52
Kuvio 4: Kasvavien huolien Kalle	54
Kuvio 5: Avohuollon rajoilla oleva Artturi	56
Taulukko 1: Tukilapsityyppikuvaukset	59
Taulukko 2: Potentiaalinen tukiperheasiakas asiakirjoissa	91